

TAMPEREEN YLIOPISTO

Tuuli Haapala

Vanhuus Plutarkhoksen elämäkerroissa

Yleisen historian pro gradu -tutkielma
Tampere 2001

Sisällys

1. Johdanto	2
1.1. Vanhuus antiikintutkimuksen kohteena	2
1.2. Plutarkhos ja hänen elämäkertansa	4
1.3. Tutkimuksen tavoitteet	9
2. Kuka oli vanha?	13
2.1. Vanhuuden demografiset puitteet	13
2.2. Vanhuus ikä kautena	14
2.3. Vanhuuden tuntomerkit	17
2.3.1. Korkea ikä	17
2.3.2. Ulkoiset piirteet	19
2.3.3. Henkiset kyvyt	23
3. Vanhuus elämänkaaren osana	27
3.1. Vanhuus elämäkerran osana	27
3.1.1. Elämäkertojen rakenne	27
3.1.2. Vanhuus ja saavutukset	28
3.1.3. Luonteenkuvaus	31
3.2. Hyvä ja huono vanhuus	38
3.2.1. Hyveellinen Cato	38
3.2.2. Ylellinen Lucullus	42
3.2.3. Kunnianhimoinen Marius	46
3.2.4. Hyvän vanhuuden merkitys	51
3.3. Vanhuus ja kuolema	52
4. Vanhojen paikka yhteisössä	57
4.1. Sotasankarin vanhuus	57
4.1.1. Kokemus korvaa heikkouden	57
4.1.2. Päälliköstä valtiomieheksi	63
4.2. Valtiomiehen vanhuus	65
4.2.1. Osallistuminen vs. vetäytyminen yksityiselämään	65
4.2.2. Sopimattomat elämäntavat	71
4.3. Sukupolvet vastakkain	75
4.4. Vanhat naiset	81
5. Plutarkhoksen suhtautuminen vanhuuteen	85
Lähteet	90
Kirjallisuus	92
Liitteet	96
1. Kuka kukin oli	96
2. Ikämaininnat elämäkerroissa	98
3. Elämäkertojen päähenkilöiden kuoliniät ja -syyt	101
4. Tiivistelmä vanhoiksi eläneistä päähenkilöistä	104

1. Johdanto

1.1. Vanhuus antiikintutkimuksen kohteena

Tämän tutkielman aiheena ovat käsitykset vanhuudesta antiikissa. Tarkoitukseni on selvittää kreikkalaisen filosofin ja oppineen Plutarkhoksen (n. 45-120 jKr.) kirjoittamien kreikkalaisten ja roomalaisten valtiomiesten elämäkertojen pohjalta, mitä hän ja hänen aikalaisensa ajattelivat vanhuudesta. Vanhuus ja vanha ovat erittäin suhteellisia käsitteitä. Vanheneminen on ennen kaikkea yksilöllistä, mutta sosiaaliset käytännöt määrittelevät pitkälti sen, milloin aikuisesta tulee ”ikääntynyt”. On tärkeää muistaa, että vanhat eivät ole koskaan muodostaneet yhtä yhtenäistä sosiaalista ryhmää. Vanhuus on kuitenkin yhdistävä tekijä vanhan orjan ja vanhan ylhäisönaisen välillä, yhtä lailla kuin se on erottava tekijä vanhan ja nuoren orjan tai vanhan ja nuoren naisen välillä. Tässä mielessä ”vanhoja” voidaan tutkia ryhmänä oman sosiaalisen ryhmänsä sisällä. Tämä tutkimus keskittyy vanhoihin valtiomiehiin, tarkemmin sanoen siihen, millä tavoin Plutarkhos määrittelee heidän asemansa ja roolinsa yhteisössä.

Vanhuutta menneissä yhteiskunnissa ei ole tutkittu paljon, vaan se on vasta viime vuosikymmeninä alkanut kiinnostaa historiantutkijoita. Yhtäältä kiinnostusta vanhuuden historiaan selittää halu vastata nykyajan haasteisiin. Väestön vanheneminen on ajankohtainen kysymys, joka on aiheuttanut keskustelua siitä, mikä vanhojen ihmisten roolin tulisi olla yhteiskunnassa. Paitsi että historiallista tietoa voidaan soveltaa pohtiessa nykyajan ongelmia, käsitykset vanhuudesta on alettu nähdä olennaisena osana jonkin kulttuurin kokonaisvaltaista ymmärtämistä. Mielikuvat, joita ihmisillä oli vanhuudesta, avaavat ikkunan heidän ajatusmaailmaansa. Kiinnostusta vanhuuden historiaan on osaltaan lisääntynyt mentaliteetteihin ja arkipäivän elämään suuntautunut historiantutkimus, kuten esimerkiksi Philippe Arièsin tutkimukset lapsuuden ja kuoleman historiasta. Myös Simone de Beauvoirin *Vanhuus* mainitaan usein teoksena, joka on haastanut tutkimaan vanhuuden historiaa.¹

¹ Eyben, 230; Stearns, 268; Troyansky, 97. Kasvavasta mielenkiinnosta vanhuuteen yhteiskunta- ja kulttuurihistoriallisena kysymyksenä ks. Johnson, passim, erit. 16; Finley, 18; Falkner & de Jude, vii; Troyansky, passim, erit. 96-97; Minois, 16-17; Powell, 4; gerontologian näkökulmasta ks. Seltzer, 217-219. Beauvoiria lainaavat mm. Minois, Finley ja Falkner & de Jude. Ajankohtaisessa vanhuuskeskustelussa Merete Mazzarella on käyttänyt merkittävän puheenvuoron teoksellaan *Kun kesä kääntyy*.

Antiikin osalta vanhuuden historian tutkimiselle ongelmia asettaa lähdeaineisto. Joidenkin lakikokoelmien, papyrus- ja piirtokirjoitusmateriaalin lisäksi tutkijoilla on käytettävissä vain kirjalliset kuvaukset vanhuudesta.² Tämä rajoitus näkyy yhtäältä vanhuuden tutkimuksen suuntautumisessa enimmäkseen kulttuurihistoriaan. Toisaalta se on myös johtanut mielenkiintoiseen metodologiseen keskusteluun. Aikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa keskustelu vanhuudesta antiikissa kiertyy lähinnä kahden toisiinsa liittyvän kysymyksen ympärille. Ensimmäinen – varhaisempi – kysymys oli, suhtauduttiinko vanhuuteen antiikissa myönteisesti vai kielteisesti. Tähän pyrkii vastaamaan esimerkiksi Georges Minois, joka kirjoitti ensimmäisen laajemman teoksen vanhuuden historiasta antiikista renessanssiin. Hänen päätelmänsä on, että vaikka joitakin puolustuspuheitakin esitettiin, yleisesti ottaen antiikin aikana vanhuuteen suhtauduttiin vihamielisesti ja pessimistisesti.³ Minoista aikaisemmin vanhuuteen antiikissa on perehtynyt laajemmin vain B.E. Richardson, jolla itse asiassa on päinvastainen näkemys vanhuuden arvostuksesta kuin Minoisilla.⁴ Nykytutkijoiden mielestä kysymys ei ole mielekäs, sillä vastaus on väistämättä ”sekä – että”, riippuen tilanteesta. Sen sijaan he ovat keskustelleet siitä, millaisia johtopäätöksiä vanhuudesta antiikissa voi tehdä kirjallisten lähteiden perusteella.⁵

Jotkut tutkijat ovat ihmetelleet sitä, että vanhuutta on antiikin tekstien pohjalta tutkittu kovin vähän. Heidän mukaansa vanhuuskuvauksia on antiikin kirjallisuudessa niin runsaasti, että vanhuus vaikuttaa jopa keskeiseltä teemalta antiikin kulttuurissa.⁶ Toisten mielestä taas antiikissa näyttää esiintyneen yleistä kiinnostuksen puutetta vanhuutta kohtaan.⁷ Tämä ristiriita johtunee siitä, mitä tutkijat toivovat selvittävänsä kirjallisuuden avulla vanhuudesta antiikissa. Ensimmäiset ovat analysoineet esimerkiksi runoudessa

² Parkin 1998, 20.

³ Minois, 407-408. Minoisin työn heikkoutena ovat kovin pitkällemenevät ja yleistävät johtopäätökset yksittäisten mainintojen perusteella. Stearns arvostelee Minoisin puutteellista metodologiaa ja epäjohdonmukaisuutta sekä liian suoraviivaisia päätelmiä eri aikakausien suhtautumisesta vanhuuteen. Ks. antiikin osalta erit. s. 265-268.

⁴ Ks. Richardson, 47-58, 229-230. Parkin arvioi, että Richardson on tutkimuksessaan, vaikka se onkin urauurtava, lähdekritiikin puutteellisuuden takia päätenyt virheellisiin tulkintoihin vanhuuden arvostuksesta kreikkalaisessa yhteiskunnassa. Parkin 1998, 39 viite 2. Roomalaisten suhtautumisesta vanhuuteen on L. Berelsonin julkaisematon väitöskirja vuodelta 1934, sen sisällöstä ks. Eyben, 236.

⁵ Ks. esim. Parkin 1998, 20; Parkin 1997, 139; Johnson, 1; Seltzer, 223; Stearns, 266-270. Muusta aikaisemmasta tutkimuksesta, josta suurin osa keskittyy tiettyyn kirjailijaan, ks. Eybenin bibliografia kommentteineen.

⁶ Falkner & de Jude, vii; Eyben, 231. Antiikin kirjailijat olivat kiinnostuneet vanhuudesta, ja kirjoittivat siitä paljon varsinkin kun heistä itsestä tuli vanhoja. Vanhuusteemaa ovat Plutarkhoksen lisäksi käsitelleet mm. Cicero, Seneca nuorempi ja Plinius nuorempi, Varro, Horatius, Juvenalis ja Martialis. Vanhuudesta kirjoittamisen perinne voidaan tietenkin jäljittää Homerokseen, Aristoteleeseen ja Platoniin.

esiintyviä vanhuuskuvauksia yhteisöllisten arvojen välittäjänä. He kuitenkin myöntävät, että tulkintojen yhteys arkitodellisuuteen on kyseenalainen.⁸ Tällä alalla uusinta tutkimusta edustavan Tim Parkinin lähtökohta taas on sosiaalishistoriallinen. Hän on tutkimuksissaan pyrkinyt selvittämään vanhuuden merkitystä yksilön jokapäiväisessä elämässä ja kirjoittaa, että antiikin kirjallisuudessa esiintyviin hajanaisiin anekdooteihin ja mielipiteisiin vanhuudesta ei voi luottaa sosiaalisen todellisuuden kuvaajina.⁹ Antiikin kirjalliset lähteet eivät anna paljon rakennusmateriaalia sosiaalishistorialliseen tutkimukseen enemmistön vanhuudesta. Niiden kirjoittajien kiinnostus vanhuuteen on selvästikin ollut toisaalla. Palaan tähän keskusteluun metodeista ja lähdekritiikistä luvussa 1.3, mutta sitä ennen esittelen tämän tutkimuksen lähdemateriaalin.

1.2. Plutarkhos ja hänen elämäkertansa

Plutarkhos on tunnetuimpia antiikin kirjailijoita, ja yksi harvoista, jotka ovat perehtyneet kysymykseen vanhuudesta. Esseessään *Pitäisikö vanhojen miesten osallistua politiikkaan?* Plutarkhos ottaa kantaa Platonin ja Aristoteleen väliseen väittelyyn vanhuuden ansioista ja vanhojen paikasta yhteiskunnassa. Plutarkhoksen ajattelu ei kuitenkaan ole yksinomaan kreikkalaista, vaan hänen pohdinnoissaan heijastuvat myös roomalaisten kirjailijoiden käsitykset aiheesta.¹⁰ Näin ollen Plutarkhoksen kirjoitus vanhuudesta valottaa hyvin niitä vallitsevia konventioita, jotka leimasivat aiheen käsittelyä antiikin aikana.

Plutarkhoksen kirjoitus vanhuudesta on jo sinänsä mielenkiintoinen ja kertoo paljon hänen ajatuksistaan vanhuudesta, mutta tässä tutkimuksessa käytän sitä lähinnä vertailumateriaalina vanhuuskuvaukselle hänen kirjoittamissaan suurmiesten elämäkerroissa. Plutarkhoksen esseetä vanhuudesta on analysoitu aikaisemminkin, mutta vanhuuskuvasta elämäkerroissa ei ole tutkittu.¹¹ On mielenkiintoista, missä määrin hänen julkilausumansa käsitykset vanhuudesta ja sen arvosta näkyvät elämäkerroissa, toisin sanoen

⁷ Parkin 1998, 19-20; Minois, 18-19.

⁸ Van Nortwick, 152-153; Hubbard, 104.

⁹ Parkin 1997, 137; Parkin 1998, 20-23. Plutarkhosta Parkin kiittää kirjailijaksi, joka on kiinnittänyt huomiota myös vanhuuden sosiaaliseen kontekstiin. Parkin 1998, 33. Mielipiteiden ja todellisuuden suhteesta ks. myös Finley, 10-11; Powell, 4.

¹⁰ Minois, 111.

miten teoria toimii käytännössä. Plutarkhos itse eli yli 70-vuotiaaksi ja kirjoitti kaikki teoksensa yli 50-vuotiaana. Se on luonnollisesti vaikuttanut niihin ajatuksiin vanhuudesta ja sen arvosta, joita elämäkerrat ja hänen muut kirjoituksensa paljastavat. Valitettavasti hänen teostensa – joista monet on kirjoitettu yhtäaikaisesti – keskinäisestä kronologiasta ei voi löytää vastausta siihen, missä määrin hänen oma ikänsä vaikutti hänen käsityksiinsä vanhuudesta.¹²

Plutarkhoksen elämästä tiedetään lähinnä hänen omien kirjoitustensa perusteella. Hän syntyi noin 45 jKr. keski-kreikkalaisessa Khaironeian kaupungissa. Hän opiskeli Ateenassa ja sai myöhemmin kaupungin kunniakansalaisuuden. Plutarkhos matkusti laajasti, ainakin Vähässä-Aasiassa, Italiassa ja Aleksandriassa. Roomassa hän oleskeli kahdessa vaiheessa, 70- ja 90-luvuilla. Hän piti siellä suosittuja luentoja etiikasta, luonnontieteistä ja historiasta ja solmi arvokkaita ystävyysuhteita. Hän mainitsee useita merkittäviä kreikkalaisia ja roomalaisia henkilökohtaisiksi tuttavikseen. Rooman kansalaisuuden hän sai ystävänsä konsuli Mestrius Floruksen kautta. Plutarkhos toimi myös Delfoissa Apollonin pappina parikymmentä vuotta. Suurimman osan elämäänsä hän kuitenkin vietti kotikaupungissaan Khaironeiassa, missä hän hoiti tärkeitä kunniavirkoja ja opetti perustamassaan koulussa. Plutarkhos kuoli keisari Hadrianuksen valtakauden alussa, noin vuonna 120.¹³

Plutarkhoksen kirjallinen ja filosofinen tuotanto on valtava. Yleisesti latinankieliseltä nimeltään *Moraliana* (*Ēthika*) tunnettu kokoelma käsittää yli seitsemänkymmentä teosta, joissa Plutarkhos käsittelee erilaisia filosofisia, moraalisia ja tieteellisiä aiheita. Tämän tutkimuksen kannalta tärkein niistä on siis essee *Pitäisikö vanhojen miesten osallistua politiikkaan?*. Muita merkittäviä kirjoituksia ovat *Ohjeita valtionjohtoon*, *Moraalisesta hyveestä* ja *Naisten hyveet*. Tutkimuksen lähteenä ovat Plutarkhoksen pääteoksena pidetyt elämäkerrat (*bioi*).¹⁴ Hän kirjoitti elämäkerrat rinnakkaisina pa-

¹¹ Esim. Parkin 1998, 26-31; Minois 111-115. Muuten Minois, kuten myös Richardson, käyttää Plutarkhosta lähinnä toisen käden lähteenä kertomaan, millainen joku henkilö oli vanhana.

¹² Jones, erit. 95, 122-123; Russell, 76-77. Vrt. de Lucen artikkeli vanhuuden vaikutuksesta Ovidiuksen runouteen. Hänen mukaansa esimerkiksi sisältöanalyysin avulla voitaisiin tutkia vanhenemisen vaikutusta antiikin kirjailijoiden ajatteluun. De Luce, erit. 195-6, 210-211.

¹³ Duff, 1. Laajemmin Plutarkhoksen elämästä ks. Russell 1973, 1-17; Jones, 96-123.

¹⁴ Elämäkertojen käännöksissä olen turvautunut lähinnä Duffin tulkintoihin sekä Perrinin englanninkieliseen käännökseen. Viitteissä elämäkertojen lukujen ja jakeiden numerointi vastaa Loebin edition käytäntöä.

reina, joissa kreikkalaisen ja roomalaisen valtiomiehen¹⁵ elämät on sidottu yhteen yhteisellä johdannolla sekä loppuun sijoitetulla vertailulla. Yhdessä nämä rinnakkaiset elämäkerrat kattavat laajalti Kreikan ja Rooman historiaa *Theseuksen* ja *Romuluksen* myyttisiltä ajoilta *Demetrioksen* ja *Antoniuksen* hellenistiseen Kreikkaan ja tasavallan ajan Roomaan. Plutarkhos kirjoitti myös Rooman keisarien elämäkerrat Augustuksesta Vitellukseen, mutta niistä on säilynyt vain *Galba* ja *Otho*. Lisäksi on vielä ilman paria olevat Artakserkseen ja Aratoksen elämäkerrat.

Elämäkerroissa on pitkälti samanlainen rakenne. Niiden tarkastelua helpottaa selkeä alku ja loppu ja pääsääntöisesti kronologisesti etenevä kerronta. Tyypillisesti Plutarkhos kertoo ensin kohteensa sukutaustan ja joitakin anekdootteja hänen lapsuudestaan ja nuoruudestaan. Suurin osa tekstistä keskittyy päähenkilön uran huippukohtiin ja kuvauksiin valtataisteluista politiikassa tai sotakentillä. Elämäkerta päättyy hautajaisiin ja yhteenvetoon päähenkilön ja hänen jälkipolviensa merkityksestä. Kahdessakymmenessä kahdessa kaikkiaan viidestäkymmenestä säilyneestä elämäkerrasta Plutarkhos kertoo päähenkilön vanhuudesta. Näiden elämäkertojen kautta on mahdollista tarkastella elämäntaakkaa ja vanhuuden osuutta siinä. Muissa käyttämissäni elämäkerroissa Plutarkhos viittaa vanhuuteen sivuhenkilöistä kertoessaan, tai niissä tulee eri tavoilla esiin ne eettiset ongelmat ja kysymykset, joita Plutarkhos haluaa lukijoidensa pohtivan.

Plutarkhoksen päätavoite elämäkerroissa on päähenkilön luonteen paljastaminen ja sen moraalinen arviointi.¹⁶ Tämän hän tekee usein tietoisestikin kronologisen tarkkuuden kustannuksella ja valikoiden tarkoitukseensa sopivimmat tapahtumat.¹⁷ Plutarkhoksen pääkiinnostus ei siis ole siinä, mitä päähenkilö teki ja koki elämänsä aikana, vaan siinä, mitä hänen tekonsa paljastavat hänen luonteestaan. Elämäkertojen lopullisen tarkoituksen Plutarkhos tuo esiin esipuheessaan Aemilius Paulluksen ja Timoleonin elämäkertoihin. Hän kertoo elämäkertojen olevan kuin peili, josta voi katsoa mallia omaan elämäänsä. Sama ajatus on hänen kirjoituksessaan *Kuinka huomaa että on edistynyt hyveessä*: tavoite on luonteen kehittyminen parempaan.¹⁸ Esipuheessaan Perikleen ja Fabiuksen elämäkertoihin hän tarkentaa, miten tämä kehittyminen voidaan saavuttaa: hyveellisten tekojen opiskelu houkuttelee jäljittelemään, mutta myös syvällisemmin

¹⁵ Liitteessä 1 on selvitetty lyhyesti, kuka kukin oli.

¹⁶ *Alex.* 1.1-3; *Aem.* 1.1-4.

¹⁷ Esim. *Sol.* 27.1; ks. myös Duff, liite 2, 312-313.

¹⁸ *Aem.* 1.1-4; *Prof. in virt.* 79 C-E.

tutkimaan ja arvioimaan hyvettä.¹⁹ Menneisyyden suurmiesten elämästä lukemisen ja heidän tekojensa ja luonteensa arvioimisen tarkoitus on johtaa itsetutkiskeluun, joka johtaa moraaliseen kehittymiseen. Tässä mielessä elämäkerrat eivät eroa Plutarkhoksen muista moraalisisista kirjoituksista.

Elämäkerrat sisältävät myös huonoja esimerkkejä. Demetrios ja Antonius tekivät häpeällisiä ja epäoikeudenmukaisia tekoja, joita on vältettävä. Lukijan täytyy kuitenkin ymmärtää myös pahe, jotta hän voisi toteuttaa hyvettä. Elämäkertoja on yritetty jakaa hyviin ja huonoihin esimerkkeihin, mutta Plutarkhoksen sankarit eivät ole mustavalkoisesti hyviä tai pahoja. Plutarkhos tarkastelee ”suuria luonteita” (*megalai fyseis*), joilla on potentiaalia sekä hyveeseen että paheeseen.²⁰ Elämäkertojen moralismi ei vain vahvista Plutarkhoksen yhteiskunnan normeja, vaan pikemminkin se on haastavaa ja tehty tutkimustarkoituksessa. Plutarkhos ei ole mikään moraalisaarnaaja, eikä hän aina osoita suoraan hyveitä ja paheita. Kuten parhaiden tragedioiden, elämäkertojen on tarkoitus saada lukija ajattelemaan ja arvioimaan. Tietyt ydinarvot ovat kiistattomia, mutta monissa elämäkerroissa lukijaa häiritsee epämääräisyys moraalikysymyksissä. Plutarkhos pikemminkin esittää moraalisia kysymyksiä kuin tarjoaa niihin vastauksia.²¹

Tässä yhteydessä on aiheellista määritellä, mitä tässä tutkimuksessa tarkoitetaan hyveellä ja hyveellisyydellä. ”Hyve” tulee käsittää ”hyveiksi” eli on lukuisia hyveitä kuten rohkeus, jalomielisyys, oikeudenmukaisuus, arvostelukyky ja itsehillintä. Paheita taas ovat esimerkiksi kunnianhimo, imartelu, julmuus ja turhamaisuus. Hyveellisyydellä tarkoitetaan hyveiden ja paheellisuudella vastaavasti paheiden harjoittamista.²² Kreikan hyveellisyyttä merkitsevä sana *aretē*, samoin kuin latinan *virtus*, tarkoitti alun perin miehistä urhoollisuutta. Kreikkalaisen kulttuurin perustavat hyveet, ns. homeeriset hyveet, liittyivät ennen muuta sotaan ja yhteisön suojelemiseen. Plutarkhos kuitenkin ymmärtää hyveellisyyden laajemmassa mielessä.²³ Hän keskittyy toiminnallisiin ja

¹⁹ *Per.* 1.4, 2.1-4.

²⁰ *Demetr.* 1.1-8.

²¹ Duff, 9, 60, 65, 286; Nikolaidis, 213-218.

²² Ks. *De virt. mor.* 440 F-441 B. Plutarkhoksen mukaan ihmisen virheet ja moraalien heikkenemien pitää kuitenkin ymmärtää jonkin hyveen vajavaisuutena ja luonteen epätasaisuutena eikä pahuutena. *Cim.* 2.4-5; *Nic.-Crass. comp.* 1.4.

²³ Coriolanuksen elämäkerran alussa Plutarkhos selittää, kuinka latinan sana *virtus* tarkoittaa oikeastaan miehuullisuutta (*andreia*); ”roomalaisilla yksi hyveen muoto eli urhoollisuus siis merkitsee hyveellisyyttä yleensä”. *Cor.* 1.6. Plutarkhos arvioi myös roomalaisia sankareitaan kreikkalaisen hyveellisyyttäsiteistön perusteella, eikä hän kiinnitä lainkaan huomiota sellaisiin roomalaisiin käsitteisiin kuten *pietas*, *dignitas* tai *mos maiorum*. Elämäkerroissa verrataan aina roomalaista sankaria kreikkalaisen antamaan esi-

konkreettisiin hyveisiin, ja hyveellisyys tarkoittaa hänelle nimenomaan oikeaa toimintaa. Niin elämäkertoissa kuin Plutarhoksen muussakin tuotannossa on vahva yhteiskunnallinen ulottuvuus. Kaikissa kirjoituksissa päähuomio on poliittisessa toiminnassa, siinä miten kansalaisten tulisi toimia yhdessä.²⁴

Yhtään aikalaisen reaktiota Plutarhoksen elämäkertoihin ei ole säilynyt. Elämäkertojen viittausten ja filosofisten pohdintojen perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että ne eivät olleet tarkoitettu kaiken kansan luettavaksi, vaan Plutarkhos kohdisti työnsä eliitille, jota kiinnosti samat kysymykset kuin häntä itseään. Hän puhuttelee lukijoinaan muutamia roomalaisia henkilöitä, mutta esimerkit on osoitettu etupäässä kreikkalaisille, joille alkoi siihen aikaan olla Rooman hallinnossa avoimia virkoja. Elämäkerrat näyttävät olleen heti hyvin suosittuja, sillä niitä on toisen vuosisadan lopulta alkaen kopioitu ja lainattu ahkerasti. Plutarhoksella on ollut suuri jälkivaikutus. Niin myöhäisantiikin filosofit ja kirkkoisät kuin Shakespeare ja Goethekin hyödynsivät Plutarhoksen teoksia tuotannossaan. Plutarhoksen vaikutusta elämäkertakirjoituksen kehitykseen omana kirjallisuudenalanaan tuskin voi liioitella²⁵

Elämäkertojen juuret ovat historiankirjoituksessa ja ylistyspuheissa. Yleisesti ottaen Plutarkhos mieluummin kiittää kuin moittii sankareitaan ja tulkitsee heidän tekonsa suopeammin kuin ehkä olisi ollut tarpeen. Ainakaan hän ei ole kiinnostunut heidän mainensa lokaamisesta, missä ehkä parhaiten näkyy ylistyspuheiden vaikutus elämäkertoihin.²⁶ Esipuheessaan Aleksanterin elämäkertaan Plutarkhos erottaa elämäkerrat (*biouis*) historiasta (*historias*). Hänen mukaansa hyveellisyys tai luonteen pahuus ei useinkaan tule esiin suurissa historiallisissa teoissa kuten taisteluissa, vaan pienissä eleissä ja sanonnoissa. Hän sanoo keskittyvänsä näihin paljastaviin yksityiskohtiin, jotka eniten kertovat ihmisen luonteesta, ja jotka muut, aikaisemmat kirjoittajat, ovat jättäneet huo-

merkkiin, mikä ovelasti antaa ymmärtää kreikkalaisen kulttuurin olevan yleismaailmallista. Mielenkiintoista keskustelua onkin käyty siitä, oliko Plutarhoksen tavoite yhdistää kreikkalaisia ja roomalaisia vai oliko kyse kreikkalaisesta vastarinnasta roomalaisuutta vastaan. Ks. Wardman, 236-244; Swain, 229-264; Duff, 75-98, 303-309.

²⁴ *De virt. mor.* 443 E-F; Russell 1995, 78; Wardman, 49-57, 105.

²⁵ Wardman, 37-48; Duff, 3-7, 66, 256-257. Kreikkalaisesta biografiasta ennen Plutarhosta, ks. Wiedemann, 49-52. Viittauksista elämäkertoihin ja niiden käännöksistä 1700-luvulle asti sekä niiden vaikutuksesta myöhempään kirjallisuuteen ks. Duff, 3-5.

²⁶ Duff, 31 viite 54, 56, 96. Plutarkhos esittää huomattavasti kriittisempiä mielipiteitä päähenkilöistä loppuvertailuissa. Ristiriidoista vertailuissa ja itse elämäkertoissa esitetyissä näkemyksissä ks. Duff, 283-286.

mioimatta.²⁷ Rajat elämäkerran, ylistyspuheen ja historiankirjoituksen välillä olivat kuitenkin häilyväiset. Pikemminkin jokainen kirjailija sai määritellä rajat itse erottuakseen joukosta. Elämäkertatraditioita oli useampia, mutta erot esimerkiksi Suetoniuksen²⁸ ja Plutarkhoksen välillä eivät johdu erilaisista kirjallisista traditioista tai heidän lähteistään vaan heidän omasta valinnastaan, käsityksistä biografian tehtävästä ja kulttuurisesta identiteetistä.²⁹

1.3. Tutkimuksen tavoitteet

Tässä tutkimuksessa pyrin selvittämään yhtäältä, miten vanhoihin suhtauduttiin yhteiskunnan jäsenenä ja toisaalta, kuinka tärkeä vaihe vanhuus oli yksilön elämänkaareessa. Lähestyn tutkimustehtävää kahdelta kannalta. Ensimmäinen lähtökohta on se, mitä Plutarkhos on kirjoittanut vanhuudesta. Tarkastelen miten Plutarkhos määrittelee vanhuuden ja millaisissa yhteyksissä hän puhuu vanhuudesta: mihin yhteiskunnallisiin teemoihin vanhuus liittyi ja millä alueilla se synnytti kysymyksiä, ja miten hän niiden kautta pyrkii määrittelemään vanhojen paikan ja roolin yhteisössä. Plutarkhoksen käsittelemät ongelmat osoittavat, mitä odotuksia vanhoihin ihmisiin kohdistui ja mitä pidettiin heille sopivana asemana yhteisössä. Toiseksi lähestyn aihetta kerronnan tasolla, eli tarkastelen elämäkertojen rakennetta ja kerrontaa. Se miten Plutarkhos käyttää vanhuutta tarjotessaan esimerkkejä hyveelliseen elämään, kertoo millaisen merkityksen hän antaa vanhuusajalle yksilön elämässä.

Tutkimusmetodi on pääosin kvalitatiivinen. Erittelemällä vanhuuteen liittyviä mielikuvia pyrin hahmottamaan, millaisen kokonaisuuden kaksinaiset ja keskenään jopa täysin

²⁷ *Alex.* 1.1-3; *Nic.* 1.5; *Art.* 8.1.

²⁸ Suetonius (n. 70-140, eli Plutarkhoksen aikalainen) oli roomalainen elämäkertakirjailija ja oppinut, joka kirjoitti mm. keisarien elämäkerrat Caesarista Domitianukseen. Tässä työssä en vertaa heidän vanhuuskuvauksiaan elämäkerroissa, mutta parissa yhteydessä rinnastus Suetoniuksen ja Plutarkhoksen välillä valottaa jälkimmäisen tyyliä ja kiinnostuksia.

²⁹ Mainittu esipuhe on usein ymmärretty väärin Plutarkhoksen ohjelmajulistuksena kaikille elämäkerroille ja antiikin aikana pidettynä yleisenä erona elämäkertojen ja historian välillä. Esipuhe koskee kuitenkin vain *Aleksanteria*, ja se on retorinen tapa erottua muista Aleksanterista kirjoittaneista kirjailijoista. *Historia* viittaa Plutarkhoksella usein sanan merkitykseen minä tahansa kertomuksena. Hän myös esimerkiksi sanoo kirjoittavansa myyttisistä ajoista kuin ne olisivat historiaa. Elämäkertojen esipuheiden ”ohjelmajulistukset” hyödyntävät antiikin kirjallisuuden klassisia topoksia. Myös Tacituksella, joka kirjoitti *Historiae-* ja *Annales-*teoksensa suunnilleen samaan aikaan kuin Plutarkhos elämäkertoja, oli samanlainen käsitys kuin Plutarkhoksella siitä, että merkittävää ei olekaan suuret taistelut vaan näennäisesti vähä-

ristiriitaiset käsitykset vanhuudesta muodostavat. Sisällön analyysin tukena käytän elämäkertojen rakenteen sekä esimerkiksi ikämainintojen kvantitatiivista analyysia. Plutarkhoksen päähuomio elämäkerroissa keskittyy luonteen ja sen hyveellisyyden arviointiin, ja arvokkaana taustatietona hänen kirjoitustyylistään ja arvomaailmastaan minulla on ollut käytettävissä Tim Duffin tuore tutkimus *Plutarch's Lives: Exploring Virtue and Vice*. Myös Alan Wardmanin tutkimus, jossa hän on selvittänyt Plutarkhoksen käsityksiä hyvän valtiomiehen ominaisuuksista, on tärkeä vertailukohde hänen näkemyksilleen vanhan valtiomiehen hyveistä. Sen lisäksi että tutkin, miten Plutarkhoksen suhtautuminen vanhuuteen sijoittuu tutkijoiden keskusteluun käsityksistä vanhuudesta antiikissa, olen halunnut ottaa selvää siitä, miten Plutarkhoksen ajatukset vanhuuden merkityksestä suhteutuvat Plutarkhos-tutkijoiden näkemyksiin hänen ajatusmaailmaansa.

Tämän tutkielman näkökulma on aatehistoriallinen: tutkimuskohteena ovat vanhuuteen liittyvät käsitykset ja niille annetut merkitykset. Kysymykset vanhojen osallistumisesta, hyvinvoinnista ja asemasta³⁰ ovat käyttökelpoinen lähtökohta myös tälle tutkimukselle, mutta ei samalla tavalla sosiaalishistoriallisesta näkökulmasta kuin on mahdollista tutkia vanhuutta esimerkiksi 1800- ja 1900-luvuilla. Parhaiten antiikin, ja yleensä esimodernin ajan, käsityksiä vanhojen osallistumisesta ja hyvinvoinnista voidaan ymmärtää tutkimalla moraalisia asenteita. Vanhuus määriteltiin eettisin perustein ylistäen ja arvostellen käyttäytymistä, jota pidettiin sopivana tai sopimattomana.³¹

Edellä on tullut esiin kysymys kirjallisten lähteiden käyttökelpoisuudesta sosiaalisen todellisuuden kuvaajina. On totta, että käsitykset eivät ole olosuhteiden peilejä, eli niistä ei suoraan voi päätellä mitään olosuhteista sinänsä. Silti myös suhtautuminen vanhuuteen on sosiaalista todellisuutta. Kaikkeen inhimilliseen toimintaanhan kuuluu ajatuksellinen ulottuvuus, joka antaa sille merkityksen. ”Ajatuksellinen” ja ”sosiaalinen” eivät ole toisistaan irrallisia todellisuuksia vaan käsitteellisessä suhteessa toisiinsa. Kun analysoidaan käsityksiä, analysoidaan siis samalla myös olosuhteita ja päinvastoin. Myös-

pätöinen tieto, joka kertoo ihmisen luonteesta. Duff. 7-8, 17-21, 26-27, 53; Wardman, 11, 246. Plutarkhoksen käyttämistä lähteistä, ks. Scardigli, 2-27.

³⁰ Participation, well-being, status: Johnson on ehdottanut näitä teemoja vanhuuden historian tutkimuksen rungoiksi. Johnson, 2.

³¹ Troyansky, 97.

kään ei voida olettaa, että kirjailijat ja oppineet olisivat riippumattomia ja heidän ajatuksensa täysin irrallaan todellisesta kulttuurista ja arkipäivän tapahtumista.³²

Antiikin kirjallisuudessa vanhuutta on ylistetty ja sitä on syytetty ihmiselon pahimmaksi vitsaukseksi. Tutkijat ovatkin muistuttaneet, että tutkimuksessa on pyrittävä välttämään lähteistä johtuvaa dikotomista asettelua suhteessa vanhuuteen.³³ Ilmiöiden polarisointi ja vastakkainasettelu olivat kuitenkin syvällä kreikkalaisessa ajattelussa. Maailma ymmärrettiin vastakohtaparien kautta. Kreikkalaiset määrittelivät identiteettinsä toisensa poissulkevien vastakohtien avulla: kreikkalainen – barbaari, mies – nainen, vapaa – orja.³⁴ Tässä työssä olen käyttänyt hyväksi vastakohta-ajattelua tarkastellessani vanhuutta suhteessa sen vastakäsitteisiin nuoruuteen ja lapsuuteen³⁵ sekä jäsentäessäni Plutarkhoksen myönteisiä ja kielteisiä asenteita vanhuutta kohtaan. Plutarkhoksella vastaparien vertailu on perusajatuksena, kun hän vertailee kreikkalaista ja roomalaista päähenkilöä, mutta tämä ajattelu näkyy siis myös muualla hänen tekstissään. Vertailussa ei ole kyse siitä, kumpi oli parempi valtiomies, vaan se on tapa käsitellä moraalisia kysymyksiä. Tarkoitus ei ole arvottaa, vaan esitellä saman keskustelun kaksi puolta. Plutarkhoksen omimpana tyylinä on pidetty juuri pohdintaa, jossa hän tähtää asioiden eri puolien ymmärtämiseen.³⁶ Juuri tämän ajattelutavan vuoksi Plutarkhos on oivallinen kirjailija valottamaan antiikin kaksijakoisia käsityksiä vanhuudesta.

Tutkimukseni käsittelee vanhuutta antiikissa, mutta siinä on kolme merkittävää rajausta. Koska jo yksin Plutarkhoksen tuottama vanhuutta käsittelevä aineisto on niin laaja, tämän tutkimuksen puitteissa ei ole mahdollista verrata hänen ajatuksiaan monien muiden kirjoittajien mielipiteisiin. Vertailumateriaali muodostuu lähinnä aikaisemman tutkimuksen tuloksista. On vaikeaa selvittää, missä määrin Plutarkhoksen ajatuksia vanhuudesta voi yleistää, toisin sanoen olivatko hänen arvonsa, kokemuksensa ja uskomuksensa yksilöllisiä vai vastasivatko ne hänen aikansa yleisiä käsityksiä. Joka tapauksessa

³² Hyrkkänen, 325, 328; Stearns, 270. Kulttuuri- ja sosiaalishistoriallisen tutkimusnäkökulman yhdistämisestä vanhuuden historian tutkimuksessa ks. Troyansky, erit. 96-98, 107.

³³ Parkin 1998, 22-23; Garland 1990, 263-264.

³⁴ Cartledge, passim.

³⁵ Vertailu vanhuuden ja lapsuuden välillä on myös tutkimuskirjallisuudesta lähtevää. Lapset on määritelty samalla tavalla yhteiskunnan marginaaliin kuin vanhatkin ja lisäksi suhtautumista lapsuuteen on enemmän tutkimustuloksia, jotka tarjoavat vihjeitä siitä, miten ihmiset ymmärsivät elämänkaarensa. Lapset ja vanhat miehet, yhdessä naisten ja orjien kanssa, toimivat yhtä lailla julkisen yhteisön ulkopuolella. Mutta olivatko vanhat samalla tavalla marginaalissa kuin lapset, niin kuin tutkijat ovat nämä ryhmät niputtaneet? Ks. esim. Wiedeman 176; Parkin 1998, 34-35, 42 viite 27; Garland 1990, 244.

³⁶ Duff, 243-247.

yhdenkin antiikin oppineen mielipiteet ovat arvokkaita tutkimuksen kokonaisuuden kannalta, sillä vähintäänkin ne synnyttävät hypoteeseja jatkotutkimukselle.³⁷

Toiseksi, kuten olen jo todennut, antiikin kirjallisten lähteiden perusteella voidaan sanoa vähän enemmistön vanhuudesta. Plutarkhoksen elämäkerrat ovat valtiomiesten elämäkertoja, jotka hän kirjoitti oman aikansa poliittiselle eliitille. Se että elämäkertojen päähenkilöinä on vain miehiä, rajaa tutkimuksen kohteen pitkälti vanhoihin miehiin. Joissakin elämäkeroissa on kuitenkin myös vanhoilla naisilla roolinsa. Vaikka aineisto on suppea, voi siitä päätellä varsin paljon Plutarkhoksen käsityksistä vanhojen naisten arvostuksen ja aseman suhteen.³⁸

Kolmas raja on ajallinen. Vaikka elämäkerrat kattavat Kreikan ja Rooman historiaa hyvin laajasti legendaaristen kuninkaiden ajoista hellenistiseen Kreikkaan ja tasavaltaiseen Roomaan, niitä ei ole käytetty materiaalina rakentamaan kuvaa esimerkiksi siitä, miten suhtautuminen vanhuuteen muuttui Solonin päivistä Ciceroon. Tähän tehtävään elämäkerrat eivät olisikaan luotettavaa aineistoa. Mutta siitä, millaisia näkemyksiä Plutarkhoksella ja hänen aikalaisillaan oli vanhuudesta, ne kertovat paljon. 1800- ja 1900-lukujen lähdekriittinen historiantutkimus korosti historioitsijan tehtävää etsiä tosiasioita ja lähteitä. Suurin osa Plutarkhoksen elämäkeroista kertoo tapahtumista useita satoja vuosia ennen hänen aikaansa, joten niitä pidettiin vähemmän luotettavina kuin aikaisempia antiikin kirjoituksia. Viime vuosikymmeninä historiantutkimus ja -teoria on sitä vastoin kiinnittänyt huomiota tulkintaan ja korostanut historioitsijan omaa roolia historian kirjoittamisessa. Plutarkhoksen valinnat lähteiden ja tapahtumien käsittelyn suhteen paljastavat vähintäänkin yhtä paljon hänen omasta ajastaan kuin niistä yhteiskunnista joista hän kirjoittaa.³⁹ Tämän takia en ole tehnyt tarkastelussa eroa Plutarkhoksen myytisten ja historiallisten päähenkilöiden välille, vaan käsitellyt niitä yhtenäisenä aineistona, joka kertoo Plutarkhoksen ja hänen aikansa käsityksistä. Kiinnostuksen kohteena ei tässä tutkimuksessa siis ole elämäkertojen totuudenmukaisuus, vaan se miten ne välittävät Plutarkhoksen käsityksiä vanhuudesta.

³⁷ Ks. Seltzer, 221-222; Stearns, 266.

³⁸ Stearns kirjoittaa, että tavallisten ihmisten, mukaanlukien naisten, vanhuudesta voidaan selvittää paljon myös kirjallisten lähteiden pohjalta, kunhan vain tutkijat pitävät heitä vaivan arvoisina. Stearns, 263-264.

³⁹ Duff, 8-9; Nikolaidis, 213; Wardman, xii; Seltzer, 221. Russellin arvio on, että Plutarkhos esittää elämäkeroissa tuhat vuotta historiaa huomioimatta lähestulkoon lainkaan muutosta yhteiskunnallisissa normeissa tai moraalissa. *Theseuksesta Othoon* yksilön ja yhteisön välinen kanssakäyminen seuraa samaa kaavaa. Russell 1995, 79.

2. Kuka oli vanha?

2.1. Vanhuuden demografiset puitteet

Käsityksiin vanhuudesta on luonnollisesti vaikuttanut se, kuinka yleistä tai harvinaista vanhaksi eläminen oli. Antiikin yhteiskuntien demografisen rakenteen selvittäminen on hyvin vaikeaa, koska siihen tarvittava materiaali on lähes olematonta. Aineiston perusteella voi demografisia malleja hyväksi käyttäen kuitenkin tarkastella sellaisia yleisiä pitkän aikavälin kysymyksiä, kuten mikä oli tietyn väestön likimääräinen ikäjakauma.⁴⁰ Tämän tutkimuksen kannalta riittävä tieto on yleiskuva siitä, kuinka suuri osa väestöstä eli vanhaksi antiikin aikana.

Antiikissa väestörakenne oli suhteellisen vakaa. Syntyvyys ja kuolleisuus, varsinkin lapsikuolleisuus, olivat korkeita. Arviolta aina noin puolet ikäluokasta kuoli alle 10-vuotiaana, ja nälkä, taudit ja sodat tappoivat suuren osan aikuisväestöstä. Viisivuotiaaksi selvinneistä noin 30 % eli yli 60-vuotiaiksi. Koko väestöstä rakennettu kuva on kuitenkin perinteinen väestöpyramidi: Parkin esittää arvion, että antiikin yhteiskunnissa aina 5-10 % väestöstä olisi ollut yli 60-vuotiaita. Jotkut, vaikkakin hyvin harvat, myös elivät erittäin vanhoiksi, jopa yli satavuotiaiksi.⁴¹ Kohtuullinen osa ihmisistä siis eli yli 60-vuotiaaksi, mutta koska nuorena kuoleminen oli niin yleistä, ihmiset tuskin odottivat elävänsä vanhoiksi – toisin kuin nykyään, kun ihmiset lähtökohtaisesti olettavat elävänsä ainakin 70-80-vuotiaiksi, ellei tapahdu jotain yllättävää.

Plutarkhoksen elämäkertojen päähenkilöillä oli eliitin jäsenenä yleisesti paremmat edellytykset elää vanhaksi kuin tavallisella kansalla. Vaikka epidemiat korjasivat satoa riippumatta yhteiskunnallisesta asemasta, ravinnon suhteen yläluokan tilanne oli parempi.⁴² Ainakin kolmentoista henkilön kohdalla valittu poliittinen ura kuitenkin johti ennenaikaiseen kuolemaan salamurhaajien uhrina, ja vielä useampi kuoli taistelun-

⁴⁰ Finley, 2; Parkin 1992, 69-70, 135-136. Parkin on analysoinut laajasti erilaisen demografisen materiaalin, kuten hautakirjoitusten, väestölaskentojen, omaisuus- ym. lakien, kirjallisten mainintojen ja paleontologisen todistusaineiston heikkouksia, 5-66.

⁴¹ Parkin 1992, 11, 73-75, 92-93, 105-109; Parkin 1997, 137. Ero nykyaikaan ei siis ole ikävuosissa vaan vanhaksi elävien määrässä. Toiseksi on hyvä muistaa, että tämä muutos on tapahtunut vasta viimeisen sadan vuoden aikana.

⁴² Parkin 1992, 93.

tällä tai surmaten itsensä jouduttuaan tappiolle. Vajaa puolet Plutarkhoksen päähenkilöistä eli vanhaksi, ja muutaman heistä voidaan katsoa eläneen poikkeuksellisen vanhaksi. Elämäkerroissa vanhoiksi eläneiden kuolinikä vaihtelee, sikäli kun Plutarkhos mainitsee sen, Pompeiuksen 59 vuodesta Artakserkseen 94 vuoteen.⁴³

2.2. Vanhuus ikäkautena

Tutkijat ovat erimielisiä siitä, käsittivätkö kreikkalaiset ja roomalaiset vanhuuden erillisenä ikäkautena. Ensinnäkin se, että monet antiikin kirjailijat ovat paneutuneet kysymykseen vanhuudesta, näyttäisi todistavan siitä, että vanhuus ymmärrettiin omaksi ikäkaudekseen. Antiikin kirjallisuudessa on lukemattomia kohtauksia, joissa vanhuutta verrataan muihin ikäkausiin, vanhuuteen liitetään erityisiä luonteenpiirteitä tai tiettyjä toimia suositellaan vanhoille tai kielletään heiltä. Aristoteles jakaa ihmiselämän kolmeen jaksoon, Horatius neljään, ja molemmissa vanhuus on oma ikäkautensa.⁴⁴ Vastakkainen mielipide on, että antiikissa vanhuutta ei lainkaan pidetty erillisenä ikäkautena vaan se oli vain osa aikuisikää: ihmisten oletettiin kuolemaansa asti tekevän sitä, mitä he aina olivat tehneet.⁴⁵

Pohtiessaan ihmiselämää ja olemassaoloa Plutarkhos jaottelee elämän vaiheisiin, jotka seuraavat toisiaan jatkuvassa kehitysprosessissa: ”siemenestä tulee sikiö, josta tulee vauva, sitten lapsi, sitten ajallaan poika, nuori mies, aikuinen mies (*eit’ andra*), vanha mies (*presbytēn*) ja lopulta vanhus (*geronta*)”. Ikäkausista edellinen kuolee pois seuraavan tieltä: ”parhaassa iässään oleva mies (*akmazō*) kuolee, kun vanhues (*gerontos*) syntyy”. Kyseessä on aina uusi ihminen, joka näyttää erilaiselta, ajattelee eri tavalla ja kokee asiat eri tavalla.⁴⁶ Elämäkerroissa Plutarkhos ei tee näkyvästi tällaista ikäkausijakoa, eikä hänen ryhmittelynsä muutenkaan ole tiukka, mikä ilmenee jo siitä, että edellä kuvatussa esimerkissä aikuisesta tulee *gerōn* eikä *presbytēs*. Elämäkerroissa *gerōn* ja *presbytēs* näyttävätkin esiintyvän toistensa synonyymeinä. Joka tapauksessa elämäkerroissa on ilmaisia, jotka osoittavat Plutarkhoksen ajatelleen vanhuuden omaksi aiku-

⁴³ Elämäkertojen päähenkilöiden kuoliniät ja -syyt on lueteltu liitteessä 3. Ks. myös liite 4: tiivistelmä vanhoiksi eläneistä päähenkilöistä.

⁴⁴ Eyben, 231; Wiedemann, 90; Garland 1990, 9. (Aristot.rhet. 2.12-14; Hor.ars. 153-78.)

⁴⁵ Parkin 1998, 39; Minois, 18-19.

⁴⁶ *De E delphico* 392 A-F.

suudesta eroavaksi ikäkaudekseen. Esimerkiksi ”Lamachus oli ylittänyt miehuusiän” (*hēlikia*) ja Mariuksen tyydyttämätön kunnianhimo ja ahneus ajoi hänet ”ennenaikaiseen ja mitä säälimättömimpään vanhuuteen” (*eis ōmotaton ... gēras*).⁴⁷ Ajatus ennenaikaisesta vanhuudesta merkitsee sitä, että Plutarkhos ajatteli vanhuudelle olevan oma sopiva aikansa ja paikkansa ihmiselämässä.

Plutarkhos viittaa ikäkausiin myös kuvatessaan spartalaisten kulttuuria: ”heillä oli juh- lissa kolme kuoroa, jotka vastasivat kolmea ikää” (*kata tas treis hēlikias*). Ensin van- horten kuoro lauloi: ”Me kerran olimme urhoollisia ja vahvoja nuoria miehiä”, mihin nuorempien miesten kuoro vastasi: ”Me olemme sellaisia nyt, katsokaa.” Sitten poikien kuoro lauloi: ”Me tulemme olemaan mahtavampia miehiä kuin teistä kummatkaan.”⁴⁸ Plutarkhos näyttää noudattavan elämäkertojen rakenteessa tätä käytännöllistä kolmija- koa. Nuoruuden ja aikuisuuden sen paremmin kuin aikuisuuden ja vanhuudenkaan vä- listä rajaa hän ei silti missään selkeästi määrittele, eikä aseta vanhuuden alkamiselle määrättyä ikää, joka koskisi kaikkia päähenkilöitä samalla tavalla. Hän ei myöskään kirjoita vanhuuden alkamisesta, eikä elämäkerroista löydy antiikin kirjallisuudessa yleistä metaforaa ”vanhuuden rajalla” (*epi gēraos oudō*). Esimerkiksi Homeroksella se esiintyy usein ja niin erilaisissa muodoissa ja asiayhteyksissä, että sen täytyi olla hyvin tavanomainen ilmaisumuoto.⁴⁹

Elämän jakaminen kolmeen vaiheeseen on joka tapauksessa lähimpänä Plutarkhoksen kertomusten rakennetta kuin muut antiikin aikana harrastetut ikäkausijaot. Hän ei käytä lainkaan esimerkiksi ihmiselämän vuodenaikoihin, vuorokauteen tai muihin luonnonil- miöihin rinnastavaa kuvakieltä. Ainoa viite tällaisen perinteen vaikutuksesta on Ciceron ikään liittyvä viittaus luonnollisesta kuolemasta. Vanhan kirjallisen ja filosofisen tradi- tion mukaan ihmisen elinikä jaettiin kolmeen, neljään tai seitsemään ikäkauteen, ja jo- kaiselle kaudelle oli omat piirteensä ja vastineensa ympäröivässä luonnossa. Seitsemällä ja kolmella jaolliset vuodet olivat erityisen merkittäviä.⁵⁰ Cicero eli juuri 63-vuotiaaksi, ikä joka on enteellisesti jaollinen sekä seitsemällä että kolmella. Tämä ikä katsottiin

⁴⁷ *Alc.* 18.1; *Mar.* 2.3; käsitteen *ōmos* (raaka eli julma tai raaka eli epäkypsä ja ennenaikainen) merkityk- sistä ks. tarkemmin Duff 110, viite. 29.

⁴⁸ *Lyc.* 21.2.

⁴⁹ Falkner, 33; Garland 1990, 250-251. Plutarkhos kyllä lainaa toisaalla Homerokselta säettä, jossa sano- taan, että sankari ei saavuttanut vanhuuden rajaa (*oud' iketo gēraos oudon*). Juuri tätä teosta kuitenkin pidetään väärennettyinä. *Consol. ad Apoll.* 111 B (Hom.Od. 15.246, 23.212; Hom.II. 22.60, 24.487).

⁵⁰ Garland 1990, 3-7; Parkin 1992, 109.

vaaralliseksi, sillä juuri silloin ruumis tuli alttiiksi kaikenlaisille sairauksille. Muun muassa keisari Augustuksen kerrotaan olleen hyvin huojentunut ja tyytyväinen, kun hän oli selviytynyt kriittisestä 63. ikävuodesta. Plutarkhos kirjoittaakin, että oli suuri sääli, kuinka Cicero, vanha ja kunnioitettu mies, joutui kurjasti pakenemaan murhaajiaan, vaikka luonnollinen kuolema oli niin lähellä.⁵¹

Mikään ikäkausijako ei tietenkään ole luonnollinen. Erilaiset yhteisöt järjestävät ihmisen elämänkaaren erilaisiin jaksoihin riippuen niiden tarpeista; itse asiassa samakin yhteisö voi käyttää hyvin erilaisia jakoja riippuen asiayhteydestä. Esimerkiksi Rooman kuningas Servius Tullius jakoi aikoinaan väestönlaskentaa varten eri ikäiset miehet ryhmiin siten, että alle 17-vuotiaat olivat lapsia (*pueritia*), sitä vanhemmat nuoria (*iuventia*) ja yli 46-vuotiaat vanhoja (*senecta*).⁵² Jaon perustana oli yksinkertaisesti miehen kyky taistella. Filosofiset ajatukset ihmisen eliniän jakamisesta ikäkausiin hyvinkin monimutkaisin perustein ei todennäköisesti vaikuttanut mitenkään ainakaan roomalaisen politiikan arkipäivään. Käytännössä antiikin yhteiskunnassa ja erityisesti politiikassa vallitsi iän suhteen jako kahteen, nuoriin ja vanhoihin.⁵³ Tämä ero pikkutarkan tieteellisen ikäkausiryhmittelyn ja käytännön elämän välillä näkyy myös Plutarkhoksella. Hän puhuu ikäkausista teoreettisessa mielessä, mutta elämäkertojen kuvauksessa ne eivät ole mitenkään selvästi esillä.

Aikuisuuden ja vanhuuden välissä näyttäisi kuitenkin olleen näkymätön raja aivan kuten esimerkiksi nuoruuden ja aikuisuuden välillä. Vanhuus vain erosi muista ikäkausista siinä, että sitä varten ei ollut erityistä siirtymäriittä, yhteisöllistä tapahtumaa tai juhlaa. Siirtymäriittiteorian kehittäjä van Gennep on analysoinut erilaisten siirtymäriittien tehtäviä yksilön elämän ”kriisitilanteissa”, murroskohdissa, jolloin siirrytään ryhmästä toiseen ja yksilö saa uuden roolin, oikeudet ja velvollisuudet yhteisössä. Voisi kuvitella, että Plutarkhoksenkin päähenkilöille vanhuus on erityisesti tällainen kriisitilanne. Seuraavissa luvuissa käy ilmi, kuinka vanhuuden myötä sankaruus joutuu uhatuksi ja toimintakyky kyseenalaistetuksi. Toisaalta vanhuus voi tuoda viisauden ja kokemuksen myötä arvostusta ja korkeamman yhteiskunnallisen aseman. Kuitenkaan esimerkiksi ensimmäisten harmaiden hiusten kunniaksi ei ollut seremoniaa, joka olisi jotenkin ins-

⁵¹ *Dem.-Cic. comp.*, 5.1; Garland 1990, 4, 249. (Augustuksen kirjeestä tyttärenpojalleen Gell. 15.7.)

⁵² Tämän tiedon ”esi-isien viisaista tavoista” on välittänyt Aulus Gellius, 10.28. Wiedemanin lainaus, 113.

⁵³ Wiedemann, 113-114, 119.

titutionaalisoinut vanhuusajan ja yksilön roolin silloin.⁵⁴ Jokainen Plutarkhoksenkin vanhoista valtiomiehistä joutui selviämään tästä ikäkaudesta kuten parhaiten taisi, mistä Plutarkhos saikin kylliksi materiaalia lukijoiden moraaliseen opastukseen.

2.3. Vanhuuden tuntomerkit

2.3.1. Korkea ikä

Ikä on yleisin ja selvin – vaikkei ehkä oikeudenmukaisin – tapa määrittellä joku vanhaksi. Mielenkiintoista vaihtelua voidaan silti havaita siinä, miten Plutarkhos yhdistää vanhuuden korkeaan ikään. Artakserkses, Camillus, Filopoimen, Agesilaos ja Cato vanhempi elivät vanhimmiksi Plutarkhoksen päähenkilöistä. Plutarkhos mainitsee heidät vanhaksi (*presbytēs* tai *gerōn*) ja kertoo myös heidän kuolinikänsä tai vaihtoehtoisesti iän hyvin vanhana. Heidän lisäksi mm. Numa, Cicero, Marcellus, Aemilius Paullus, Pompeius, Galba ja Marius ovat Plutarkhoksen mukaan vanhoiksi eläneitä henkilöitä, joiden iän hän mainitsee.⁵⁵ Usein vanhan päähenkilön kohdalla Plutarkhos kertoo tämän iän korostaakseen vanhuutta tai todistaakseen tämän olleen vanha. Ikä on siis selittävä tekijä. Plutarkhos esimerkiksi kirjoittaa, että Marcellus näytti joutuneen nuorekkaan kunnianhimon uhriksi, mikä sopi huonosti niin vanhalle miehelle. ”Sillä hän oli jo yli 60-vuotias, kun hän aloitti viidennen konsulikautensa.”⁵⁶ Samalla tavalla hän selittää Mariuksen, Galban ja Aemilius Paulluksen vanhuutta. Marius epäröi ja viivytteli aina, johtuen mahdollisesti siitä, että ”vanhuus hillitsi hänen tarmokkuuttaan ja tulisuuttaan, sillä hän oli jo yli 66-vuotias”. Galban vastustajat taas laskelmoivat tämän olevan liian vanha – 73-vuotias, Plutarkhos tarkentaa – jaksakseen matkan Espanjasta Roomaan. Aemilius Paulluksen Plutarkhos kertoo olleen ”jo iäkäs ja noin 60-vuotias”.⁵⁷

Toiset sankarit Plutarkhos määrittelee vanhoiksi, mutta ei kerro heidän ikäänsä. Esimerkiksi Solonin elämäkerrassa, jossa vanhuudella on suhteellisen suuri osuus, hänen ikäänsä ei missään vaiheessa mainita. Plutarkhos esittää lopussa vain kaksi arviota,

⁵⁴ Kimbali, vii; van Gennep, 145.

⁵⁵ *Numa* 21.4; *Cic.* 48.5, *Dem.-Cic. comp.* 5.1; *Marc.* 28.3; *Aem.* 10.2; *Pomp.* 73.1, 79.4; *Galba* 8.1; *Mar.* 45.7. Kaikki ikämaininnat elämäkertoissa, ks. liite 3.

⁵⁶ *Marc.* 28.3.

⁵⁷ *Mar.* 33.1; *Galba* 8.1; *Aem.* 10.2.

joista toisen mukaan Solon olisi elänyt vielä kauan tyranni Peisistratoksen jälkeen, toisen mukaan vajaan kaksi vuotta.⁵⁸ Solonista kertoviin tarinoin kuuluu paljon legendaarisia aineksia, joten hänen iästään Plutarkhoksella ei välttämättä ollut täsmällistä tietoa. Toisaalta Plutarkhos mainitsee myös Romuluksen oletetun kuoliniän (54 vuotta) ja yhtä myyttisen Theseuksen iän Helenan ryöstön aikaan: ”Hellanikoksen mukaan Theseus oli jo 50-vuotias, kun hän ryösti Helenan, joka ei ollut vielä edes naimiässä.”⁵⁹ Plutarkhos mainitsee vanhoiksi myös Timoleonin, Fabiuksen, Lysandroksen ja Aratoksen, mutta ei kerro heidän ikäänsä.⁶⁰

Edellä mainituissa tapauksissa Plutarkhos ei yhdistä vanhuuteen korkeaa ikää, mutta on myös päinvastaisia tapauksia, joissa hän ei yhdistä korkeaan ikään vanhuutta. Plutarkhos kertoo esimerkiksi, että Themistokles eli 64-vuotiaaksi, mutta ei mainitse häntä missään yhteydessä vanhaksi.⁶¹ Ciceron, joka eli 63-vuotiaaksi Plutarkhos taas esittää eräänlaisena esimerkikuvana vanhuksesta, vaikka hän olikin nuorimmasta päästä elämäkertojen vanhaksi eläneitä. Myös Demosthenes, joka on Ciceron vertailupari, eli suunnilleen yhtä vanhaksi kuin tämä, mutta Plutarkhoksella on vain yksi epämääräinen viittaus siihen, että tämä olisi elänyt vanhaksi.⁶² Fokionin iäkkyyys saa myös vain yhden maininnan elämäkerrassa, mutta kuitenkin Plutarkhos käyttää häntä esimerkkinä toisaalla kertoen hänen johtaneen taistelua vielä 80-vuotiaana.⁶³

On vaikea löytää selitystä sille, miksi kahdesta yhtä vanhaksi eläneestä toisen korkeaan ikään kiinnitetään jatkuvasti huomiota, mutta toisen kohdalla ei vanhenemiseen viitata lainkaan. Yksi selitys on vanhuuden subjektiivisuus, eli ihminen on niin vanha kuin tuntee olevansa tai niin vanha kuin hän näyttää muiden silmissä olevan. Parkin on lisäksi huomionut, että antiikin kirjailija saattoi jossain yhteydessä kutsua 40-vuotiasta nuorukaiseksi ja toisessa vanhukseksi sen mukaan, oliko tämä esimerkiksi poliittisen arvovaltansa huipulla vai häviämässä taistelun.⁶⁴ Kerronnan traditio kunkin päähenkilön kohdalla on toinen selitys. Esimerkiksi juuri Ciceron elämäkerrassa korostuu vanhuuden

⁵⁸ *Sol.* 32.3.

⁵⁹ *Rom.* 29.7; *Thes.* 31.1.

⁶⁰ *Tim.* 37.7; *Fab.* 24.1. *Lys.* 28.1; *Arat.* 36.3.

⁶¹ *Them.* 31.5.

⁶² *Cic.* 42.2, 46.1; *Dem.-Cic. comp.* 5.1; *Dem.* 11.1: ”Ruumiinsa vahvistamiseksi Demosthenes teki harjoituksia, joita on kuvaillut Demetrios Falerialainen, joka sanoo kuulleensa niistä Demostheneelta itseltään, joka oli silloin jo vanha.”

⁶³ *Phoc.* 30.2; *An seni* 791 E-F.

⁶⁴ Parkin 1998, 21.

määritelmän riippuvuus pikemminkin olosuhteista ja subjektiivisista käsityksistä kuin ikävuosista, ja elämäkerran vanhuuskuvaukseen on varmasti vaikuttanut myös Ciceron kirjoittama tutkielma vanhuudesta, *Cato Maior de senectute*, jossa tulee epäsuorasti esiin myös hänen oma tilanteensa ja ajatuksensa vanhuudesta.⁶⁵ Kolmas mahdollinen selitys löytyy Plutarkhoksen motiiveista kirjoittaa elämäkerrat. Vanhuusajalla on oma tehtävänsä elämäkerran tavoitteiden kannalta. Luvussa 3 tarkastelenkin lähemmin, mitä syitä on siihen, että Plutarkhos käsittelee eri tavoilla eri päähenkilöiden vanhuutta.

Ikävuosilla ei siis välttämättä ollut merkitystä vanhuutta määriteltäessä. Luonnollisesti Plutarkhos liittää korkean iän vanhuuteen yli 70-vuotiailla, mutta 60 vuoden vaiheilla käytäntö vaihtelee yksilöllisesti. Vanhuuden alkamiseen ei siis näytä Plutarkhoksella olevan tiettyä ikää. Kuten liitetaulukko 2 kertoo, Plutarkhos näyttää mainitsevan päähenkilöidensä ikiä hyvin sattumanvaraisesti, mahdollisesti sen mukaan, mitä hänellä oli tiedossa. Antiikin erilaisten ajanlaskutapojen mukaan iän laskeminen oli vaikeaa, ja harvoin oli tietoa henkilön tarkasta iästä. Plutarkhos esimerkiksi sanoo Caton olleen syyttäjänä vielä 90-vuotiaana, vaikka tämä eli oikeasti 85-vuotiaaksi.⁶⁶ Vaikka laeissa oli määrätty tarkat iät tietyille yhteiskunnallisille oikeuksille ja velvollisuuksille, oikea ikä todistettiin esimerkiksi henkilökohtaisella valalla tai ulkoisten tuntomerkkien mukaan. Käytännöllisistäkin syistä iän pyöristäminen oli siis hyvin yleistä. Hautakirjoituksissa esiintyy yleisimmin kymmenellä ja viidellä jaollisia ikävuosia. Eikä täsmällisestä iästä toisaalta niin välitettykään. Tärkeämpää kuin syntymävuosi oli päivä ja vuorokaudenaika horoskooppia varten. Vanhuutta myös liioiteltiin; usein yli 80-vuotiaiksi eläneitä kutsuttiin saman tien 100-vuotiaiksi. Korkea ikä oli ammoisista ajoista liitetty viisauteen, ja erityisesti legendaaristen henkilöiden kerrottiin eläneen aina vain vanhemmiksi.⁶⁷

2.3.2. Ulkoiset piirteet

Ulkonäöllä on tärkeä osa Plutarkhoksen kerronnassa sekä hänen pohtiessaan ihmisten suhtautumista vanhuuteen että päähenkilöiden luonteenkuvauksessa. Vanhenemisen

⁶⁵ Esim. *Cic.* 48.4; Parkin 1998, 25; Powell, 2-4. Plutarkhos tunsi teoksen, *Flam.* 18.5, *Cato i* 17.4.

⁶⁶ *Cato i*, 15.5.

⁶⁷ Wiedemann, 13-17; Garland, 246; Parkin 1992, 14, 106-107.

vaikutus ulkonäköön oli tietenkin yksilöllinen asia. Crassuksen Plutarkhos kertoo näytäneen 60-vuotiaana ikäistään vanhemmalta, kun taas vanhemmasta Catosta hän sanoo, että hän oli ruumiillisesti hyvässä kunnossa, eivätkä hänessä näkyneet vanhentumisen merkit. Caton nuorekas ulkonäkö todistaa hänen kunnollisista elämäntavoistaan, Crassuksen tapauksessa Plutarkhos tuntuu jo ennakoivan hänen tulevaa kohtalokasta tappiotaan taistelussa.⁶⁸

Iän rappeuttama ja rumentama ruumis oli merkki heikkoudesta, ja se oli kova paikka varsinkin sotasankareille. Esimerkiksi Gaius Mariuksen oli vaikea hyväksyä vanhenevista: ”Sullan kannattajat kehottivat ilkkuen Mariusta kylvettämään vanhuudesta ja reumasta kärsivää ruumistaan... Poikamaisesti ja huomiota tavoitellen Marius kuitenkin karisti vanhuuden ja heikkouden ja meni joka päivä Campus Martiukselle harjoitellakseen siellä nuorten miesten kanssa... Jotkut olivat häneen tyytyväisiä ja kävivät seuraamassa hänen harjoitteluaan, mutta paremmat ihmiset säälivät hänen kunnianhimoaan ja ahneuttaan...”⁶⁹ Plutarkhos arvostelee harvoin suoraan sankareidensa tekoja, mutta tässä kappaleessa tulee esiin hänelle tyypillinen tapa osoittaa lukijalle hyvä ja paha. Hän esittää sivustakatsojien ajatuksina kaksi vaihtoehtoista tapaa suhtautua Mariuksen käytökseen. Kuten muuallakin, hän olettaa lukijansa olevan samaa mieltä kuin ne, jotka hän kuvaa ”paremmiksi ihmisiksi”.⁷⁰

Aemilius Paullus ei saa osakseen samanlaista paheksuntaa. ”Aemilius oli jo iäkäs, mutta ruumiinvoimiltaan erinomaisessa kunnossa ja hän kulki nuorten poikiensa ja vävyjensä piirittämänä.” Plutarkhos mainitsee Aemiliuksen nuorekkuudesta samassa yhteydessä, kun hän ylistää tätä siitä, että tämä itsekkään virkojentavoittelun sijaan antoi itsensä käytettäväksi kansalaisten hyväksi.⁷¹ Nuorekkaan ulkonäön ja esiintymisen soveliaisuus riippuu siis siitä, missä tarkoituksessa siihen pyritään. Mariuksella kiihokkeena oli itseäs kunnianhimo, Aemiliuksella Rooman menestys ja kunnia.

Iän tuomaan heikkouteen suhtauduttiin antiikin aikana hyvin negatiivisesti. Pelko pilkanteosta ja halveksunnasta sai Mariuksenkin ponnistelemaan vanhenemista vastaan. Raihnaiset kuten vammaiset ja epämuodostuneetkin olivat yleinen naurunaihe näytel-

⁶⁸ *Crass.* 17.2; *Cato i* 24.1.

⁶⁹ *Mar.* 34.1-4.

⁷⁰ Ks. Duff, 55, 120.

⁷¹ *Aem.* 10.2-5.

missä ja kirjallisten viitteiden perusteella myös tosielämässä. Pilan teko epämuodostuneiden, vammaisten ja rampojen kustannuksella oli yleistä viihdettä, eikä sen sopivuutta kyseenalaistettu. Heillä oli oma ennakolta määrätty sosiaalinen roolinsa, jota vasten toiset voivat nähdä oman normaaliutensa. Yhteinen vahingonilo rumia ja rujoja – ts. ulkopuolisia – kohtaan kohotti ryhmän yhteenkuuluvuuden tunnetta, jos se oli jollain tavalla uhattuna. Naurulla myös hälvennettiin ja peitettiin niitä pelkoja, joita ihmisillä oli ruumiin heikkoutta kohtaan. Roomalaisessa komediassa vanhojen pilkkaaminen oli myös vastahyökkäys *pater familiaksen* yksinvaltaa kohtaan.⁷²

Plutarkhos ei yhdy pilkantekoon, vaan arvostelee niitä, jotka arvioivat ihmistä hänen ulkonäkönsä perusteella. Hän kirjoittaa, että ”torilla ja senaatissa ihmiset pilkkaavat harmaata tukkaa ja ryppyisiä kasvoja, mutta ne todistavat miehen kokemuksesta”. Galban elämäkerrassa hän kirjoittaa, kuinka monet ennakkoluuloisesti halveksivat vanhaa Galbaa. Heidän mukaansa tämä oli nyt suosittu ja kuuluisa, mutta kun hän saapuisi Roomaan, ”hänen kalju päänsä ja ryppyiset kasvonsa saisivat ihmiset pitämään hänen keisariuttaan suurena häväistyksenä”. Seuraavat tapahtumat osoittivat, että arvostelijat olivat väärässä: ”Galballe ei ollut hyvä enne se, että hän tuli kaupunkiin niin monen ruumin yli, mutta jos aikaisemmin monet olivat pitäneet häntä vanhana heikkona miehenä, nyt kaikki pelkäsivät häntä.” Agesilaoksesta Plutarkhos kertoo, kuinka tämän maine oli suurempi kuin hän itse. Egyptiläiset nauroivat, kun Agesilaos ei ollutkaan heidän kuvitelmiensa veroinen mahtava herra, vaan pieni ja säällittävä vanha mies. Egyptiläiset Plutarkhos esittää typerinä suosion tavoittelijoina, joilla ei ollut ymmärrystä ylellisyyttä merkittävimmistä asioista. Toisaalla Plutarkhos osoittaa ymmärrystä ja myötätuntoa raajarikkoa kohtaan, joka on kertomuksen juomingeissa julman hivin kohteena. Mies osoittaa leikin lopussa kekseliäisyytensä ja antaa nöyryyttäjilleen takaisin samalla mitalla. Näistä esimerkeistä näkyy yhtäältä, että Plutarkhos piti mainetta eli tekoja ulkoista olemusta merkittävämpänä, ja toisaalta niistä välittyy Plutarkhoksen humanisuus ja se, kuinka hän korostaa ihmisrakkauden (*filanthrōpia*) arvoa hyveenä.⁷³

Ajatus vanhuuden kurjuudesta esiintyy kuitenkin Plutarkhoksellakin. Monessa kohtaa hän yhdistää vanhuuden surkeaan ulkonäköön ja köyhyyteen. Kuvaus vanhan miehen

⁷² Garland 1994, 74-81; Minois, 82, 125.

⁷³ *An seni* 789 D; *Galba* 13.4, 15.4; *Ages.* 36.4-6; Garland 1994, 83 (Plut.mor. 621 E). Plutarkhoksen humanista luonteesta ja ajattelutavasta ks. Duff, 56-59.

vaatteista ja ulkonäöstä ovat lainaa tragediasta. Tämä esityserinnee tulee esiin mm. Homeroksella, kun Odysseus naamioidaan vanhaksi kerjäläiseksi.⁷⁴ Plutarkhos kuvaa Ciceron ulkomuotoa kuoleman hetkellä: ”Pölyisenä ja tukka ja parta ajamatta ja kasvot epätoivon riuduttamina hän tuijotti pyöveleitään silmiin.” Muualla Plutarkhos korostaa Ciceron taipumusta vitsailuun ja kirjoittaa, että hänen kasvonsa olivat hymyileväiset ja nauravaiset, mihin nähden hänen loppunsa oli korostetun surkea. Nuorempi Cato ei elänyt kuin 48-vuotiaaksi, mutta hänkin tunsii itsensä vanhaksi. Plutarkhos kertoo Caton osoittaneen tämän myös ulkonäöllään: ”Siitä päivästä lähtien Cato ei enää leikannut tukkaansa tai ajanut partaansa tai pitänyt sepelettä, vaan sama ahdistunut ja alakuloinen ilme kasvoillaan suri maansa kohtaloa.” Samalla tavalla vanhuus, köyhyys ja onnettomuus yhdistyvät Mariuksen kohdalla, vaikka hänen tapauksessaan kyse olikin vain teeskentelystä: ”Cinna nimitti Mariuksen prokonsuliksi ja lähetti hänelle virkaan kuuluvat arvomerkit, mutta jo yli 70-vuotias Marius julisti etteivät sellaiset sovi hänenlaiselleen onnettomalle ja tuli hitain askelin tapaamaan konsulia halvassa puvussa ja tukka leikkaamatta.”⁷⁵

Ulkonäkö ja luonne ovat elämäkerroissa usein implisiittisessä yhteydessä toisiinsa, ja monesti päähenkilöiden onni tai epäonni kuvastuu heidän vaatteissaan.⁷⁶ Plutarkhos jatkaa yllä olevaa kohtausta Mariuksen näytelmästä: ”Hän nimittäin halusi miesten säälivän häntä, mutta kuitenkin hänen katseensa oli julmempi kuin koskaan.” Tämä palauttaa lukijan mieleen Plutarkhoksen elämäkerran alussa esittämään kuvauksen Mariuksen luonteesta, jossa hän kertoo Mariuksen patsaan paljastavan hyvin hänen julman luonteensa karkeuden ja katkeruuden.⁷⁷ Marius ei pystynyt piilottamaan todellista luonettaan kurjan vanhuksen ulkoasuun. Ciceron ja Caton tapauksessa taas Plutarkhos välittää kuvan epätoivoisesta ja luovuttaneesta vanhasta miehestä säälittävän ulkonäön kautta.

⁷⁴ Ks. Falkner, 51; Duff, 124-126. (Hom.Od. esim. 13.432, 14.37, 16.199, 17.337-339, 18.10-21, 20.258.)

⁷⁵ *Cic.* 48.4; *Dem.-Cic. comp.* 1.6; *Cato ii* 53.1, 69.1; *Mar.* 41.3-4; ks. myös *Ages.* 36.4-5. Vanhuuden ja köyhyyden säälittävä yhdistelmä on kammottu kohtalo antiikin kirjallisuudessa, vaikka se oli harvalla kirjailijalle todennäköinen tulevaisuudennäkymä. Köyhä vanhuus oli heidän mielestään kuitenkin kamalinta, mitä ihmiselle saattoi tapahtua. Parkin 1997, 132.

⁷⁶ Duff, 16-17, 124, 166; Wardman 140-144.

⁷⁷ *Mar.* 41.4, 2.1.

2.3.3. Henkiset kyvyt

Ruumiillisen heikkouden vastakohtana Plutarkhos esittää vanhuuden tuntomerkeiksi viisauden ja kokemuksen, mitkä tietenkin ovat hyvin perinteisiä vanhuuteen liitettyjä ominaisuuksia. Viisaus kuului vanhuuteen ja sen takia vanhoja arvostettiin. Plutarkhos esimerkiksi kertoo, kuinka Catolla oli kaupungissa suuri vaikutusvalta niin elämäntapansa, kaunopuheisuutensa kuin korkean ikänsäkin takia.⁷⁸ Mikäli nuori mies osoitti vanhalle ominaista viisautta, hän sai erityistä ylistystä osakseen. Crassuksen elämäkerrassa esiintyvä päällikkö Hyrodes ei ollut vielä edes kolmeakymmentä ja silti hänet Plutarkhoksen mukaan tunnettiin hyvin harkitsevaisuudestaan ja viisaudesta. Tässä ihanteessa yhdistyvät nuoren ulkomuoto, voima ja intohimo ja vanhan viisaus ja harkitsevaisuus.⁷⁹

Vanhalta mieheltä odotettiin järkevyyttä ja viisautta. Tämä tulee esiin tarinassa, jonka Plutarkhos kertoo Romuluksen elämäkerrassa. Romulus vietti triumfia ja kulkueessa hänellä oli myös vejläisten päällikkö, vanha mies, joka näytti johtaneen sotaretkeä harkitsemattomasti ja kokemattomammin kuin hänen ikänsä puolesta olisi voinut olettaa. ”Ja tämän takia vielä tänäkin päivänä uhratessaan voitolle roomalaiset vievät Capitoliumille vanhan miehen, jolla on yllään poikien tooga ja bulla.”⁸⁰ Bullan riisuminen oli merkki siitä, että nuorta miestä pidettiin edesvastuullisena. Esimerkiksi Juvenalis on sanonut vastuuttomasta vanhasta miehestä, että tämän pitäisi kantaa bullaa kaulassaan.⁸¹

Vanhuuteen liitettiin viisaus, mutta toisaalta monet antiikin kirjailijat olivat sitä mieltä, että vanhuuden ikävimpiä puolia on se, että se heikentää henkisiä kykyjä.⁸² Plutarkhoksen kirjoituksessa vanhoista miehistä politiikassa on yksi dementiaan viittaava maininta: ”Kerrotaan, että Sofokles puolusti itseään poikansa esittämältä mielenvikaisuussyyt-

⁷⁸ *Cato i* 19.6, 25.2; ks. myös esim. *Sol.* 29.2; *Pub.* 12.4; *Marc.* 1.2-3; *Tim.* 39.1; *Sert.* 4.3; *Eum.* 16.4.

⁷⁹ *Crass.* 21.7. Erityisesti lapsen tai nuoren osoittamaa kypsyyttä ihailtiin. Roomassa nuorelle miehelle voitiin antaa hoidettavaksi vastuullinenkin tehtävä, jos hän osoitti omaavansa vanhalle miehelle ominaisia hyveitä. ”Vanha lapsi” (*puer senex*) on yleinen teema kirjallisuudessa ja erityisesti ylistyspuheissa. Wiedemann, 76, 98-99.

⁸⁰ *Rom.* 25.5. Bulla oli vapaasyntyisten poikien kaulassaan kantama amulettikotelo.

⁸¹ Wiedemann, 21, 116 (*Iuv.* 13.33).

⁸² Ks. Parkin 1997, 140-142 erit. viitteet 66, 69. Seniiliyden pelosta ovat kirjoittaneet mm. Juvenalis (10.232-3), Cicero (*Cic.Cato* 7.21), Lucretius (3.1039-42) sekä vanhempi (*Sen.contr.* 1.2-3) ja nuorempi Seneca. Viimeisen mukaan on suuri ero sillä, tähtääkö vanhuus aktiivisen elämän pidentämiseen vai onko se itse asiassa kuoleman pidentämistä riippuvuuden ja poissulkemisen kautta. Tärkein tekijä tässä pohdinnassa on Senecan mukaan mielenterveys. Hän katsoo itsemurhan sopivaksi teoksi, jos se säästää seniililtä vanhuudelta (*Sen.epist.* 58.1.).

teeltä (*paranoia*) lausumalla näytelmänsä Oidipus Kolonoksessa avauslaulun... Kaikki ihastuivat siihen niin, että saattoivat hänet oikeudesta kuin teatterista.” Monet tutkijat ovat esittäneet, että tämä hajanainen ja epätavallinen näytelmä osoittaa lähes 90-vuotiaan Sofokleen olleen vanhuudenhöperö. Plutarkhos näyttää antavan sille päinvastaisen todistusarvon. Plutarkhoksen tarkoitus ei kuitenkaan ole todistaa Sofokleen mielenterveyden puolesta tai vastaan, vaan hän ainoastaan esittää Sofokleen esimerkkinä runoilijasta, joka sai kuuluisuutta esiintymällä vielä vanhanakin. Hän kysyy eikö ole häpeällistä, jos valtiomiehet, toisin kuin runoilijat ja näyttelijät, poistuvat näyttämöltä ennen aikojaan.⁸³

Gracchusten ja Luculluksen elämäkertoissa Plutarkhos kieltää, että vanhuudella olisi ollut vaikutusta henkilöiden mielenterveyteen. Plutarkhos ylistää Gracchusten Cornelia-äitiä siitä, kuinka tämä suruaan näyttämättä puhui poikiensa lähes legendaarisesta elämästä. Hän pitää vääränä selitystä, että ”vanhuus tai suuret kärsimykset olisivat heikentäneet Cornelian mieltä tehden hänet tunnottomaksi surulle”, vaan toteaa, että jalo luonne ja perimä auttavat kestämaan kärsimyksen tynesti. Luculluksen elämäkerrassa hän kertoo, kuinka tämä ennen kuolemaansa menetti ymmärryksensä, ”mutta se ei ollut Cornelius Nepoksen mukaan vanhuuden tai sairauden syytä, vaan eräs hänen vapautetuista orjistaan syötti hänelle jotain rohtoa, jotta hän olisi pitänyt miehestä enemmän... Mutta lääke ajoi Luculluksen vähitellen mielipuoleksi niin, että hänen veljensä lopulta hoiti hänen omaisuuttaan.” Toisessa yhteydessä Plutarkhos kirjoittaa, että veli ”piti hänestä huolta kuin lapsesta loppuelämän, joka ei ollut pitkä”. Plutarkhos esittää hulluuden syyksi luopumisen henkisistä harrastuksista ruumiillisten sijaan: ”kuten sanotaan, jousi katkeaa jos sitä kiristää liikaa, sielu jos se saa olla liian löysänä”.⁸⁴

Vaikka Plutarkhos ei käsittele kysymystä vanhuuden kielteisestä vaikutuksesta henkisiin kykyihin juuri lainkaan, näistä muutamasta otteesta käy ilmi, että hänkin piti mielen heikkenemistä vanhuuden seurauksena mahdollisena. Hän kuitenkin kirjoittaa, että koska vanhoille miehille on vähän iloa ruumiillisista nautinnoista, heidän pitää hankkia tyydytystä hengen nautinnoista.⁸⁵ Hän ei usko, että vanhuus toisi ongelmia henkisten

⁸³ *An seni* 785 A-B; Nortwick, 132. Sofokleen oikeudenkäynti on mainittu usealla antiikin kirjailijalla, mutta sen todenperäisyys on kyseenalainen. Vastaavista oikeudenkäynneistä on säilynyt muitakin tietoja. Useimmiten ne koskivat perheen omaisuutta ja perintöä. Finley, 16; Parkin 1997, 143.

⁸⁴ *C. Gracch.* 29.2-3; *Luc.* 43.1-2; *An seni* 792 B-D, 797 F.

⁸⁵ *An seni* 786 A-B.

harrastusten suhteen, esimerkiksi ajatuksen hidastumista tai muistinmenetystä. Päinvastoin: ajatteleminen ja yhteiskunnallinen osallistuminen ovat erinomaista toimintaa vanhalle miehelle; ruumiilliset nautinnot johtavat hengen rappioon.

Klassisessa kirjallisuudessa, erityisesti tietenkin komedioissa, puhutaan usein vanhuudesta toisena lapsuutena, mihin Plutarkhoskin viittaa edellä mainitussa kommentissaan Luculluksen vajaamielisyydestä. Sananlaskun taustalla on juuri pelko fyysisestä ja henkisestä avuttomuudesta ja siitä johtuvasta riippuvuudesta.⁸⁶ Wiedemann, joka on tutkinut suhtautumista lapsuuteen antiikissa, toteaa, että sen lisäksi että lapset olivat fyysisesti heikkoja, heitä pidettiin järjettöminä. Retoriikassa lapsellisuus tarkoitti samaa kuin tyhmyys, ja miehen kutsuminen pojaksi, tai naiseksi, oli vihonviimeisin loukkaus. Plutarkhos raportoi tällaisen kohtauksen Pompeiuksen elämäkerrassa: Pompeius marssi Metelluksen avuksi, ja vastustaja Sertorius pilkkasi häntä ja ”sanoi ivallisesti, että hänen ei tarvitsisi kuin antaa keppiä ja piiskaa tälle pojalle (*pais*), ellei hän niin pelkäisi sitä vanhaa naista (*graus*), tarkoittaen Metellusta”.⁸⁷ Wiedemann lisää, että järjettömyyden suhteen lapset usein liitettiin yhteen vanhojen kanssa. Cicero esimerkiksi vertaa kyvyttöntä johtajaa ”pikkulapseen tai höppänään vanhaan mieheen”.⁸⁸

Lapsenomaisuus on kaukana siitä kuvasta, jonka Plutarkhos haluaa kirjoitelmassaan vanhoista miehistä antaa. Plutarkhoksen mielestä kaikista kyvykkäimmät valtiomiehet ovat vanhoja, ja heillä nimenomaan intohimot ovat järjen hallinnassa ja mieli kirkas, jos he vain harjoittavat sitä. Niissäkin tapauksissa kun hänen sankarinsa elämäkertoissa toimivat vanhalle miehelle sopimattomasti – suorastaan järjettömästi – kyse ei ole seniiliydestä, vaan huonosta itsehillinnästä, mikä taas useimmiten johtuu kehnosta kasvatuksesta. Sillä järki (*logos*) ja mielen vahvuus ovat erityisesti vanhojen ominaisuuksia.⁸⁹

Plutarkhos myöntää, että vanhemmiten ruumis heikkenee, mutta monista muista kirjailijoista poiketen hän ehdottomasti kieltää henkisen rappeutumisen tyyppillisenä vanhenemisen oireena. Yhteenvetona voidaan sanoa, että hän ei määrittele vanhoja miehiä kaavamaisesti toistaen tiettyjä yleisesti vanhuuteen liitettyjä negatiivisia ominaispiirteitä

⁸⁶ Wiedemann, 27; Parkin 197, 142.

⁸⁷ *Pomp.* 18.1. Sama tarina toistuu Sertoriuksen elämäkerrassa, *Sert.* 19.6.

⁸⁸ Wiedemann, 21-23 (Cic.Phil. 13.24; Cic.fam. 12.25.4).

⁸⁹ *An seni* 788 C, F, 797 F; *De virt. mor.* 450 F; *Cato ii* 1.2-4. Plutarkhoksen käsitystä järjen ja intohimojen suhteesta käsittelen seikkaperäisemmin luvussa 3.

kuten raihnaisuutta tai huonomuistisuutta. Ikäkään ei välttämättä ollut merkittävä tekijä. Niin henkilöiden itsensä – sen vähän perusteella mitä Plutarkhos heidän omakohtaisia tuntojaan valottaa – kuin muidenkin ihmisten käsitys heidän vanhuudestaan riippui pitkälti ulkoisista piirteistä ja olosuhteista ja saattoi olla hyvinkin henkilökohtaisesti määriteltä. Vanhuuden ulkoisesta määrittelystä siirryn nyt siihen, mikä oli tärkeämpää, eli vanhuuden sisältöön – toisin sanoen *hyvän vanhuuden* määritelmään.

3. Vanhuus elämänkaaren osana

3.1. Vanhuus elämäkerran osana

3.1.1. Elämäkertojen rakenne

Elämäkerrat koostuvat pääsääntöisesti seuraavista kerronnan vaiheista: esi-isät ja suku, synty, nuoruus, tärkeimmät tapahtumat uran huipulla, mahdollinen vanhuus, kuolema ja hautajaiset sekä jälkeläiset. Kahdessakymmenessä kahdessa elämäkerrassa Plutarkhos kertoo päähenkilön vanhuudesta. Vanhuuden saaman keskimääräisen tilan laskeminen on kuitenkin vaikeaa. Joidenkin kohdalla vanhuus mainitaan lyhyesti viimeistä edellisessä luvussa⁹⁰, toisilla se saa tilaa kolmesta kahdeksaan lukuun⁹¹ ja toisilla taas 12-17 lukua⁹². Aemilius Paulluksen Plutarkhos mainitsee ensimmäisen kerran vanhaksi luvussa 10/39, mutta varsinainen poikkeus on Galba, jonka elämäkerta kattaa vain hänen viimeiset vuotensa. *Galba* ei ole niinkään elämäkerta kuin tutkimus elämänjaksosta, joka on perinteisesti kiinnostanut historiankirjoittajia: keisarin lyhyt valtakausi ja sen äkkinäinen loppu.⁹³ Elämäkertojen luvut ovat aika lailla tasapituisia, mutta tekstien pituus vaihtelee. Elämäkertojen keskimääräinen pituus on 30-40 lukua, mutta esimerkiksi Filopoimenin elämäkerrassa on 21 lukua, kun taas Pompeiuksen elämäkerrassa niitä on 80. Näin ollen vanhuuden saama tila vaihtelee yhdestä maininnasta jopa kolmeen neljäsosaan koko kertomuksesta. Jos ääritapaukset jätetään laskusta pois, niin vanhuusaika kattaa keskimäärin viidesosan elämäkerrasta, eli suhde on suunnilleen sama kuin vanhuusajan osuus ikävuosista.

Vaikka kerronnan rakenne on suurinpiirtein sama kaikissa elämäkerroissa, Plutarkhos käytti vapauttaan sisällyttää elämäkertoihin juuri niitä tapahtumia, jotka hänen mielestään parhaiten kuvaavat päähenkilön luonnetta ja persoonaa. Elämäkertojen ulkoinen rakenne antaa vähän vihjeitä siitä, kuinka suuren painoarvon Plutarkhos antoi valtiomiehen vanhuusajalle. Vanhuuden lukumääräistä osuutta tärkeämpi mittari onkin se, mitä ja miten Plutarkhos kertoo päähenkilöidensä vanhuudesta. Se kuinka tiiviisti van-

⁹⁰ Lysandros, Marcellus, Titus Flamininus, Aristeides, Sulla, Fokion, Aratos ja Numa.

⁹¹ Solon, Camillus, vanhempi Cato, Lucullus, Agesilaos, Filopoimen ja Artakserkses.

⁹² Fabius Maximus, Pompeius, Crassus, Cicero ja Marius.

huus on mukana kerronnassa sen jälkeen, kun Plutarkhos on ensimmäisen kerran maininnut henkilön vanhaksi, vaihtelee paljon.

3.1.2 Vanhuus ja saavutukset

Artakserkses eli vanhimmaksi Plutarkhoksen elämäkertojen päähenkilöistä. Hänellä oli ilmeisen rauhallinen vanhuus, joten siitä ei ole kovin paljon kerrottavaa. Plutarkhos esimerkiksi aloittaa luvun: ”Artakserkses, joka nyt oli jo vanha...” (*presbyteros*). Luvussa hän kertoo, kuinka Artakserkseen pojat alkoivat taistella kruununperimyksestä, eli Artakserkseen vanhuus ei sinänsä ole puheenaiheena.⁹⁴ Artakserkseen vanhuudesta Plutarkhos kertoo lähinnä kerronnan vaatimuksesta. Hän toteaa tämän olleen vanha, mutta ei arvioi vanhuutta. Plutarkhos ei käsittele varsinaisesti myöskään Numan vanhuutta, vaikka kertoo tämän olleen yli 80-vuotias kuollessaan. Toisaalta hänellä ei näytä olevan kerrottavaa myöskään Numan lapsuudesta tai nuoruudesta, sillä viidennessä luvussa Numa on jo 40-vuotias.⁹⁵ Myyttisistä henkilöistä kirjoittaessa Plutarkhoksen lähde- materiaali oli luonnollisesti epätarkkaa. Heidän – erityisesti Numa, Lykurgos, Romulus ja Theseus – kohdallaan hän kertookin enemmän roomalaisten, spartalaisten ja ateenalaisten elämästä eri ikäkausina heidän säättämiensä lakien kautta, kuin heidän omasta elämästään.

Camilluksen elämäkerran seitsemässä viimeisessä luvussa vanhuudella sitä vastoin on olennainen rooli kerronnassa. Plutarkhos peilaa jatkuvasti Camilluksen ikää hänen toimintaansa ja korostaa, että vanhuudella ei ollut siihen mitään negatiivista vaikutusta, pikemminkin päin vastoin. Camillus menestyi vanhana miehenä niin sodassa kuin politiikassakin.⁹⁶ Samoin Caton, Solonin ja Timoleonin elämäkerroissa Plutarkhos suhteuttaa saavutukset päähenkilön ikään. Plutarkhos esimerkiksi kertoo, kuinka Catolla oli vastustajinaan kaikki vaikutusvaltaisimmat miehet, mutta vielä vanhanakin hän jaksoi taistella heitä vastaan.⁹⁷ Agesilaoksen ja Filopoimenin elämäkerroissa Plutarkhos

⁹³ Wardman, 8.

⁹⁴ *Art.* 26.1.

⁹⁵ *Numa* 5.1, 21.4

⁹⁶ *Cam.* 37-43.

⁹⁷ *Cato i erit.* 19.6, 22-27; *Arist.-Cato i comp.* 2.3-4; *Sol.* 29.2; *Tim.* 37-38.

tähdentää, kuinka he olivat sotapäälliköitä loppuun saakka, eikä vanhuus haitannut osallistumista uhkarohkeisiin yrityksiin.⁹⁸

Vaikka Plutarkhos mainitsi jonkun henkilön vanhaksi ensimmäisen kerran jo teoksen keskivaiheilla, vanhuus ei välttämättä näy mitenkään erityisesti lopputarinassa. Esimerkiksi juuri Aemilius Paulluksen kohdalla ei voida havaita, että Plutarkhos ottaisi kantaa hänen vanhuuteensa, ja vain kerran myöhemmin hän viittaa iän tuomaan kokemukseen.⁹⁹ Maininnat Crassuksen vanhuudesta taas ovat lähinnä anekdootinomaisia. Luvuissa 16-19/33 Plutarkhos kertoo kaskuja vanhasta Crassuksesta ja loput luvut hän käyttää kuvaukseen suuresta sodasta parthialaisia vastaan, missä Crassus sai surmansa. Surman syyn sanotaan olleen petos, eikä Plutarkhos mainitse vanhuutta vaikuttavana tekijänä Crassuksen taistelukykyyn.¹⁰⁰ Crassus ja Aemilius Paullus olivat yhtä lailla aktiivisia kuin Camillus tai Agesilaoskin, mutta Plutarkhos ei erityisesti korosta heidän vanhuuttaan. Selitys tälle lienee se, että Solon, Camillus, Filopoimen, Agesilaos ja Cato elivät huomattavasti vanhemmiksi kuin Aemilius ja Crassus. Plutarkhos siis pitää jälkimäisten melko korkeaa ikää merkillepantavana seikkana, mutta heidän saavutuksensa suhteessa vanhuuteen eivät kuitenkaan ansaitse samanlaista huomiota kuin edellisten vanhuutta uhmaava toiminta.

Plutarkhos pitää korkeaa ikää huomattavana saavutuksena varsinkin Artakserkseen, Solonin, Camilluksen, Filopoimenin, Agesilaoksen ja Caton elämäkerroissa.¹⁰¹ Korkea ikä ei kuitenkaan itsessään ollut riittävä ominaisuus takaamaan arvostusta. Teot ratkaisivat, ei ikä. Tämä käy ilmi esimerkiksi siitä, että kuolinikä on elämäkerroissa usein epäolennainen seikka. Plutarkhos ei mainitse Caton ikää tämän kuollessa, mutta kertoo, että hän oli viimeisen kerran syytettynä 86-vuotiaana ja syyttäjänä vielä neljä vuotta myöhemmin eli 90-vuotiaana. Samoin Galban korkean iän Plutarkhos mainitsee, kun tämä valittiin keisariksi.¹⁰² Iän mainitseminen elämäkerroissa liittyykin usein johonkin merkittävään tekoon. Saavutusten merkityksestä kertoo myös seuraava Plutarkhoksen kuvaama kohta: Lucullus ja Pompeius tervehtivät toisiaan tasavertaisina. Lucullus oli heistä vanhempi, mutta Pompeiuksen arvovalta oli suurempi, koska hän oli johtanut

⁹⁸ *Ages. erit.* 24.2, 33-36, *Phil.* 18.

⁹⁹ *Aem.* 10.2, 17.4.

¹⁰⁰ *Crass. esim.* 17.1, 19.6.

¹⁰¹ *Art.* 30.5; *Sol.* 31.3; *Cam.* 40.3; *Phil.* 18.1, 20.3; *Ages.* 36.1-3; *Cato i* 15.4-5.

¹⁰² *Cato i* 15.4-5; *Galba* 8.1.

useampia sotaretkiä ja viettänyt kaksi triumfia.¹⁰³ Homeroksellakin vanhan Nestorin asema perustuu hänen aikaisempiin saavutuksiinsa, ei ikään.¹⁰⁴

Vaikka Plutarkhos ei ihaile vanhuutta itsessään, iän mainitsemisella on tärkeä merkitys hänen kertoessaan päähenkilöidensä suurista teoista. Esimerkiksi Agesilaos oli yli 80-vuotias, kun hän vielä varusti palkka-armeijan egyptiläiselle barbaarille, ja Filopoimen oli 70-vuotias käydessään viimeiseen taisteluunsa.¹⁰⁵ Plutarkhos painottaa heidän huomattavan korkeaa ikäänsä, koska se korostaa heidän saavutustensa suuruutta ja erikoisuutta. Vanhuus siis tuo olennaista lisäarvoa saavutuksille. Toisaalta Plutarkhos haluaa myös osoittaa, miten nämä esimerkilliset miehet osallistuivat vielä vanhoinakin aktiivisesti yhteiskunnan palvelemiseen. Sillä on muistettava, että saavutukset eivät nekään itsessään ole ihailun arvoisia, vaan Plutarkhos suhteuttaa ne päähenkilön hyveellisyteen. Hän esimerkiksi kirjoittaa Aleksanterista, että ”hänellä oli erittäin kunnolliset elämäntavat, minkä todistaa hänen elämänsä, sillä vaikka se oli kaikenkaikkiaan lyhyt, se oli täynnä suurenmoisia saavutuksia”. Hyveellinen valtiomies ei tavoittele mainetta ja saavutuksia vaan hyvettä, jonka seurauksena hän saa myös kunniaa.¹⁰⁶

Vastaavalla tavalla kuin vanhuutta Plutarkhos käyttää nuoruutta korostamaan päähenkilön erityisyyttä.¹⁰⁷ Aleksanteri on tietenkin itseoikeutettu esimerkki nuoresta sotasankarista. Hänen valloituksensa ylittivät kaikkien muiden saavutukset. Plutarkhoksen suhtautuminen Aleksanterin ja hänen nuoruutensa ihannointiin tulee mielenkiintoisesti esiin Pompeiuksen elämäkerrassa. Hän kirjoittaa, että Pompeiuksen ”ikä oli nyt, niiden mukaan jotka tahtovat verrata häntä joka suhteessa Aleksanteriin, alle 34 vuotta, mutta oikeasti hän oli lähes 40-vuotias”. Ja todellisuudessa hän oli siihen aikaan 45-vuotias.¹⁰⁸ Toisaalla Plutarkhos kertoo, miten vasta 23-vuotias Pompeius neuvotteli päällikkyyden itselleen ja miten häneltä meni Afrikan kukistamiseen vain 40 päivää, vaikka hän oli

¹⁰³ *Luc.* 36.2.

¹⁰⁴ Falkner, 31.

¹⁰⁵ *Ages.* 36.1; *Phil.* 18.1.

¹⁰⁶ *Alex.* 23.2; *An seni* 786 F. Menestyksen ja hyveellisyyden suhde ei kuitenkaan ole yksioikoinen seikka sekään, sillä esimerkiksi Cato nuoremman ja Galban elämäkertoissa Plutarkhos tuo esiin, kuinka hyve ei aina takaa menestystä. Caton vanhanaikainen hyveellisyys ei sopinut hänen aikansa poliittisiin oloihin, ja Galba, vaikka hän olikin perinteinen *imperator*, ei onnistunut alaistensa hallinnassa sen paremmin kuin Nerokaan. *Phoc.* 3.2-3; *Galba* 29.4; Duff, 160.

¹⁰⁷ Ks. ikämaininnat liitteestä 2.

¹⁰⁸ *Alex.* esim. 23.2; *Pomp.* 46.1. Aleksanterin elämäkerrassa Plutarkhos ei mainitse hänen ikäänsä missään vaiheessa. Aleksanterin nuoruus oli tietenkin niin tunnettu seikka, että Plutarkhoksen ei ole tarvinnut toistaa hänen ikäänsä eri saavutusten yhteydessä.

vasta 24-vuotias.¹⁰⁹ Nuoruutta korostettiin ja liioiteltiin, sillä sekin toi lisäarvoa saavutuksille. Nuorena suoritettut uroteot eivät kuitenkaan olleet sen arvokkaampia kuin vanhana suoritettutkaan. Plutarkhos nimittäin sanoo sivuuttavansa kertomuksessaan monet Pompeiuksen nuoruuden taistelut, koska hän haluaa jättää tarpeeksi tilaa hänen mahtavimmille saavutuksilleen ja niille jotka kaikkein parhaiten kuvaavat hänen luonteenlaatuaan: ”Samalla tavalla kuin menestyneimmät urheilijat eivät juuri puhu nuoruutensa voitoista, Pompeiuksenkin nuoruuden teot hautautuvat hänen myöhempien saavutustensa suuruuden alle.”¹¹⁰

Plutarkhos siis käyttää vanhuutta ja nuoruutta samalla tavalla osoittaakseen sankarinsa suuruuden. Yleisesti iän mainitseminen näyttää liittyvän ennen kaikkea saavutuksiin; joillekin se oli korkean iän saavuttaminen, toisille jokin suurteko vanhana tai hyvin nuorena. Vanhuus itsessään oli huomattavaa, jos ikää oli kertynyt erityisen paljon. Muuten merkittävää oli se, miten vanhuus vaikutti henkilön toimintaan. Plutarkhos kiinnittää erityistä huomiota vanhuuteen, jos henkilö oli tehnyt jotain merkittävää vanhana. Tim Parkin kirjoittaa, että ikä on antiikin kertomuksissa yleensä asiaankuulumaton seikka tai sitten kirjailija mainitsee sen korostaakseen, mitä joku teki korkeasta iästään *huolimatta* (Parkinin korostus). Tästä hän päättelee, mielestäni virheellisesti, että vanhuus ei kiinnostanut antiikin kirjailijoita.¹¹¹ Plutarkhokselle ainakin suuret saavutukset vanhana kertoivat sankarin luonteesta, erityisestä rohkeudesta ja kunniallisuudesta.

3.1.3. Luonteenkuvaus

Plutarkhoksen tavoite ei ollut vain kerrata valtiomiesten saavutuksia, sillä ne olivat luettavissa muista teoksista. Biografina hän oli kiinnostunut heidän teoistaan erityisesti silloin, kun ne kertovat jotain heidän luonteestaan. Tämä käy ilmi edellä kuvatusta kohdasta, jossa Plutarkhos kertoo, mitä Pompeiuksen urotekoja hän on sisällyttänyt tämän elämäkertaan. Yhtäältä hän on ottanut mukaan ne saavutukset, joita yleisesti on pidetty

¹⁰⁹ *Pomp.* 6.3, 12.5; ks. myös *Demetr.* 5.2; *Brut.* 27.3.

¹¹⁰ *Pomp.* 6.3, 12.5. Toisaalta väite, että sankarilla oli liian paljon suuria tekoja, jotta ne kaikki voisi kertoa, oli ylistyspuheissa suosittua retoriikkaa. Duff, 21.

¹¹¹ Parkin 1998, 20. Vertailun vuoksi todettakoon, että Mannerheim oli 72-vuotias tavisodan alkaessa ja 77-vuotias tullessaan presidentiksi. Paasikivi oli 76-vuotias tullessaan presidentiksi ensimmäisen kerran, ja 80-vuotiaana hänen valittiin uudelleen. Heitäkään ei muisteta ensisijaisesti vanhoina miehinä vaan menestyksekkäinä valtiomiehinä.

Pompeiuksen mahtavimpina, ja toisaalta ne, jotka eniten kiinnostavat häntä itseään ja auttavat piirtämään tarkan kuvan Pompeiuksen luonteesta. Mikä sitten on vanhuusajan ja vanhuuden rooli Plutarkhoksen pohtiessa päähenkilönsä luonnetta ja sen hyveellisyyttä?

Aivan aluksi täytyy selvittää aiheeseen liittyvä käsitteellinen ero luonteen (*fysis*) ja luonteenlaadun tai tapojen (*ēthos*) välillä. *Fysis* on synnynnäinen, ihmisen muuttumaton ominaisuus. Henkilön *ēthos* liittyy luonteeseen, mutta siihen vaikuttaa hänen elämäntapansa. Tärkein vaihe *ēthoksen* muodostumisessa on lapsuus. Plutarkhos korostaakin hyvän kasvatuksen ja koulutuksen tärkeyttä.¹¹² Plutarkhos tekee käsitteiden välisen eron selväksi kertoessaan Alkibiadeksesta. Tämän ”*ēthos* muuttui myöhemmin elämässä monella tapaa, mikä on luonnollistakin, kun ajatellaan hänen vaiheikasta elämäänsä. Luonteeltaan (*fysei*) hän oli intohimoinen mies, joka rakasti ennen kaikkea kilpailua ja paremmuutta, mikä käy ilmi tarinoista, joita kerrotaan hänen lapsuudestaan.”¹¹³

Jo lapsen käytöksessä siis paljastuu hänen perimmäinen, muuttumaton luonteensa (*fysis*). Kasvatuksen ja ympäristön vaikutuksesta muovautuu *ēthos*, joka on Plutarkhoksen kiinnostuksen keskipisteenä moraalisen ulottuvuutensa takia. Antiikin ajattelussa luonteella oli nimittäin moraalinen puoli, joka miellettiin oikean ja väärän, hyveen ja paheen mukaan. Antiikin luonnekäsitteet olivat siksi vähemmän keskittyneitä yksilön henkilökohtaiseen, sisäiseen maailmaan kuin hänen tekoihinsa ja niiden arviointiin. *Ēthos* on Plutarkhoksen mukaan sielun irrationaalisen puolen (*pathos*) olemus, joka kehittyy tottumuksen myötä rationaalisen puolen (*logos*) muokatessa sitä. Toisin sanoen ihmisen *ēthos*, hänen kykynsä olla hyveellinen (*ēthikē aretē*), riippuu siitä, kuinka rationaalinen puoli pystyy muuttamaan irrationaalista puolta hänessä.¹¹⁴ Hyveellisyyttä on monenlaista, koska se värityy henkilön luonteen, elinympäristön ja kulttuurin mukaan. Plutarkhos selittää, kuinka esimerkiksi Akhilleus oli eri tavalla urhea kuin Aias ja Cato eri tavalla oikeudenmukainen kuin Agesilaos. Plutarkhoksen mielestä mitään hyveen

¹¹² *De virt. moral.* 443 C-D; Duff, 73-77.

¹¹³ *Alc.* 2.1.

¹¹⁴ *De virt. moral.* 443 C-445 B; *De tranq. an.* 465 B; Duff, 13 erit. viite 3, 74-77. Plutarkhos piti itseään platonistina, ja hän oli omaksunut Platonin näkemyksen sielun kaksijakoisesta rakenteesta. Kirjoitus ”Moraalisesta hyveestä” arvostelee stoalaisia käsitystä sielun jakamattomasta luonteesta ja ihannetta tunteiden (*apatheia*) tukahduttamisesta. Keskustelusta Platonin ja Aristoteleen tekstien sekä hänen oman aikansa platonisten ja peripateettisten koulukuntien vaikutuksesta Plutarkhoksen kirjoituksiin ks. Duff, 72 viitteet 1 ja 2.

muotoa ei pidä asettaa ensisijaiseksi, vaan niitä pitää arvioida huomioonottaen yksilölliset eroavaisuudet.¹¹⁵

Elämäkertojen kerronta ei etene tarkasti tapahtumajärjestyksessä, vaan Plutarkhokselle luonteen ja sen hyveellisyyden paljastaminen on tärkeämpää kuin tapahtumien kronologia. Erityisesti kertoessaan lapsuudesta ja nuoruudesta sekä päähenkilön teoista uransa huipulla hän tietoisesti kronologian kustannuksella keskittyy luonteenkuvaukseen. Plutarkhoksen tarkoituksena on antaa ajaton kuva sankarin luonteesta, kuva joka säilyy lukijan mielessä.¹¹⁶

Monessa elämäkerrassa Plutarkhos kertoo jo heti avauksessa, millainen päähenkilö oli vanhana. Usein, vieläpä samoin sanoin, hän toistaa näkemyksensä teoksen lopussa. Esimerkiksi Fokion oli johdonmukaisesti hyveellinen niin nuorena kuin vanhanakin, ja Sulla taas ei luopunut huonoista elämäntavoista vanhanakaan. Timoleonin luonteesta ja sen tasapainoisuudesta kertoo se, että hän osoitti suurta viisautta nuoruuden ja yhtä suurta rohkeutta vanhuuden urotöissään. Agesilaos puolestaan oli pieni ja rujo mies, mutta Plutarkhoksen mukaan hän huumorintajunsa ja iloisuutensa vuoksi oli vanhanakin viehättävämpi kuin monet kauniit nuoret miehet. Lysandroksen taipumuksesta masentuneisuuteen vanhemmiten Plutarkhos kertoo myös heti elämäkerran alussa. Solonin elämäkerrassa hän siteeraa tätä Solonin kuuluisaa lausetta kahdesti, luvuissa 2 ja 31: ”Tulla joka päivä vanhemmaksi ja oppia jotain uutta.”¹¹⁷

Plutarkhos käyttää tätä menetelmää vahvistaakseen luonteenkuvauksen todistusarvoa. Asian tärkeys korostuu, kun se kerrotaan sekä alussa että lopussa ja se myös todistaa henkilön luonteenlaadun pysyvyydestä. Luonteenkuvauksen vahvistamisen lisäksi se, että Plutarkhos kertoo kohteensa vanhuudesta heti elämäkerran alussa tai muuten aikaisessa vaiheessa, tuo vanhuuden ikään kuin läsnäolevaksi koko kertomukseen. Plutarkhoksen tarkoituksena on antaa ajaton kuva sankarin luonteesta. Se että hän käyttää siinä

¹¹⁵ *Mul. virt.* 243 C-D.

¹¹⁶ Duff, 313; Wardman, 147; ks. esim. *Sol.* 27.1: ”Mitä tulee Solonin ja Kroisoksen tapaamiseen, monet väittävät kronologisiin tosiasioihin perustaen, että sen täytyy olla sepitettyä. Mutta kun tarina on niin kuuluisa ja sopii niin hyvin kuvaamaan Solonin luonnetta ja hänen suuruuttaan ja viisauttaan, mielestäni sitä ei voi hylätä vain joidenkin kronologisten sääntöjen takia.”

¹¹⁷ *Phoc.* 1, 30; *Sulla* 2.2-3; *Tim.* 3.5; *Ages.* 2.3; *Lys.* 2.3, 28.1; *Sol.* 2.2, 31.3; ks. myös *Cic.* 6.4-5; *Luc.* 1.4.

kuvausta henkilön vanhuudesta, kertoo siitä, että hänet muistettiin ja häntä arvioitiin pitkälti sen perusteella, millainen hän oli vanhana.

Kun tutkitaan vanhuuden merkitystä luonteenkuvauksessa, erityisen mielenkiintoinen kysymys on Plutarkhoksen käsitys luonteen muuttumisesta. Nykyaikainen elämäkertakirjoitus perustuu pitkälti henkilön luonteen kehityksen tarkasteluun, mutta antiikin aikana luonteen ajateltiin olevan ihmisen pysyvä ominaisuus. Kehitystä ja persoonallisuuden muuttumista on pidetty jopa täysin vieraana käsitteenä kreikkalaiselle ja roomalaiselle elämäkertakirjoitukselle.¹¹⁸ Edellä olen kuvannut, kuinka Plutarkhos pyrkii osoittamaan tietynlaisen pysyvyyden ja jatkuvuuden päähenkilön luonteessa esimerkiksi kertomalla heti elämäkerran alussa, millainen tämä oli vanhana. Lisäksi vaikka hän sanoo tarkastelevansa kohteidensa tekoja ja sanomisia selvittääkseen heidän luonteensa, kerronnassa tämä syy – seuraus -suhde kääntyy usein päinvastaiseksi. Hän siis selittää sankarin teot heidän luonteellaan. Plutarkhoksen käsitys luonteen muuttumattomuudesta ei kuitenkaan ole kiistattoman selvä asia. Vanheneminen näyttäisi muuttavan sankareiden luonnetta, ja tutkijoiden mielestä kysymyksen on tehnyt ongelmalliseksi vielä se, että Plutarkhoksella on usein selviä vaikeuksia selittää henkilöhahmojen ”luonteen vastaista” käytöstä.¹¹⁹

Useassa yhteydessä Plutarkhos nimenomaan tyrmää ajatuksen luonteen (*fysis*) muuttumisesta. Hän toteaa, että tarvitaan jumalien kykyä erottaa ihmisestä huonot taipumukset ennen kuin ne tulevat esiin pahoissa teoissa. Sillä siinä missä sudenpentu ei peittele synnynnäistä luonnettaan, ihmisen luonne mukautuu tapoihin ja usein peittää vikansa ja jäljittelee hyveellistä elämää niin, että peritty paha joko häviää luonteesta kokonaan tai sitten sen paljastuminen voi kestää hyvinkin kauan. Mutta sitten kun tilaisuus koittaa, häijy luonne – varas taikka tyranni – toteuttaa pahuutensa.¹²⁰ Makedonian kuningas Filippos V on juuri tällainen tapaus. Plutarkhos kirjoittaa, että tämä ”näyttää selittämättömästi muuttuneen lempeästä ja maltillisesta kuninkaasta irstaaksi ja julmaksi tyranniksi. Todellisuudessa kyse ei kuitenkaan ollut luonteen muuttumisesta (*metabolē fyseōs*), vaan sen todellisen laadun paljastumisesta.”¹²¹ Filippoksen luonteen pahuus siis

¹¹⁸ Russell, 83; Wardman, 132-133.

¹¹⁹ Esim. Wardman 133-140; Russell 83-85; Duff, 119.

¹²⁰ *De sera num.* 562 B-C.

¹²¹ *Arat.* 51.3.

tulee lopulta esiin ja samalla huomataan, että hänen aikaisempi käytöksensä ei ilmentänytkaan hänen todellista luonnettaan.

Hankalampi tapaus Plutarkhokselle on Sertorius, jonka hyveellisyydestä hän ei haluaisi tinkiä. Hän kertoo Sertoriuksen olleen oikeudenmukainen ja kohtuullinen. Kuitenkin hänen elämänsä lopussa osoittama panttivankien julma kohtelu näyttää osoittavan, ettei hänen lempeytensä ollut luonnollista (*fysin*) vaan laskelmoitua. Plutarkhos kirjoittaa, että hän ei usko vilpittömän ja järkeen perustuvan hyveellisyyden missään tapauksessa voivan muuttua päinvastaiseksi, mutta myöntää, että kauheat ja ansaitsemattomat koetelemukset voivat vaikuttaa hyviin luonteisiin (*fyseis khrēstas*) ja mahdollisesti muuttaa heidän *ēthostaan* heidän huonon onnensa mukaiseksi.¹²² Lopputulos on siis se, että vaikka Sertorius ei ole kauttaaltaan hyveellinen, hän kuitenkin on sitä suurella määrällä. Syy hairahdukseen on pikemminkin ympäröivässä maailmassa kuin henkilössä itsessään.

Myös pohtiessaan vanhan Hannibalin vaarallisuutta Plutarkhos tekee selväksi luonteen muuttumattomuuden. ”Kun Hannibal oli parhaassa iässä, häntä ei tehnyt hirmuiseksi hänen ruumiinsa ja aseensa, vaan hänen kykynsä ja kokemuksensa yhdessä hänen syväänjuurtuneen katkeruutensa ja vihamielisyytensä kanssa, ja niistä mikään ei vähene vanhetessa, vaan luonteenpiirteet (*tēn fysin en tō ēthei*) pysyvät muuttumattomina.”¹²³ Tässä Plutarkhos itse asiassa yhdistää käsitteet *fysis* ja *ēthos* puhuen ikään kuin synnynäisestä *ēthoksesta*, ja samanlaisia esimerkkejä on myös muissa elämäkerroissa. Antii-kin kirjailijat, joista Plutarkhos ei ole poikkeus, käyttivät näitä termejä välillä epäjohdonmukaisesti ja toistensa synonyymeina.¹²⁴ Esimerkiksi Aemilius Paulluksen – joka on Plutarkhoksen päähenkilöistä hyveellisimpiä – kokonaiskuvaan sopimattoman yksittäisen teon Plutarkhos toteaa olleen hänen ”lempeän luonteensa vastainen” (*para fysin*). Samoin Marius ei yleisöä kosiskellessaan toiminut Plutarkhoksen mukaan ainoastaan arvonsa vastaisesti vaan vastoin omaa luonnettaan (*para fysin*).¹²⁵

¹²² *Sert.* 10.3-4.

¹²³ *Flam.* 21.5.

¹²⁴ Russell, 85, erit. viite 34. Plutarkhoksella ks. esim. *Lys.* 2.2-3 vrt. 23.3; *Dion* 8.2; *Numa* 3.5; *De sera num.* 561 B.

¹²⁵ *Aem.* 30.1; *Mar.* 28.1-2. Elämäkerroista *Aemilius Paullus* ja *Timoleon* ovat tyyliään lähimpänä ylistys-puheita. He olivat ”parhaita esimerkkejä”. *Aem.* 1.5-6; Wardman, 17; Duff, 31.

Entä sitten luonteen muutos parempaan? Verratessaan Lucullusta ja Kimonia Plutarkhos arvostelee Lucullusta siitä, että hän valitsi hienojen saavutustensa päätökseksi nautinnollisen elämän. Tämä on hänen mielestään vielä hämmästyttävämpää, koska nuorena Kimon heistä kahdesta oli huonomaineinen, kun taas Lucullus oli tottelevainen ja raitis. Hän toteaa, että parempi heistä on se, joka on muuttunut (*metabolē*) parempaan, koska sillä on terveempi luonne (*fysis*), jolla hyvä kehittyy ja paha kuihtuu pois.¹²⁶ Ihminen on siis pohjimmiltaan tietyn luontoinen, mutta luonnetta voi jalostaa. Plutarkhokselle ei tuota vaikeuksia puhua luonteen muutoksesta, kun suunta on parempaan päin. Onhan elämäkertojen tarkoitus auttaa lukijoita kehittämään itseään hyveessä, ja sen takia ne sisältävät esimerkkejä miehistä, joiden luonne on kehittynyt paremmaksi.

Olen aikaisemmin ikäkausien yhteydessä käsitellyt Plutarkhoksen teoriaa ihmisen olemassaolosta, jonka mukaan nuori mies kuolee aikuisen miehen tieltä, joka taas kuolee vanhan miehen syntyessä. Plutarkhos kirjoittaa, että kukaan ei pysy yhtenä ihmisenä tai ole yksi, vaan ihmisestä tulee monta: ”Sillä miten muuten voidaan selittää se, että pidämme nyt eri asioista kuin aikaisemmin, tunnemme eri tavalla ja näytämme erilaiselta ja tavoitteemmekin ovat muuttuneet?” Ihmisellä ei ole pysyvää olomuotoa, vaan hän muuttuu jatkuvasti.¹²⁷ Plutarkhos ei kuitenkaan liitä näitä pohdintoja olevaisen muuttumisesta kysymykseen ihmisen luonteenlaadun muuttumisesta tai hyvän ja pahan kehittymisestä. Hän ei ilmeisesti ollut kiinnostunut yhtenäisen luonteenteorian rakentamisesta etiikan, psykologian ja metafysiikan elementeistä. Kuten Wardman toteaa, ajatus siitä, että ihminen on eri henkilö huomenna kuin tänään, tarkoittaisi, että hän ei ole vastuussa aikaisemmista teoistaan, ja tällainen teoria sotisi Plutarkhoksen hyvekäsitystä vastaan.¹²⁸

Edellä käsitellyn perusteella voidaan todeta, että luonteen muuttumattomuus, unohtamatta kuitenkaan sen kehityskelpoisuutta, on Plutarkhoksen ajattelun perusta hänen arvioidessaan päähenkilöidensä hyveellisyyttä ja tekoja. Näin siitäkin huolimatta, että hän näkee joidenkin henkilöiden luonnetta ilmentävissä teoissa ristiriitaisuutta – ne ovat *selittämättömiä* ristiriitoja ja epäjohdonmukaisuuksia. Silti on vielä yksi tekijä, jonka Plutarkhos katsoo vaikuttavan henkilön luonteeseen, nimittäin vanheneminen. Yleisin

¹²⁶ *Cim.-Luc. comp.* 1.4.

¹²⁷ *De E delphico* 392 C-E.

¹²⁸ *De sera num.* 559 B; Wardman, 136-137.

vanhuuden aiheuttama muutos elämäkerroissa on luonteen rauhoittuminen ja arkuus. Vanhuus tynnytti esimerkiksi Metelluksen sotaisaa luonnetta. Sama selitys toistuu myös Filipoimenin, Galban, Mariuksen ja Theseuksen elämäkerroissa. Plutarkhos esittää luonteen tyyntymisen monessa kohtaa myönteisenä muutoksena, sillä siitä on hyötyä etenkin politiikassa, mutta sotasankarien kohdalla se on jopa halveksittava piirre. Esimerkiksi ”Galbaa pidettiin hyväluonteisena ja hänen korkea ikänsä lisäsi varmuutta siihen, että hän toimisi aina varovaisesti”, mutta makedonialainen Parmenion oli taistelussa ”veltto ja tehoton, koska vanhuus oli vienyt häneltä rohkeutta”.¹²⁹

Varovaisuus ja harkitsevaisuus, jotka ovat hyveellisen sotapäällikön ominaisuuksia, muuttuivat pelkuruudeksi ja toimettomuudeksi Fabiuksen tullessa vanhaksi. Samoin Aratoksen ja Ciceron tapauksissa tietty luonteenpiirre korostuu ja kärjistyy heidän tullessaan vanhaksi. ”Aratos ei ollut koskaan ollut luonteeltaan sopiva taisteluihin, ja nyt hänellä oli vastustajana nuori ja huimapäinen mies, kun taas hänen oma rohkeutensa oli jo heikentynyt ja kunnianhimosensa laantunut.” Caesarin murhaa suunnittelevat salaliittolaiset eivät uskaltaneet ottaa Ciceroa mukaan juoneen, koska he pelkäsivät Ciceron vanhuuden tuoman varovaisuuden ja arkaluontoisuuden pilaavan suunnitelman. Plutarkhoksen mukaan Cicerolta ”luonnostaan puuttui rohkeutta ja hän oli sitä paitsi jo siinä iässä, jolloin rajuimmankin luonteen urhoollisuus pettää”.¹³⁰

Seuraavassa vertailen kolmea Plutarkhoksen päähenkilöä, joiden elämäkerroissa erityisesti korostuu vanhuuden ja luonteenkuvauksen suhde. Cato vanhemman, Lucius Luculluksen ja Gaius Mariuksen elämäkerrat osoittavat, kuinka luonteen hyvyys tai sen heikoudet korostuvat vanhana. Joidenkin elämäkertojen päähenkilöt näyttävät olevan esimerkkejä ennen kaikkea yksilöllisyydestä,¹³¹ mutta Caton, Luculluksen ja Mariuksen kautta Plutarkhos esittelee lukijoilleen pikemminkin luonnetyyppejä kuin persoonallisuksia. Sen takia heidän luonteensa ja käytöksensä moraalinen arviointi on Plutarkhokselle suhteellisen ongelmatonta.

Koska Plutarkhoksen mukaan varsinaista hyveellisyyttä on oikeanlainen toiminta yhteisön hyväksi,¹³² hyvän ja huonon vanhuuden arvioiminen keskittyy pitkälti tähän tee-

¹²⁹ *De virt. mor.* 450 F; *Pomp.* 8.5; *Galba* 3.3; *Alex.* 33.10; *Phil.* 18.1; *Mar.* 45.2; *Thes.* 12.2.

¹³⁰ *Fab.* 26.3-4; *Arat.* 36.3; *Cic.* 42.2; *Brut.* 12.2.

¹³¹ Esim. Alkibiades, ks. Duff, 240.

¹³² *Praec. ger.* 798 B; *An seni* 783 C; *De virt. mor.* 443 E-F.

maan. Toinen keskeinen hyveellisyyden arviointikriteeri on itsehillintä. Plutarkhoksen teorian mukaan intohimot, silloin kun ne ovat järjen tiukassa kontrollissa, ovat välttämättömiä hyveellisyydelle. Plutarkhokselle henkilön luonteesta kertoo paljon se, pystyikö hän hankalassa tilanteessa säilyttämään tyyneytensä vai joutuiko hän tunteidensa valtaan. Itsensä hillitseminen kertoo todellisesta hyveellisyydestä, ja ehkä siksi Plutarkhos myös valitsi päähenkilöikseen valtiomiehiä filosofien ja runoilijoiden sijaan. Kunianhimo saa eniten Plutarkhoksen huomiota kaikista niistä intohimoista, joita päähenkilön täytyy hallita. Se on kaksijakoinen piirre luonteessa. Se kannustaa hyveelliseen toimintaan erityisesti, kun on kyseessä nuori mies, mutta vanhoille se ei sitä vastoin sovi lainkaan.¹³³ Tässä *pathoksen* ja *logoksen* välisessä taistelussa Plutarkhos painottaa kreik-kalalaisen koulutuksen merkitystä. Käsittelemieni kolmen roomalaisten elämäkeroissa päähenkilön suhtautuminen kreikkalaiseen sivistykseen selittää paljon hänen luonnet-taan ja käytöstään.

3.2. Hyvä ja huono vanhuus

3.2.1. Hyveellinen Cato

Kuvatessaan Caton luonnetta Plutarkhos toteaa, että hänen luonteensa sopivuus suuriin valtiollisiin tehtäviin kävi ilmi jo hyvin nuorena. Hänellä oli vaatimattomat ja terveet elämäntavat, eikä hän koskaan viihtynyt joutilaisuudessa. Cato oli aina valmis suorittamaan palveluksia, eikä ottanut niistä mitään maksua. Kuten monen muunkin päähenkilön kohdalla, luonteenkuvauksen todistusarvoa vahvistaa se, että Plutarkhos kertoo myös Caton vanhuudesta jo elämäkerran alussa. Asian tärkeys korostuu, kun se kerrotaan sekä alussa että lopussa ja se myös todistaa hänen luonteenlaatunsa pysyvyydestä. Caton hyveellisyys tulee esiin juuri siinä, että hän vielä vanhana ja harmaanakin jaksoi poliittisen elämän rasitukset ja vastusti mukavuuksia. Tämän takia Catoa luonnollisesti ihailtiin, Plutarkhos kirjoittaa.¹³⁴

¹³³ *An seni* 785 C-D, 791 C, 793 D, 794 A; *Cato i* 4.2-3; *De virt. mor.* 444 B-C, 451 E; Duff, 76-79, 82-84.

¹³⁴ *Cato i* 1.3-4.3.

Myöhemmin kertoessaan Caton poliittisista saavutuksista Plutarkhos mainitsee aluksi, kuinka Cato oli syyttäjänä vielä hyvin vanhana, minkä jälkeen hän jatkaa siitä, kuinka Cato valittiin censoriksi hänen ollessaan noin 50-vuotias.¹³⁵ Plutarkhos haluaa siis selvästi esittää ensin tärkeimmän ja kuvaavimman asian, ja Caton poliittisen uran merkittävyyttä ja hänen luonnettaan ilmentää erinomaisesti juuri tämä esimerkki hänestä syyttäjänä vielä 90-vuotiaana. Vanhuus ja nimenomaan arvokas vanhuus – sekä yhteisön edun että yksilön merkityksellisen elämän kannalta – on Caton elämäkerrassa tärkeällä sijalla. Plutarkhos käyttää paljon samaa materiaalia Catosta tämän elämäkerrassa ja esseessään vanhoista miehistä politiikassa, jossa Cato toistuu usein esimerkkinä kunnioitetusta ja viisaasta valtiomiehestä.¹³⁶ Tähän on luonnollisesti vaikuttanut Caton omat kirjoitukset ja hänen maineensa aktiivisena vanhana valtiomiehenä ja vanharoomalaisten hyveiden edustajana. Valitsihan Cicerokin vanhuudesta kertovaan kirjoitukseensa¹³⁷ kertojaksi nimenomaan Caton.

Plutarkhoksen mielestä osallistuminen yhteisten asioiden hoitoon on kansalaisen velvollisuus, ja sitä hänen tulee jatkaa vielä vanhanakin. Hän esittelee Caton parhaana esimerkkinään vanhuudenpäivänsä oikein käyttävästä valtiomiehestä: ”Cato jatkoi triumfinsa ja konsulikautensa jälkeenkin julkisessa elämässä kuin mies, joka vasta oli astunut virkaan ja tarjosi palveluitaan ystävilleen ja kansalaisille, toisin kuin useimmat muut, jotka tavoittelivat triumfeja turhamaisuutensa eivätkä hyveensä takia ja vetäytyivät loppuelämäkseen nauttimaan joutilaisuudesta.” Hän palaa aiheeseen vielä myöhemmin elämäkerrassa: ”Kun Cato menetti vanhimman poikansa, hän kesti surun ja keskittyi valtionhoitoon. Hän ei veltostunut vanhetessaan, toisin kuin Lucius Lucullus ja Metellus Pius, jotka pitivät valtionhoitoa ja kansan palvelemista raskaana vaivana ja velvollisuutena. Hän ei myöskään, toisin kuin Scipio Africanus, kääntänyt selkäänsä kansalle ja viettänyt loppuelämänsä joutilaisuudessa. Sen sijaan Cato oli sitä mieltä, että politiikassa mukana oleminen oli vanhan miehen paras etuoikeus.”¹³⁸

Esseessään vanhoista miehistä politiikassa Plutarkhos muistuttaa, että valtionhoito pitää ottaa kokonaisvaltaisesti. Se on hänen mielestään kuin filosofiaa, joka sisältyy elämään

¹³⁵ *Cato i* 15-16.

¹³⁶ Esim. *Cato i* 3.4 vrt. *An seni* 791 A; 9.6 vrt. 784 A; 15.4-5 vrt. 784 D; myös *An seni* 789 C, 790 C, 791 E, 797 A.

¹³⁷ Cicero: *Cato Maior de senectute*.

¹³⁸ *Cato i* 11.3, 24.6-8.

kaikilla sen alueilla. Tämän politiikan ja filosofian yhteneväisyyden kautta Plutarkhos perustelee sitä, miksi todellisen valtiomiehen ja hyveellisen kansalaisen täytyy jatkaa politiikassa loppuunsa asti. Hän korostaa sitä, että politiikka ei ole vain suorittamista vaan itse asiassa elämäntapa. Valtiomiehen kuuluu osallistua politiikkaan: ei riitä että hän on joskus osallistunut, aivan kuin ei riitä, että on joskus ollut rehellinen, oikeudenmukainen tai että joskus aikaisemmin on rakastanut isänmaataan ja toisia kansalaisia.¹³⁹ Caton elämäkerta tarjoaa käytännön esimerkin tällaisesta hyveellisestä valtiomiehestä. Plutarkhos kertoo siinä tarinan vanhasta muulista, joka vielä vapaanakin tuli itse työmaalle kulkien ikeessä olleiden muulien rinnalla ja jopa johtaen ja innostaen niitä vetämään. Tästä hyvästä se palkittiin valtion ylöspidolla loppuelämäkseen. Tämän kertomuksen symbolinen tulkinta lienee se, että myös vanhojen valtiomiesten pitäisi toimia samalla tavalla ja että sen vuoksi heitä tulisi kunnioittaa.¹⁴⁰

Tarina vanhasta muulista ei kuitenkaan ole vain vertauskuvallinen. Vaikka Cato itse oli esimerkillinen vanha valtiomies, Plutarkhos arvostelee häntä vanhojen ihmisten ja eläinten huonosta kohtelusta. Cato nimittäin myi pois vanhat orjansa ja muun muassa jätti vanhan hevosensa Espanjaan kuolemaan. Plutarkhoksen mielestä myös vanhoista eläimistä huolehtiminen osoittaa luonteen ja sydämen hyvyyttä. Hän itse ei myisi edes härkää vain siksi että se on vanha, saati sitten vanhaa orjaa, joka siten joutuisi pois omasta tutusta ympäristöstään ja totutusta elämästään. Tässä on huomattavaa paitsi asian käsittelyn perusteellisuus myös elämäkertoissa hyvin harvinainen ensimmäisessä persoonassa lausuttu mielipide. Plutarkhoksen oman esimerkin tarkoitus on osoittaa lukijalle, mitä hänen tulisi ajatella asiasta.¹⁴¹ Caton arvostelu inhimillisyyden puutteesta liittyy Plutarkhoksen ajatukseen jatkuvuuden tärkeydestä elämässä. Hänen mielestään on oikein, että vanhakin saa asua missä siihenkin asti ja elää siten, miten hän on tottunut elämään. Tämä koskee tietenkin myös vanhoja valtiomiehiä, mutta siihen palaan lähemmin neljännessä luvussa.¹⁴²

Jonkin verran Caton eriomaisuutta valtiomiehenä verottaa myös hänen kunnianhimonsa. Plutarkhos kirjoittaa, ettei hän moiti Catoa tämän jatkuvasta itsekehusta, vaikka juuri Cato itse sanoikin, että hyvä kansalainen ei koskaan anna edes muiden kehua itseään.

¹³⁹ *An seni* 783 C, 791 D, 796 C-D; *Praec. ger.* 798 C-E.

¹⁴⁰ *Cato i* 5.3.

¹⁴¹ Ks. Duff, 35-6.

¹⁴² *Cato i* 4.4-5.6; *An seni* 783 C.

Plutarkhos toteaa kuitenkin, että vapautuminen kunnianhimoista on tärkeä vaatimus hyvälle valtiomiehelle, sillä kunnianhimo aiheuttaa kateutta ja eripuraa. Caton kunnianhimoisuudella olikin tuhoisia vaikutuksia, joista Plutarkhos kertoo vertailussa Caton ja Aristeideen välillä.¹⁴³ Kuten olen edellä kirjoittanut, Plutarkhos liittyy usein kunnianhimon hillinnän kreikkalaiseen sivistykseen. Marius on tästä tyyppiesimerkki, mutta Caton tapauksessa Plutarkhos ei ainakaan mitenkään korosta tätä yhteyttä. Pikemminkin Cato todistaa Plutarkhoksen käsityksen siitä, että vanheneminen luonnostaan hillitsee intohimoja ja haluja kuten kunnianhimoa. Kuvatessaan Caton luonnetta Plutarkhos yhdistää kunnianhimon ja nuoruuden, ja vanhuuteen taas liittyy harmaus (*polios*), joka kuvaannollisesti tarkoittaa myös seesteisyyttä.¹⁴⁴

Plutarkhos käyttää roomalaisten päähenkilöiden suhtautumista kreikkalaiseen koulutukseen ja kulttuuriin moraalisenä arviointikriteerinä myös sellaisenaan. Elämäkerran alussa hän mainitsee, että Cato alkoi opiskella kreikkaa, mutta vasta hyvin myöhäisellä iällä. Myöhemmin hän ei enää tuo sitä esiin, vaan tuomitsee Caton kreikkalaisen koulutuksen ja kreikkalaisten filosofien pilkkaamisesta. Hänen mielestään Cato arvosteli ja pelkäsi kreikkalaista kulttuuria ”ikäisekseen aivan liian kiivaasti”, ”sillä tulevaisuushan osoitti sen merkityksen Rooman valtakunnassa”.¹⁴⁵ Cato arvosteli myös kreikkalaisia lääkäreitä, ja hoiti itseään ja perhettään omilla menetelmillään. Tästä häntä sitten rangaistiinkin, kuten Plutarkhos asian esittää: hän menetti sekä vaimonsa että poikansa.¹⁴⁶

Plutarkhos ei esitä päähenkilöitään puhtaasti hyveellisinä tai paheellisina luonteina, eikä Catonkaan hyveellisyys siis ole täysin särötöntä. Hänen elämäntapojensa liiallinen ankaruus ilmeni epäinhimillisyytenä hänen perhettään, vanhoja orjia ja kotieläimiä kohtaan, mikä – vaikka se ei sinänsä vaikuttanut Caton omaan vanhuuteen tai sen hyveellisyyden arviointiin – osoittaa Plutarkhoksen mielestä luonteen karkeutta. Caton umpi-mielinen kreikkalaisvastaisuus ei sekään vaikuttanut hänen vanhuuteensa – Mariuksen elämäkerrassa Plutarkhos nimittäin esittää tällaisen yhteyden. Plutarkhos ylistää Caton kuolemaan saakka aktiivista elämänuraa valtiomiehenä. Hänelle hyvä vanhuus valtiomiehen kohdalla tarkoittaa ennen kaikkea poliittisesti aktiivista vanhuutta, ja siitä Cato on hänen parhaita esimerkkejään. Tässä mielessä Caton vastakohta on ikääntynyt Lu-

¹⁴³ *Cato i* 19.5-6; *Arist.-Cato i comp.* 5.2-4.

¹⁴⁴ *De virt. mor.* 450 F; *An seni* 783 B, 788 F; *Cato i* 4.2-3.

¹⁴⁵ *Cato i* 2.4, 23.2-3.

¹⁴⁶ *Cato i* 23.3-4.

cius Lucullus, joka politiikkaan osallistumisen sijaan vetäytyi nauttimaan yksityiselämästä.

3.2.2. Ylellinen Lucullus

Plutarkhos toteaa, että vaikka lepo ja mietiskely ovatkin sopivaa lohdutusta vanhalle miehelle, joka on jättänyt sodat ja politiikan, niin kunniallisen uran päättäminen nautiskeluun ja irstailuun tuntuu epäilyttävän epikurolaiselta. Epikurolaisten ohje ”elä huomaamattomasti” (*lathe biosas*) ja heidän myönteinen suhtautumisensa tarpeettomiin nautintoihin, kuten herkutteluun, on täydellinen vastakohta Plutarkhoksen käsitykselle hyveellisyydestä, joka tarkoittaa ennen kaikkea yhteiskunnallista osallistumista. Myös käsitys nautinnon laadusta on erilainen: ”Koska vanhoille miehille on vähän iloa ruumiillisista nautinnoista, heidän tulisi osata saada tyydytystä hengen nautinnoista. Näistä ensisijainen on julkinen elämä, johon osallistumisesta uskoaksemme jumalatkin saavat ainoan nautintonsa tai ainakin enimmäkseen. Tämä mielihyvä on peräisin hyveellisistä ja jaloista teoista.”¹⁴⁷

Luculluksen vetäytyminen ylelliseen yksityiselämään on epäjohdonmukainen jatko hänen kiistattomalle hyveellisyydelleen sotapäällikkönä. Plutarkhos vertaa Luculluksen elämää komediaan, jossa ensin kerrotaan suurista poliittisista ja sotasaavutuksista, mutta jonka loppuosa onkin juopottelukohtauksia, pitoja ja muuta moraalitonta.¹⁴⁸ Onko Luculluksen elämäkerrassa kyse samanlaisesta vanhemmiten tapahtuvasta todellisen luonteen paljastumisesta kuin edellä kuvatun Filippoksen tapauksessa?

Muilla kirjoittajilla ja Plutarkhoksenkin muissa kirjoituksissa Lucullus on esimerkkinä kohtuuttomasta ylellisyydenhalusta vanhana. Itse elämäkerrassa Plutarkhos kuitenkin käsittelee häntä suopeammin kuin olisi ollut mahdollista vähätellen tätä Luculluksen tunnetuinta piirrettä. Plutarkhos kertoo, että Lucullus jätti politiikan, koska näki että se oli jo mädäntynyt ja tilanne oli hallitsematon tai koska hän oli jo saanut tarpeekseen kuuluisuutta ja kunniaa ja ansaitsi välillä leppoisampaa ja ylellisempää elämää. Plutark-

¹⁴⁷ *Cim.-Luc. comp.* 1.3; *An seni* 786 A-B. Plutarkhos suuntasi enimmäkseen filosofisen kritiikkensä stoalaisia ja epikurolaisia vastaan. Hän ei pitänyt heitä vain ammatillisina kilpailijoinaan, vaan piti heidän ajatuksiaan perimmältään väärinä ja turmiollisina. Russell 1973, 67.

¹⁴⁸ *Luc.* 39.1.

hos ei ilmaise suoraan mielipidettään asiasta, vaan esittelee yksien ja toisten ihmisten näkemyksiä: ”Joidenkin mielestä tämä päätös oli hyvä, sillä näin hän vältti Mariuksen ikävän kohtalon. Tämä ei malttanut hellittää ja nauttia arvostuksesta, jonka oli saavuttanut, vaan kunnianhimoisena vanhana miehenä kilpaili nuorten miesten kanssa valtion hallinnosta ja sai aikaan paljon ikävyyksiä ja kärsimystä.” Plutarkhoksen mukaan samat sanoivat, että Cicerollakin olisi ollut parempi vanhuus, jos hän olisi hellittänyt Catilinan jutun jälkeen. He olivat niitä, joiden mielestä ”valtiomiehenkin uralla on ikään kuin luonnollinen loppunsa, eikä poliittisessa taistelussa ole sen enempää järkeä kuin urheilussakaan sen jälkeen, kun paras elinvoima on menetetty.”¹⁴⁹

Plutarkhos ei sano olevansa samaa mieltä heidän kanssaan, ja sehän olisikin jyrkässä ristiriidassa hänen muualla esittämiensä näkemysten kanssa. Mutta tässä yhteydessä hän ei suoraan kumoakaan väitettä. Jos puolin tai toisin mennään liiallisuuksiin – kuten tekivät Lucullus ja Marius – on vaikea sanoa, kumpi on huonompi vaihtoehto, yliaktiivinen osallistuminen vai vetäytyminen politiikasta kokonaan. Toiset taas, erityisesti Luculluksen vastustajat Pompeius ja Crassus, pilkkasivat Lucullusta antautumisesta ylelliseen elämään ”ihan kuin se ei olisi vanhalle miehelle vielä sopimattomampaa kuin osallistuminen politiikkaan ja sotiin”. Plutarkhoskin myöntää, että Luculluksen elämä oli kevytmielistä, ja paheksuu sitä, että ”sen lisäksi että Lucullus nautti elämäntavastaan, hän oli siitä ylpeä, mikä selviää monista hänestä kertovista anekdooteista”.¹⁵⁰

Seuraavassa luvussa Lucullus kuitenkin saa kunniansa takaisin. Siinä Plutarkhos kertoo, kuinka Lucullus perusti laajan ja kaikille avoimen kirjaston. Elämäkerrassa ylellisyyttä rakastavan Luculluksen vetäytyminen esitetään siis jonkinlaisena filosofisena retriittinä, kun hänen talostaan tuli kreikkalaisen kulttuurin keskus. Lisäksi Plutarkhos vielä korjaa, että Lucullus ei aivan täysin jättänyt forumia, vaan auttoi ystäviään vastustamaan Pompeiuksen hankkeita.¹⁵¹ Jo elämäkerran alussa Plutarkhos kirjoittaa, kuinka Luculluksen luonteen mietiskelevä (vs. toiminnallinen) puoli vanhana juuri sopivasti hillitsi hänen kunnianhimoaan. Tähän kykyyn hillitä kunnianhimoa Plutarkhos liittää kreikkalaisen kirjallisuuden harrastuksen. Plutarkhoksen suopeus kohdistuu siis siihen, joka ymmärtää ja suosii kreikkalaisesta kulttuuria.¹⁵²

¹⁴⁹ *Luc.* 38.2-4.

¹⁵⁰ *Luc.* 38.4-41.6.

¹⁵¹ *Luc.* 42.1-6.

¹⁵² *Luc.* 1.4-5.

Plutarkhoksen halu selittää asiat parhain päin leimaa elämäkertaa, mutta selvästi negatiivisempi esimerkki Lucullus on Plutarkhoksen kirjoituksessa vanhoista miehistä politiikassa ja muissa elämäkertoissa: ”Hän juhli ja veltoili, kylpi ja harrasti seksiä päiväs-aikaan ja rakennutti muodikkaita palatseja”, eli ei sanaakaan mistään kirjastosta. Pompeiuksen elämäkerrassa Lucullus puolustelee mukavaa elämäänsä sillä, että hän oli jo liian vanha politiikkaan, mihin Pompeius toteaa, että ylellinen elämä on vanhalle miehelle vielä sopimattomampaa kuin politiikka. ”Kuitenkin Pompeius itsekin pian antoi myöten intohimolleen nuorta vaimoaan kohtaan ja vietti aikaansa tämän kanssa välittämättä siitä, mitä tapahtui forumilla.” Kritiikki osuu siis yhtä lailla Pompeiukseen kuin Lucullukseenkin. Joka tapauksessa Plutarkhos kuvaa tässä Luculluksen kielteisemmin kuin hänen omassa elämäkerrassaan. Samalla tavalla Lucullus esiintyy negatiivisena vertailukohteena Caton elämä-kerrassa, kuten jo aikaisemmin on tullut esiin.¹⁵³

Pompeiuksen ja Luculluksen sananvaihto siitä, kumpi on sopimattomampaa vanhalle miehelle, kunnianhimo vai ylellisyys, toistuu vielä kirjoituksessa vanhoista miehistä politiikassa, kuten myös Luculluksen vajaamielisyyttä koskeva kommentti, jota olen jo käsitellyt aikaisemmin: ”Hän keskittyi vapautetun orjansa hemmotteluun, joka sitten syötti hänelle rohoja, joista hän tuli hulluksi. Hänen veljensä piti hänestä huolta kuin lapsesta loppuelämän, joka ei ollut pitkä”. Plutarkhos antaa ymmärtää, että Luculluksen vetäytymisellä politiikasta oli syy-yhteys hänen hulluuteensa. Jos hän olisi jatkanut aktiivisesti valtiomiehen uraansa, ”jossa hän taitavasti yhdisti ajatuksen ja toiminnan”, eikä olisi veltona ja mieli tylsänä keskittynyt mainitun vapautetun orjan hemmotteluun, ei edellä kuvattua olisi tapahtunut: ”sillä, kuten sanotaan, jousi katkeaa jos sitä kiristää liikaa, sielu jos se saa olla liian löysänä”.¹⁵⁴

Itse elämäkertaa negatiivisempi luonteenkuvaus on myös sen vertailuosassa, jossa Plutarkhos vertaa Kimonin ja Luculluksen hyveellisyyttä sotapäällikköinä. Siinä hän toteaa Kimonin olleen parempi luonteeltaan, sillä hän oli kehittynyt parempaan, kun taas Lucullus huonompaan. Plutarkhos pitää vähintäänkin mahdollisena, että Kimon olisi viettänyt vieläkin loistokkaampaa elämää kuin Lucullus, jos hän olisi sotaretkiensä jälkeen vetäytynyt viettämään vanhuutta, jossa ei olisi ollut politiikkaa taikka sotia. Kun-

¹⁵³ *An seni* 785 F; *Pomp.* 48.4-5; *Cato i* 24.7.

¹⁵⁴ *An seni* 786 A, 792 B-C.

nianhimoisen ja valtiomielisen luonteen kuitenkin tyydyttää parhaiten saavutukset sotaretkillä, eikä silloin jää aikaa ajatella alhaisempia haluja. Plutarkhos jopa esittää, että ”Luculluksenkin olisi ollut parempi päättää päivänsä sotapäällikkönä, niin ainakaan kellään ei olisi ollut mitään sanomista hänen elintavoistaan.”¹⁵⁵

Loppuvertailussa kuva Luculluksesta on siis kriittisempi kuin itse elämäkerrassa. Toisaalta viimeisin toteamus voidaan ajatella mahdollisena tapana tulkita vanhan Luculluksen elämä hänelle suopeammin: jos Lucullus olisi kuollut valtansa huipulla, hän olisi näyttänyt yhtä hyvältä kuin Kimon. Väite on paradoksaalinen ja odottamaton, kuten vertailujen väitteet usein ovat. Duffin mukaan se on Plutarkhoksen tapa tehdä elämäkerta mielenkiintoisemmaksi. Mutta itse asiassa sama ajatus on esillä jo elämäkerran lopussa, sillä Plutarkhos kirjoittaa, että kun Lucullus kuoli, ihmiset surivat häntä yhtä paljon, kuin hän olisi kuollut valtiollisen uransa huipulla.¹⁵⁶

Luculluksen elämä tarjoaa mahdollisuuden äärimmäiseen moralisointiin, mutta Plutarkhos vähättelee siinä Luculluksen vikoja, vaikka hän taas toisaalla yksiselitteisesti paheksuu Luculluksen elämäntapaa. Selitys tähän löytyy johdannosta, jossa Plutarkhos kertoo, miksi hän on päättänyt kirjoittaa Luculluksen elämäkerran. Ensimmäinen syy on se hyvä, mitä Lucullus teki hänen kotikaupunkinsa Khaironeian hyväksi. Valinnan taustalla on siis selvästi kotiseuturakkaus. Lucullus kertoi totuuden kaupunkia vastaan käydyssä oikeudenkäynnissä, ja niin Plutarkhoskin aikoo kertoa totuuden Luculluksen elämästä. Plutarkhos selittää, että jos halutaan tehdä kaunis muotokuva, pieniä epätäydellisyyksiä ei pidä korostaa sen paremmin kuin jättää kokonaan pois, sillä silloin kuvasta tulee joko ruma tai epätodellinen. Sankarin elämää on hänen mukaansa mahdoton esittää tahrattomana, mutta virheet ja moraalien heikkeneminen pitää ajatella jonkin tietyn hyveen puutteena, ei suoranaisena pahuutena. Niitä ei ole syytä tarpeettomasti liioitella, vaan kirjoittamistehtävään on suhtauduttava siten, kuin olisi ”hellästi puolustamassa ihmisluontoa, joka ei ole aivan täydellisen hyvä, mutta kuitenkin selvästi pyrkii hyveellisyyteen”.¹⁵⁷

¹⁵⁵ *Cim.-Luc. comp.* 1.1-7.

¹⁵⁶ *Luc.* 43.2-3; Duff, 260-261.

¹⁵⁷ *Cim.* 2.1-5; ks. Duff, 59-60; Geiger, 168.

Yhteiskunnallinen osallistuminen on Plutarkhoksen mielestä paras tapa viettää vanhuutta ja saavuttaa arvostusta ja mielihyvää. Hän ylistää niitä, jotka eivät jättäneet politiikkaa vanhanakaan, vaan toimivat loppuun asti isänmaan ja kansalaisten hyväksi. Heidän hyveellisyytensä korostuu laiskojen, irstailevien ja ylellisyyttä rakastavien esimerkkien rinnalla. Plutarkhoksen ihmisrakkaus (*filanthrōpia*) ilmenee mielenkiintoisella tavalla siinä, kuinka hän muualla huonona esimerkkinä esiintyvän henkilön omassa elämäkerrassa pyrkii ymmärtämään hänen käytöstään ja selittämään sen parhain päin. Lucullus on kuitenkin poikkeuksellinen tapaus. Plutarkhos ei nimittäin säästä sanojaan moittiessaan Sullaa elostelusta niin vanhana kuin nuorenakin tai Mariusta kykenemättömydestä hallita kunnianhimoaan. Toiminnallisia hyveitä korostava Plutarkhos ei muissa yhteyksissä pahemmin arvosta ”mietiskelevää” filosofiaa, ja soimaa varsinkin niitä, ”jotka kutsuvat nautinnonhalua ja ylellisyyttä levoksi ja virkistykseksi”.¹⁵⁸ Luculluksen tapauksessa hän kuitenkin kääntää joutenolon lääkkeeksi kunnianhimoa vastaan. Vaikuttaisi siis siltä, että kunnianhimo on vielä pahempi ominaisuus vanhalla miehellä kuin taipumus laiskuuteen ja ylelliseen elämään.

3.2.3. Kunnianhimoinen Marius

Mariuksen kunnianhimo on tullut moneen kertaan esiin jo edellä. Marius on tyyppiesimerkki liiallisen ja myöhäisen kunnianhimon vaaroista, ja hän esiintyy usein myös vastakohtana toisten päähenkilöiden elämäkertoissa. Kuten monissa muissakin elämäkertoissa, Plutarkhos kertoo heti avauksessa, millainen Marius oli vanhana. Hänen elämäkerrassaan tämä keino luonteenkuvauksen vahvistamiseksi on erityisen selvästi huomattavissa. Alussa on yleinen kuvaus Mariuksen luonteesta, jonka perään Plutarkhos kertoo lukijalle Mariuksen kurjasta vanhuudesta, jonka syynä oli kyltymätön kunnianhimo ja sivistymättömyys.¹⁵⁹ Mariuksella luonteen laadun todistaa juuri hänen käytöksensä vanhana. Suuri osa elämäkerrasta kuvailee Mariuksen vanhuutta, koska se palvelee huonona esimerkkinä vanhan miehen kunnianhimoisuudesta ja sen seurauksista.

Plutarkhoksen mukaan vanhan miehen pitää päästä riidanhaluisuudesta, kunnian- ja kuuluisuudenhimosta ja halusta olla ensimmäinen ja suurin, sillä se johtaa kateuteen ja

¹⁵⁸ *Praec. ger.* 798 B; *An seni* 783 C, 785 D-E; *De virt. mor.* 443 E-F; *De tranq. an.* 465 C-466 A.

¹⁵⁹ *Mar.* 2.1-3.

eripuraisuuteen, joka on vaaraksi yhteiskunnalle. Kateus on hänen mielestä aina pahasta, vaikka nuorien kohdalla sille onkin annettu eri nimiä kuten kilpailu, innokkuus ja kunnianhimo. Vanhoille se ei sovi lainkaan. Plutarkhoksen mukaan vanheneminen onneksi luonnostaan heikentää kunnianhimoa ja rauhoittaa haluja, jotka ovat haitaksi niin ihmiselle itselleen kuin valtiollekin. Hän kirjoittaa, että vanhat poliitikot ovat vapaita pöyhkeilystä ja halusta olla suosittu.¹⁶⁰

Plutarkhoksen teksteissä on ristiriitaisuuksia, eikä kunnianhimon heikkeneminen vanhenemisen myötä sekään ole ihan yksioikoisen selvä asia. Plutarkhos nimittäin kirjoittaa, että ”Sulla sai kilpailijan Mariuksesta, joka oli sairaanloisen kunnianhimoinen, ja se on intohimo, joka ei koskaan vanhene (*agērōn*)”. Hän saattaa tarkoittaa vain Mariusta, mutta sanamuoto viittaa yleisempään käsitykseen. Myös Thukydides kirjoittaa Perikleen sanoneen, että kunnianhimo on ainoa ominaisuus, joka ei vanhene, ja että vanhana suurin ilo ei ole vaurastuminen vaan se, että on kunnioitettu. Kirjoituksessaan vanhoista miehistä politiikassa Plutarkhos viittaa tähän Thukydideen kappaleeseen, mutta haluaa korjata ajatusta: ”vielä paremmin voidaan sanoa, että ihmisen halu palvella yhteisöään ei koskaan vanhene”. Plutarkhos puhuu positiivisessa mielessä kunnian säilyttämisestä, mutta painottaa, kuinka kunnia pitää ajatella seurauksena hyveestä, ei toisin päin.¹⁶¹

Selitys tähän ristiriitaisuuteen – kuten myös edellä käsitellyn Luculluksen tapauksessa – on Plutarkhoksen eri kirjoitusten erilaiset tavoitteet. Todistaakseen väitteensä hän on valmis käyttämään argumenttia, joka on ristiriidassa jossain toisessa kirjoituksessa esitetyn kanssa. Toisin sanoen vakuuttavuus tekstin sisällä on tärkeämpää kuin tekstien välinen johdonmukaisuus.¹⁶² Kirjoitus vanhoista miehistä politiikassa korostaa, kuinka vanhoille miehille ei kuulu kunnianhimo vaan kunnianarvoisuus. Mariuksen elämäkerta taas keskittyy tutkimaan nimenomaan kunnianhimoa.

Plutarkhos kertoo Mariuksen olleen halukas kuudenteen konsulikauteensa kuin se olisi ollut hänelle ensimmäinen. Hän paheksuu, miten Marius huomiota tavoitellen meni joka päivä Campus Martiukselle harjoitellakseen siellä nuorten miesten kanssa: ”Ihmiset ihmettelivät miksei mies, jolla oli jo kaikki rikkaudet ja joka sai kunnioitusta ja ihailua

¹⁶⁰ *An seni* 783 B, 787 C, 788 F, 791 B, 796 A-B; *Cic.* 5.3.

¹⁶¹ *An seni* 783 F, 786 D-787B; Garland 1990, 10 (Thuk.44.4).

¹⁶² Nikolaidis, 213, 218; Duff, 266-267.

osakseen tyytynyt siihen, mitä hänellä jo oli ja rauhassa nauttinut siitä. Miksi hän, ikään kuin olisi jotain vailla, jättäisi kaiken loiston ja triumfinsa ja lähtisi vielä niin vanhana sotimaan Mithridatesta vastaan?” Lopulta Mariuksen kunnianhimo ylitti hänen voimansa: ”Marius oli raatamisesta uupunut ja ahdistunut eikä jaksanut pitää yllä rohkeuttaan, kun hän vain ajattelikin uutta sotaa ja sen tuomia hirvittävyyskärsimyksiä ja syvää väsymystä... Hän oli epätoivoinen ja näki painajaisia... ja lopulta ajautui ryyppäämään niin, että hän oli juopuneena sopimattomiin aikoihin ja tavalla, joka ei ollut omiaan hänen ikäiselleen miehelle.”¹⁶³

Plutarkhos on Mariuksen elämäkerrassa käyttänyt lähteenään enimmäkseen Mariukselle vihamielisiä kirjoituksia, joista erityisesti mainitaan Sullan muistelmat. Viimeaikainen Plutarkhos-tutkimus on kuitenkin osoittanut, että Plutarkhos ei vain toistanut lähteidensä näkemyksiä, vaan hän käytti niitä omien moraalisten näkökulmiensa esilletuomiseen. Mariuksen ja Pyrrhoksen elämäkertaparissa keskeinen teema on onnellisuus, antiikin filosofinen teema *par excellence*. Plutarkhos tarkastelee kysymystä tyytymättömyydestä, jonka taustalla on kreikkalainen eettinen ajattelu ahneudesta. Mariuksen tapauksessa ei vain ole kyse rahanahneudesta vaan kilpailullisesta menestyksen- ja voitonhalusta.¹⁶⁴

Plutarkhos esittelee Mariuksen kautta luonnetyyppin, joka ei osaa olla tyytyväinen saavutuksiinsa, vaan hamuaa aina vain enemmän mainetta ja kunniaa. Mariuksen kyltymättömyys korostuu siinä, ettei hän vanhanakaan eikä edes kuolinvuoteellaan ymmärtänyt, kuinka kaikin puolin onnekas hän oli ollut. Plutarkhos vertaa Mariuksen tyytymättömyyttä Platonin ajatuksiin kuoleman lähestyessä. Tämä kiitti hyvää onneaan ensiksikin siitä, että oli syntynyt ihmiseksi ja kreikkalaiseksi ja toiseksi että hän oli saanut elää samaan aikaan Sokrateen kanssa. Plutarkhoksen mukaan ihmisen muisti onkin paras varasto elämän suomille lahjoille. Kiittämättömät ja ajattelemattomat ihmiset antavat tapahtumien mennä huomaamatta ohitseeseen varastoimatta mitään, ja menettävät onnen kun he haikailevat vain tulevasta, epävarmasta onnesta. Sillä Onnetar voi torjua tulevaisuuden, kun taas nykyhetkeä tai menneisyyttä ei voi ottaa pois. Mariuksen olisi siis pitänyt olla tyytyväinen siihen mitä hänellä on, ja tyynesti hyväksyä vanhuus.¹⁶⁵

¹⁶³ Mar. 28.1, 45.2-3.

¹⁶⁴ Duff, 101-105; Wardman, 97.

¹⁶⁵ Mar. 45.6-46.4.

Plutarkhos on sitä mieltä, että jos Marius olisi uhrannut kreikkalaisille muusille ja sulottarille, hänen upea uransa ei olisi saanut niin rumaa päätöstä, missä hänen ”sopimaton, myöhäinen kunnianhimon ja tyydyttämätön ahneutensa ajoivat hänet ennenaikaiseen ja mitä säälimättömimpään vanhuuteen”. Perinteinen vanhuuden vertauskuva on satama tai ankkuroituminen. Plutarkhos katsoo Mariuksen ajaneen karille ennenaikaiseen vanhuuteen. Haaksirikon syynä on se, että hänen elämänsä ohjasi järjen ja koulutuksen – erityisesti kreikkalaisen koulutuksen – sijaan intohimot.¹⁶⁶

Myös Mariuksen kuolema oli onneton. Plutarkhos kertoo historioitsija Pison selostaneen, että Marius keskusteltuaan elämästään ystäviensä kanssa totesi viimeisiksi sanoikseen, ettei hänen enää ollut järkevää luottaa Onnettareen. Sitten maattuaan vuoteessa seitsemän päivää hän kuoli. Toisen version mukaan Mariuksen kunnianhimoinen luonne paljastui lopullisesti hänen sairasvuoteellaan näkemistä harhoista. ”Hän huusi ja huitoi kuvitellen johtavansa sotaa Mithridatesta vastaan, niin raju ja hetytymätön oli hänen valanhimoinen kiihkonsa sen sodan suhteen. Vaikka hän oli elänyt seitsemänkymmentä vuotta ja oli ensimmäinen, joka oli nimitetty seitsemän kertaa konsuliksi, ja vaikka hänellä oli suuret rikkaudet, hän silti valitti huonoa onneaan, että hänen täytyi kuolla ennen kuin hän oli saavuttanut haluamansa.” Plutarkhos ei tarkenna jälkimmäisen kuvauksen lähteitään. Hän kuitenkin kallistuu näiden ”toisten” puolelle.¹⁶⁷ Mariuksen elämä oli kuin tragedia hyvän ja huonon onnen käännteineen, jossa hybris ja tuho vuorottelevat, ja katastrofaalinen loppu myös sopii paremmin tarinaan kuin se, että Marius olisi lopulta saanut sielunrauhan.

Plutarkhos moittii myös muutaman muun vanhan valtiomiehen kunnianhimoa, mutta näissä elämäkertoissa se ei ole varsinaisena teemana. Vanhempaa Catoa olen jo käsitellyt, ja esimerkiksi Cicero oli kunnianhimoinen, mistä Plutarkhoksella on useita esimerkkejä.¹⁶⁸ Myöhemmin Ciceron kunnianhimo Plutarkhoksen mukaan talttui, mutta ”loppuun asti hän rakasti kuuluisuutta ja kunniaa”.¹⁶⁹ Plutarkhos arvostelee Ciceron kunnianhimoa ja itsekehua, mutta ei tämän enempää käsittele aihetta suhteessa vanhenemiseen. Myös Marcelluksen elämäkerrassa vanhan miehen kunnianhimo tulee

¹⁶⁶ *Mar.* 2.1-3; *An seni* 785 E.

¹⁶⁷ *Mar.* 45.5-7.

¹⁶⁸ *Cic.* esim. 5-6, 24-25; *Dem.-Cic. comp.* 2.1.

¹⁶⁹ *Cic.* 5.3.

esiin vain ohimennen. Marcellus paloi halusta kohdata Hannibal ratkaisevassa taistelussa. Plutarkhos kirjoittaa, että ellei Marcellus olisi jo ollut ylenpalttisen kunnioitettu ja ellei hän olisi jo moneen kertaan todistanut että hän oli kenen tahansa päällikön veroinen, hän uskoisi hänen joutuneen nuorekkaan kunnianhimon uhriksi.¹⁷⁰

Enemmän Plutarkhos arvostelee Titus Flamininusta, joka on mielenkiintoinen vertailukohde Mariukselle. Hänen luonteenomainen kunnianhimoinsa (*fysei filotimon*) tyydyttyi siihen asti, kun hän sai olla sotapäällikkönä. Vanhana häntä sitten arvosteltiin, koska ”vaikka hänen jäljellä oleva elinikänsä ei suonut enää mitään suurenmoista toimintaa, hän ei pystynyt pitämään nuoruuden innokkuuttaan ja kunnianhimoaan kurissa”. Plutarkhos arvelee, että se mitä hän teki Hannibalille, oli myös yksi ”hurja päähänpisto”. Myös Hannibal oli vanha ja heikko, eikä kukaan Roomassa pitänyt häntä enää uhkana. Titus kuitenkin päätti tappaa Hannibalin, mutta tämä ehti itse ottaa myrkkyä. Tituksen teosta suututtiin, sillä Hannibal oli ollut vaaraton, ja Tituksen uskottiin yrittäneen tekoaan vain saadakseen kuuluisuutta ja jotta hänen nimensä yhdistettäisiin Hannibalin kuolemaan. Plutarkhos selittää, että ihmiset arvostivat enemmän Scipiota, joka oli jättänyt Hannibalin henkiin voitettuaan hänet. Hän kuitenkin lieventää Tituksen tuomiota esittämällä, että pelko vanhaa Hannibalia kohtaan saattoi olla aiheellistakin, ja että mahdollisesti Titus ei toiminut vain omaa etuaan ajatellen.¹⁷¹ Plutarkhoksen kantaa tapahtumiin on tässä hankalampi osoittaa kuin Mariuksen tapauksessa. Hän tarjoaa lukijalleen useampia tulkintavaihtoehtoja, eikä selvästi arvota ”yksien” ja ”toisten” mieliteitä.

Tituksen lopusta Plutarkhos kertoo, että ”hänen ei tiedetä olleen aktiivinen tämän jälkeen, ja hän kuoli rauhassa”.¹⁷² Vaikka Tituskin oli luonteeltaan kunnianhimoinen, se ei vaivannut kuolemaan asti, eikä tämä ominaisuus nouse päällimmäiseksi luonteenkuvauksessa. Titus on ennen kaikkea humaani luonne (*filanthrōpos*), minkä osoittaa tapa, jolla hän kohteli kreikkalaisia. Plutarkhos syyttää kreikkalaisen sivistyksen tuntemuksen puutetta Mariuksen kunnianhimosta. Hän ei ollut kiinnostunut kreikkalaisesta kulttuurista ja halveksi kreikkalaisia. Tituksen Plutarkhos sitä vastoin kuvaa erittäin ystävälliseksi ja jalomieliseksi kreikkalaisia kohtaan.¹⁷³ Plutarkhoksen erilainen näkökulma Ti-

¹⁷⁰ *Marc.* 28.3.

¹⁷¹ *Flam.* 1-2; 20.1-21.8.

¹⁷² *Flam.* 21.8.

¹⁷³ *Flam.* passim, erit. 1.3, 2.4; *Phil.-Flam. comp.* 1.1, 3.3; *Mar.* 2.1-2.

tuksen ja Mariuksen kunnianhimoon ja sen vaarallisuuteen saa siis ilmeisen selityksen heidän erilaisesta suhtautumisestaan kreikkalaiseen kulttuuriin.

3.2.4. Hyvän vanhuuden merkitys

Mariusen julma vanhuus on seurausta hänen huonosta elämästään. Plutarkhos esittää muuallakin huonon vanhuuden pahan palkkana: ”Murhaajat teloitettiin, mutta yksi heistä pääsi karkuun. Hän eli vanhaksi barbaarikylässä köyhänä ja vihattuna miehenä.” Samalla tavalla käsitys hyvästä ja huonosta vanhuudesta tulee esiin seuraavassa esimerkissä: ”Opimius sortui petokseen, ja sen jälkeen kun hänet oli häpeällisesti tuomittu korruptiosta, hän vietti vanhuutensa ihmisten vihaamana, häpeässä ja kunnianttomana.” Hän oli teloituttanut Gaius Gracchuksen, ja kun kansa huomasi menetyksensä, hän joutui kärsimään kurjimman mahdollisen kohtalon, eli huonon vanhuuden.¹⁷⁴ On kuitenkin muistettava, että Marius ei ole paha, vaan ”suuri luonne”, jolla on suuria saavutuksia, mutta jonka luonne on kieroutunut huonon ympäristön ja koulutuksen puutteen takia. Joka tapauksessa juuri käytös vanhana todistaa, millainen Marius oli luonteeltaan, sillä vanhana sen piirteet olivat selkeimmin havaittavissa. Yhteys Platonin ajatuksiin vanhuudesta on ilmeinen. Hän näet kirjoittaa, että vanhuuden vaivat eivät johdu vanhuudesta vaan luonteenpiirteistä.¹⁷⁵

Näin selvää päätelmää on vaikeampi tehdä Luculluksen elämäkerrasta. Muissa yhteyksissä Plutarkhos esittää Luculluksen tyypillisenä huonona esimerkkinä ylellisestä nautiskelijasta, eikä hän elämäkerrassakaan kiellä, etteikö Luculluksen vanhuus olisi ollut sopimaton jatko hänen muuten kunniakkaalle elämälleen. Hän kuitenkin selittää muutoksen Luculluksen käytöksessä tämän luonteen eri puolilla. Nuorena hallitseva oli kunnianhimoinen ja aktiivinen puoli, kun taas vanhana määrääväksi tuli hänen luonteensa filosofinen ja mietiskelevä puoli. Lucullus ei jatkanut sotauransa jälkeen julkisessa elämässä, mutta hän saa sen Plutarkhokselta anteeksi, koska hän käytti aikaansa kreikkalaisen kulttuurin edistämiseen. Plutarkhos ei silti halua lukijoidensa jäljittelevän Lucullusta tässä, mistä kertoo selvimmin hänen toiveensa, että Lucullus olisi kuollut maineensa huipulla.

¹⁷⁴ Sert. 27.4; G. Gracch. 18.1.

¹⁷⁵ Parkin 1998, 23 (Plat.rep. 1.328-1.331).

Caton elämäkerrassa Plutarkhos todistaa, miten hyvä vanhuus hyvän elämän viimeisenä vaiheena tekee koko elämästä täydellisen. Toisaalla hän korostaa, että vanhanakin on toteutettava hyvää elämää, ellei sitten nimenomaisena tarkoituksena ole loppuajalla osoittaa, että koko aikaisempi elämä on ollut turhaa ja ilman kunniaakasta päämäärää.¹⁷⁶ Tässä toteamuksessa tiivistyy vanhuuden merkitys elämänkaaren osana. Plutarkhoksen ajattelussa hyvä vanhuus kruunaa hyvän elämän ja kunniaton vanhuus hyvän elämän jatkona taas mitätöi aiemmat kunnialliset saavutukset. Olisi mielenkiintoista verrata Catoa ja Lucullusta henkilöön, joka tekee parannuksen ja ryhtyy hyveelliseksi vasta vanhana, mutta sellaista esimerkkiä elämäkertoissa ei valitettavasti ole. Hyvään elämään täytyy kuulua hyvä vanhuus, mutta hyvä vanhuus puolestaan edellyttää hyvää perustaa, eli aikaisempaa hyveellistä elämää.

3.3. Vanhuus ja kuolema

Kuten edellä on tullut esiin, elämän ja vanhuusajan hyvyyden arviointi jatkuu kuvauksessa päähenkilöiden kuolemasta, joka sinetöi heidän elämänsä. Lucullus kuoli mielenvikaisena, ja Mariuksen kuolema oli ahdistavuudessaan vailla vertaa. Cato ja Titus taas kuolivat rauhassa.¹⁷⁷ Plutarkhos esittää, että Luculluksen olisi ollut parempi päättää päivänsä sotapäällikkönä, niin hän olisi säästynyt kunnialtomalta vanhuudelta. Sankarin maineen kannalta kunnias kuolema on siis parempi vaihtoehto kuin tyhjänpäiväinen ja arvoton vanhuus.¹⁷⁸ Samalla tavalla Plutarkhos säälii Pompeiusta, jonka sankaruutta varjostivat vanhana koetut tappiot. ”Pompeius lähti hiljaa pois vain muutaman seurattessa häntä ja heittäytyi sellaisiin ajatuksiin, joita luonnollisesti on miehellä, joka on 34 vuoden ajan tottunut voittamaan kaiken ja joka nyt ensimmäistä kertaa, vanhalla iällä, joutui kokemaan tappion ja pakenemisen.” Jo elämäkerran puolivälissä Plutarkhos arvioi lyhyesti Pompeiuksen loppuelämän ja toteaa: ”Kuinka onnellista olisikaan ollut, jos hän olisi kuollut tässä vaiheessa, kun hän oli ollut yhtä onnekas kuin Aleksanteri. Sillä tulevat ajat toivat hänelle menestystä, jonka johdosta häntä vihattiin, ja korjaamattomia epäonnistumisia.”¹⁷⁹

¹⁷⁶ *An seni* 783 C.

¹⁷⁷ *Luc.* 43.1-2; *Mar.* 45.5-7; *Cato i* 27.4; *Flam.* 21.8.

¹⁷⁸ *Cim.-Luc. comp.* 1.7.

¹⁷⁹ *Pomp.* 46.1, 73.1.

Häpeällinen tai kunniaton vanhuus mitätöi aikaisemmat kunnialliset saavutukset. Tämän kohtalon Themistokles vältti tekemällä itsemurhan. Plutarkhosen mukaan hän häpeällisen ja todennäköisesti tappiollisen taistelun edessä päätti olla tahraamatta aikaisempien saavutustensa mainetta ja tehdä sopivan lopun elämälleen.¹⁸⁰ Kunniallinen kuolema oli myös tärkeä osa menestyksellistä elämää: Antoniuskin yritti pelastaa häpeällisestä elämästään sen mitä pystyi ja syöksyi taisteluun aikeenaan tulla surmatuksi. Plutarkhokselle Antonius ei ole läpeensä paha, vaan hänelläkin on hyveensä. Hän vain käytti kykyjään väärin. Rohkea, sankarillinen kuolema oli lopulta yksi asia, josta Plutarkhos saattoi antaa hänelle kiitosta. Sitä vastoin kaiken halveksunnan ansaitsee Makedonian kuningas Perseus, jonka Aemilius Paullus esitteli triumfissaan muun sotasaaliin mukana. Perseus olisi voinut valita kuoleman, mutta elämänhalunsa takia ja ties mitä toivoa elätellen hän antoi näin nöyryyttää itsensä.¹⁸¹

Esimerkkinä Solonin viisaudesta Plutarkhos ottaa tapauksen, kun Kroisos vaati häneltä ylistystä maailman onnellisimmaksi mieheksi. Solon vastasi, että sitä arvonimeä ei voi antaa kenellekään elävälle. Nykyistä onnellisuutta ei pidä arvioida ennen kuin on elänyt elämänsä loppuun. Epävarma tulevaisuus saattaisi tuoda tullessaan millaista onnea tahansa. Joka loppuun saakka saa onnea osakseen, häntä voidaan kutsua onnelliseksi. Sitä, joka on yhä keskellä elämää ja sen vaaroja ei voi vielä julistaa onnelliseksi.¹⁸² Onnellinen elämä edellytti siis hyvää kuolemaa, mutta myös hyvää kuolemanjälkeistä elämää, toisin sanoen jälkimainetta. Sillä elämän kokonaisuuteen kuului myös jälkimaine, jonka kautta se jatkui tulevien sukupolvien kertomuksissa ja historiankirjoituksessa. Useat Plutarkhoksen elämäkerrat päättyvät lyhyeen katsaukseen päähenkilön jälkeläisistä, ja se tarjoaa laajemman perspektiivin hänen elämäänsä ja jälkipolvien arvion hänestä. Esimerkiksi Mariuksen poika vielä sinetöi isänsä häpeällisen elämän. Kuolemanjälkeinen ”hyvitys” ja maineen palauttaminen on myös hyvin tyypillistä Plutarkhoksella. Monissa elämäkertoissa hän yrittää ratkaista ongelman hyveellisten miesten tappiosta ja kuolemasta osoittamalla, että he saivat kuolemanjälkeistä kunniaa tai että heidän kuolemaansa lopulta kostettiin.¹⁸³

¹⁸⁰ *Them.* 31.4-5.

¹⁸¹ *Ant.* 75.1-2; *Aem.* 34.1-4. Ks. myös *Brut.* 52.1-8; *Cleom.* 37.6-7; *Otho* 17.3.

¹⁸² *Sol.* 27.6-7.

¹⁸³ *Mar.* 46.5-6; Duff, 130, 136-137. Ks. esim. *Them.* 32.1-5; *Pomp.* 80.1-8; *Cic.* 49.1-6; *Caes.* 67.1-69.14.

Hyvään kuolemaan (*kalos thatanos*) kuului myös sen sopiva ajankohta. Klassisessa Kreikassa nuoruutta ihailtiin ja hyvän kuoleman ihanne oli nuoren soturin kaatuminen taistelussa. Taru Tithonoksesta kertoo, kuinka vanhuus ajateltiin pahempana kohtalona kuin kuolema. Aamuruskon jumalatar Eos oli rakastunut Troijan kuninkaan poikaan Tithonokseen ja pyysi Zeusta tekemään tämän kuolemattomaksi. Eos kuitenkin unohti pyytää Tithonokselle myös ikuista nuoruutta, ja niin hän kuihtui kuihtumistaan, kunnes Eos kyllästyi ja sulki hänet huoneeseensa ja pian hänestä oli jäljellä vain löpöttelevä ääni. Sama aihe esiintyy Homeroksen Iliassa, jossa Akhilleuksen pitää valita sankarilinen kuolema ja sen myötä ikuinen kunnia tai vanhuus, johon ei kuulu mainetta ja kunniaa.¹⁸⁴

Missä määrin nämä vanhat kreikkalaiset arvot näkyvät Plutarkhoksen ajattelussa? Mikä oli hänen mielestään oikea aika kuolla? Toisin kuin monet muut antiikin kirjailijat, Plutarkhos ei näytä olevan kiinnostunut pitkäikäisyydestä.¹⁸⁵ Hän ei esitä syytä siihen, miksi jotkut hänen kuvaamistaan valtiomiehistä elivät vanhaksi tai pohdi, miten pitkäikäisyyden voisi saavuttaa. Hän kirjoittaa arvostavaan sävyyn, kuinka Lykurgos päätti itse päivänsä, kun oli siinä iässä, ”joilloin elämä ei vielä ollut taakka ja kuolema ei enää ollut kauhistus”. Toisaalla, tosin todennäköisesti väärennetyssä tekstissä, hän toteaa, ettei elämää mitata vuosilla vaan sen laadulla.¹⁸⁶ Tärkeää oli siis elää täysi elämä, eikä sen välttämättä tarvinnut olla pitkä.

Niin Lykurgoksen kuin edellä mainitun Themistokleenkin tapauksissa korostuu lisäksi henkilön oma harkinta päättää elämänsä sopivasti. Plutarkhoksen mukaan Demosthenes ”luopui elämästään, kun ei voinut muuttaa sitä”, ja nuoremasta Catosta, joka myös teki itsemurhan, Plutarkhos kirjoittaa, että ihmiset kunnioittivat hänen ratkaisuaan, ja hänet julistettiin kaupungin pelastajaksi ja hyväntekijäksi.¹⁸⁷ Itsemurhan oikeutus oli paljon käsitelty aihe. Plutarkhos ei näyttäisi tuomitsevan itsemurhaa, kuten esimerkiksi Cicero, mutta hän ei myöskään kehota siihen kuten Seneca nuorempi.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Bertman, 159; Humphreys, 144-145. (Hom.II. 9.410) Tithonoksen myytin erilaisista versioista ks. King, passim.

¹⁸⁵ Minois, 37-39; Parkin 1992, 108-110. Antiikin kirjailijoiden mainitsema esimerkkejä hyvin vanhoista roomalaisista ja kreikkalaisista ovat luetelleet mm. Richardson (215-230) ja Parkin (1992, 107-109). Pitkäikäisyyteen perehtyi mm. Plinius vanhempi (Plin.nat. 7.48.158-49.164).

¹⁸⁶ *Lyc.* 29.4; *Consol. ad Apoll.* 111 A-D.

¹⁸⁷ *Dem.* 30.5; *Cato ii* 71.1.

Toisaalta Plutarkhos kirjoittaa, että ”jos kenestäkään niin Camilluksesta voi sanoa, että hän oli valmis kuolemaan niin ikänsä puolesta kuin täydellisen elämänsäkin takia”.¹⁸⁹ Tässä Plutarkhoksen arviossa mielestäni kiteytyy hänen käsityksensä siitä, millainen elämä oli hyvä kokonaisuus. Vaikka tärkeää ei ollut niinkään elämän pituus vaan sen sisältö, ihanteellista oli kuitenkin sekä pitkä että arvokas elämä. Joidenkin kohdalla elämä jäi Plutarkhoksen mielestä liian lyhyeksi. Esimerkiksi Dion ja Brutus molemmat kuolivat ennenaikaisesti saavuttamatta niitä tavoitteita, joita he olivat itselleen asettaneet. Plutarkhos sanoo, että Agiksella ei ollut näyttöä mistään suuresta sotasaavutuksesta, mutta lisää sen johtuneen tämän ennenaikaisesta kuolemasta. Samoin Tiberius ja Gaius Gracchus kuolivat hänen mielestään liian aikaisin, muuten he olisivat varmasti olleet Rooman menestyksekkäimpiä päälliköitä.¹⁹⁰

Plutarkhos pohtii kysymystä siitä, pitäisikö sotajoukkojen johtajan olla etulinjassa ja taistella kuolemaansa asti vai pelastaa itsensä, sillä hänen hengestään riippuu koko sotamenestys. Hän ei ole samaa mieltä ”niiden kanssa, jotka sanovat, että kunnon sotapäällikön tulisi kuolla vanhuuteen tai ainakin vanhana”, mutta hän ei kannata yletöntä riskinottoakaan, jos todennäköisyys hävitä on suuri. Verratessaan Pelopidasta ja Marcellusta Plutarkhos toteaa, ettei voi ylistää kummankaan kuolemaa taistelussa, sillä he kuolivat kuin tavalliset sotilaat, jotka eivät osanneet hillitä vihaansa. Sotapäällikön pitäisi olla voittoa ja säästää henkensä, tai jos hänen on kuoltava, niin tehtävä se urhoolisesti niin, että hän ei kärsi kuolemaa vaan saavuttaa sen.¹⁹¹

On siis sinänsä sama, koska kuoleman kohtaa, kunhan vain kuolee oikein ja hyvin. Cicero lohduttaa kirjoituksessaan vanhuudesta, että vanhat ovat kypsyytensä takia valmiita luonnolliseen kuolemaan ja siksi paremmassa asemassa kuin nuoret, jotka väkisin riistetään elämästä.¹⁹² Plutarkhos ei käsittele kuolemanpelkoa tai siihen liittyviä kysymyksiä, vaan kirjoitusten ennen kaikkea yhteiskunnallinen ja moraalinen näkökulma tulee esiin myös suhteessa kuolemaan. Tämä käytännöllinen suhtautumistapa valtiomiesten vanhuuteen näkyy myös siinä, että Plutarkhos ei yhdistä vanhuutta kuolemaan, joka on usein antiikin kirjallisuudessa esiintyvä assosiaatio. Falkner viittaa kreikkalaisen runou-

¹⁸⁸ Ks. Powell 247, Parkin 1998, 27-29. (Cic.Cato 73; Sen.epist. 58, 77.)

¹⁸⁹ *Cam.* 43.1.

¹⁹⁰ *Dion* 2.2, *Ag./Cleom.-Gracchi comp.* 3.2.

¹⁹¹ *Pel.* 2.4; *Pel.-Marc. comp.* 1.2-3.

¹⁹² Ks. Powell, 245-252 (Cic.Cato 71-77).

den ambivalenttiin luonteeseen, ja päättelee, että vanhuus nähdään siinä siirtymävaiheena, joka liittyy yhtä paljon elämään kuin kuolemaankin. Kuva siitä, että vanhat ovat elämän ja kuoleman välimaastossa, tulee esiin niissä allegorioissa ja symboleissa, joita kirjailijat ja kuvataiteilijat yhdistivät vanhuuteen: vesi, veneet, sillat ja muut ”ylikulut”. Jumalat, joiden tehtävänä oli auttaa siirtymisessä toiseen olemiseen – kuten Kharon, joka kuljetti vainajien sielut Styksvirran yli manalaan – kuvattiin vanhoiksi.¹⁹³ Plutarkhoksella tätä assosiaatiota vanhuuden ja kuoleman välillä ei siis ole mitenkään selvästi havaittavissa. Sen sijaan, että hänen vanhat sankarinsa olisivat jo puoliksi henkimaailman olentoja, hän lähestyy kysymystä heidän vanhuudestaan hyvin käytännöllisesti. Ihanteellisissa tapauksissa he elivät aktiivista elämää loppuun asti.

¹⁹³ Falkner, 33-36; McLerran, ix-x.

4. Vanhojen paikka yhteisössä

4.1. Sotasankarin vanhuus

4.1.1. Kokemus korvaa heikkouden

Plutarkhoksen moraalien perustana ovat vanhat kreikkalaiset arvot, joissa kansalaisen tärkein tehtävä oli yhteisön puolustaminen. Miehen mitta oli menestyminen sodassa. Plutarkhoksen sankareiden aikana sodankäynti oli niidenkin kohdalla, jotka eivät olleet varsinaisia päälliköitä, keskeinen osa poliittista uraa.¹⁹⁴ Sota on juuri se tilanne, jolloin vanhan miehen asema on heikoimmillaan. Kyvyttömyys osallistua sotaan sulki tehokkaasti vanhat miehet aktiivisten kansalaisten yhteisön ulkopuolelle.¹⁹⁵ Vanhojen miesten vapautuminen sotapalveluksesta oli luonnollinen seuraus fyysisestä heikkenemisestä. Miehet vapautuivat sotapalveluksesta noin 60-vuotiaina, mutta käytännössä palveleminen riippui kulloisestakin sotavoiman tarpeesta. Sotapäälliköillä, joista Plutarkhos kertoo, ei kuitenkaan ollut yläikärajaa. Monet hänen sankarinsa johtivat sotaretkiä vielä pitkälti yli 60-vuotiainkin. Plutarkhos kertoo kuinka ”Agesilaos oli nyt kantanut aseita 40 vuotta, joten laki vapautti hänet sotapalveluksesta.” Hän kuitenkin luopui palveluksesta vasta myöhemmin ”ikänsä takia”, ja sittenkin puolusti vielä myöhemmin kaupunkiaan hyökkäykseltä.¹⁹⁶

Plutarkhoksen omana aikana joillekin kreikkalaisille – jotka pääosin muodostivat Plutarkhoksen lukijakunnan – alkoi olla Rooman hallinnossa avoimia virkoja, joihin liittyi myös huomattavaa sotilaallista vastuuta. Useimmille Perikleen tai Fabiuksen tekojen jäljittely oli kuitenkin käytännössä mahdotonta. Suurten sotasankarien aika oli ohi. Plutarkhos on hyvin tietoinen siitä, että hänen aikansa kreikkalaisen poliitikon rooli oli aivan erilainen kuin klassisen ajan valtiomiehellä. Rooman ylivalta tarkoitti myös sitä, että sotaa ja rauhaa koskevat kysymykset eivät olleet Kreikan kaupunkien hallinnassa. Siltikin elämäkerrat keskittyvät nimenomaan sodankäyntiin.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Humphreys, 4; 20; Wardman 199.

¹⁹⁵ Falkner, 37; Parkin 1998, 35.

¹⁹⁶ Finley, 1-2; Parkin 1992, 85; Ages. 24.2, 33.3, 34.4.

Plutarkhos käyttää osallistumista sotaan luonteenkuvauksessa. Esimerkiksi Caton toiminta taisteluissa todistaa hänen olleen rohkea ja määrätietoinen.¹⁹⁸ Toisaalta hän myös ihailee sotilastaitoja ja menestystä itsessään, sillä hänen käsityksensä hyveestä (*aretē*) sisältää yhä sotilaalliset miellejohdot. Esseessään naisten hyveistä (*gynaikōn aretai*) Plutarkhos puhuu enimmäkseen naisten rohkeudesta sotatilanteissa, ja esimerkiksi Caesarin sotaretkistä Plutarkhos kirjoittaa paljon enemmän kuin Suetonius. Sotilaallisen menestyksen ihailu tulee esiin myös elämäkertojen vertailuissa, joissa menestys mielellään moraalisesti oikeaksi, vaikka se usein on saavutettu hyveellisyyden kustannuksella.¹⁹⁹

Koska sotiminen tuskin oli Plutarkhoksen lukijoiden arkipäivää, vanhuuden suhdetta sotimiseen kannattaa tarkastella myös sankarikäsitteen näkökulmasta. Plutarkhos käyttää aineksia perinteisestä tragediasta ja epiikasta erityisesti sotilassankareiden elämäkertoissa. Hän hyödyntää tragedian rakennetta ja assosiaatioita sankarirunoelmiin kuvatesaan jännitteitä sankarin luonteessa. Vaikka *herōs* ei ole Homeroksella tiettyyn ikään liittyvä termi, sankarillisuus selvästi tarkoittaa nuorta sankaruutta. Heroisuus tarkoittaa miehistä elinvoimaa ja sen julkista näyttöä, ja kunnian voittamisen kautta se antaa merkityksen yksilön elämälle. Ruumiillinen rappeutuminen sulkee vanhat pois toiminnasta, joka kertoo sankarillisuudesta ja tuo kunniaa. Vanhennuttuaan sankari siis menettää sen, mitä hän eniten arvostaa. Falkner on tulkinut, että Homeroksen Nestorin osallistuminen sotaan on yhtäältä kunnianosoitus hänen ylivertaisuudelleen, mutta toisaalta se viittaa hyvin rajoittuneeseen käsitykseen *aretē*stä. Nestorin viisaat neuvot eivät itsessään riitä, vaan lähtiessään nuorten kilpailukentiltä hän vaarantaa oman sankari asemansa. Homeerinen sankari voi paeta vanhuutta vain voittamalla iän joko pysyvästi kuolemalla tai hetkellisesti maineensa kautta.²⁰⁰

Miten Plutarkhos sitten näkee vanhan miehen roolin sodan aikana? Hän toteaa: ”Sotilaan kuuluu olla nuori ja parhaassa iässä, sillä vaikka vanhan miehen mieli olisi halukas sotaan, ruumis on jo heikko.”²⁰¹ Hän kuvaa vanhenemisen vaikutusta sotimiseen esimerkiksi Mariuksen elämäkerrassa: ”Tämä sota heikensi paljon Mariuksen mainetta,

¹⁹⁷ *Praec. ger.* 805 A, 814 A-C, 824 C; *An seni* 784 F; Duff, 66-67.

¹⁹⁸ *Cato i.*, 10-14.

¹⁹⁹ *Mul. virt.* passim; Duff 26, 97-98. Ks. vertailut *Pel.-Marc.*; *Phil.-Flam.*; *Per.-Fab.*; *Aem.-Tim.*

²⁰⁰ Duff, 122-124; Falkner, 31, 35-36, 39.

²⁰¹ *An seni* 789 C-D.

sillä hän oli hidas päätöksenteossaan ja hyökkäyksissään. Hän epäröi ja viivytteli aina, johtuen joko siitä, että vanhuus hillitsi hänen tarmokkuuttaan ja tulisuuttaan tai, kuten hän itse sanoi, siitä että häpeä sai hänet ylittämään voimansa, kun hän yritti kestää sotaretken vaikeudet niin hermot kuin ruumiskin heikkona.” Lopulta Marius luopui päällikkyydestään, koska hän oli liian heikko suoriutuakseen siitä.²⁰²

Vanha Metellus Pius esiintyy Pompeiuksen ja Sertoriuksen elämäkerroissa. Plutarkhos kirjoittaa, että ”Metellus oli maineikas mies ja kunnan sotilas, mutta vanhuutensa takia liian hidaskäyttämään tilaisuuksia hyväkseen, ja hän jäi jälkeen aina kun tapahtumat etenivät suurella nopeudella.” Ero vanhan ja nuoren päällikön välillä on selvä: ”Metellus oli jo vanha ja taipuvainen ylelliseen elämään monien koettelemustensa jälkeen, kun taas Sertorius oli täynnä miehistä elinvoimaa ja ruumiiltaan voimakas ja lisäksi yksinkertainen elintavoiltaan.” Tässä tulee esiin myös Plutarkhoksen vaalima ajatus toimeliaisuuden ja kohtuullisuuden hyveestä. Vanhan miehen voimaton ruumis riitti tekemään hänestä heikon vastustajien silmissä, mutta joutenolo leirissä vielä vähensi hänen mahdollisuuksiaan taistelussa.²⁰³

Sodankäynti on antiikin kirjallisuudessa pääaiheena, ja sen takia kirjallisessa luonteenkuvauksessa, niin Plutarkhoksella kuin muillakin kirjailijoilla, korostetaan rohkeutta hyveenä.²⁰⁴ Rohkeuden puute on piirre, jonka Plutarkhos yhdistää vanhoihin miehiin. Hän kertoo usean sankarin ja sivuhenkilönkin menettäneen rohkeutensa vanhuuden myötä. Esimerkiksi Marius oli ”raatamisesta uupunut ja ahdistunut eikä jaksanut pitää yllä rohkeuttaan, kun hän vain ajattelikin uutta sotaa ja sen tuomia hirvittävyksiä ja syvää väsymystä”.²⁰⁵

Vanhoilta miehiltä puuttuu rohkeutta ja se myös yhdistää heidät naisiin: ”Koko kaupunki oli täydellisesti vailla rohkeutta, naiset juoksivat suunniltaan ympäriinsä ja vanhat miehet menivät turvaan temppelisiin itkemään ja rukoilemaan.”²⁰⁶ Antiikin kirjallisuudessa vanhat, naiset ja lapset kuvataan usein heikkojen ryhmäksi, joita aikuiset miehet suojelevat. Wiedemann tarjoaa tälle eräänlaisen rakenteellista selitystä: aikuiset miehet

²⁰² *Mar.* 33.1-3. Ks. myös *Flam.* 21.1-2.

²⁰³ *Pomp.* 17.2; *Sert.* 13.1-4; *An seni* 784 A.

²⁰⁴ Wiedemann, 20.

²⁰⁵ *Mar.* 45.2; *Thes.* 12.2; *Fab.* 26.4; *Alex* 33.10; *Arat.* 36.3; *Pomp.* 8.5; *Phil.* 18.1.

²⁰⁶ *Cor.* 30.2.

nähtiin kansalaisyhteisön keskiössä, kun taas lapset, naiset, vanhat ja orjat olivat marginaalissa. Jälkimmäisiä ei hänen mukaansa kuvata siksi, että heidän piirteensä olisivat kiinnostavia, vaan koska he symboloivat niiden ominaisuuksien puutetta, joita pidettiin tyypillisenä aikuiselle kansalaiselle. Useimmiten vanhat miehet, yhdessä naisten ja lasten kanssa, esiintyvät kirjallisuudessa nimenomaan taisteluihin osallistumattomina.²⁰⁷

Ns. joukkokohtauksissa tämä asetelma tulee esiin Plutarkhoksellakin. Hän yhdistää naiset ja vanhat miehet samaan kategoriaan joko taisteluihin osallistumattomina, tai sitten he puolustavat kaupunkia yhdessä erityisen vaarallisessa poikkeustilanteessa. Esimerkiksi ”naiset auttoivat vanhoja miehiä vallihaudan kaivamisessa”, ja kun lisäjoukkoja tuli spartalaisten avuksi, ”naiset katsoivat paremmaksi jättää sotatoimet ja lähteä koteihinsa, ja miehet järjestäytyivät taisteluun, kun ensin oli vapautettu vanhat miehet, joiden osallistuminen oli ollut pakon sanelemaa”. Enemmän Plutarkhos kuitenkin korostaa juuri Spartan naisten osuutta kaupungin puolustamisessa: ”Spartan naisten tragedia kilpaili kauhealla tavalla sen miesten kohtalon kanssa”.²⁰⁸

Yksittäisten sankarien kohdalla vanhuus kuitenkin harvemmin liittyy miehen heikkojen ryhmään. Monet Plutarkhoksen sankarit onnistuivat pakenemaan vanhuutta suurilla teoillaan. Heidän tarmoonsa tai kykyihinsä vanhuus ei hänen mukaansa vaikuttanut. Hauskasti tämä tulee ilmi Crassuksesta kertovasta anekdootista: Crassuksen uhratessa sisälmykset putosivat hänen käsistään, ja paikallaolijat huolestuivat pahan kerran. Crassus kuitenkin hymyili ja sanoi: ”Vanhuus ei tule yksin, mutta mikään ase ei putoa käsistäni, siitä voitte olla varma.”²⁰⁹

Kuten olen jo todennut, sotapäälliköillä ei ollut yläikärajaa, ja monet Plutarkhoksen sankarit johtivat sotaretkiä vielä reippaasti yli 60-vuotiaana. Plutarkhokselle he edustavat hyveellisiä, osallistuvia valtiomiehiä, ja hän mainitsee heitä useassa kohtaa myös esseessään vanhoista miehistä politiikassa. Nämä esimerkit todistavat hänen mukaansa, että osallistumista ei pidä kieltää vanhoilta vaan kykenemättömiltä, ja palvelukseen ei pidä kutsua nuoria vaan palvelukseen kyvykkäitä, sillä ”on paljon sairaalloisia nuoria ja elinvoimaisia vanhoja miehiä”. Ilmeisesti tämän argumentin on tarkoitus kumota edellä

²⁰⁷ Parkin 1998, 34; Wiedemann, 17-22, 39.

²⁰⁸ *Pyr.* 27.3, 28.3, 29.6; *Ages.* 31.1-4, 33.5; *Cleom.* 22.4, 39.1.

²⁰⁹ *Crass.* 19.6.

lainattu mielipide siitä, että sotilaan kuuluu olla nuori, koska vanhan miehen ruumis on jo heikko, sillä Plutarkhos väittää myös, että kun puhutaan heikkoudesta ja voimattomuudesta, syynä ei ole vanhuus itsessään, vaan sairaus tai vamma.²¹⁰

Mariuksen harjoittelua nuorekkuuden ja taistelukyvyn ylläpitämiseksi olen jo käsitellyt; se ei alhaisten tarkoitusperiensä takia saa Plutarkhokselta kiitosta. Pompeius puolestaan saa ihailua osakseen: ”Pompeius harjoitti jalkaväkeään Beroeassa, ja sen sijaan että olisi katsonut vierestä, hän osallistui itsekin harjoituksiin ikään kuin olisi ollut parhaassa iässään. Ja se oli sotilaille todellakin hieno kannustin nähdä Pompeius, joka nyt oli 58-vuotias, ottelemassa täydessä jalkamiehen varustuksessa, sitten taas ratsumiehenä vetämässä miekkaansa ilman vaikeuksia ja heittämässä keihästä tarkasti ja voimakkaasti pitemmälle kuin monet nuoret miehet.”²¹¹

Tositilanteessa menestyivät mm. vanhat sotapäälliköt Filipoimen ja Camillus. 70-vuotias Filipoimen joutui vielä kerran lähtemään urheana taisteluun, ja vaikka hän oli vasta maannut kuumeessa, hän kiirehti Argosista Megalopolisiin yhdessä päivässä. Plutarkhoksen mukaan hänen korkea ikänsä ei haitannut taistelua tai pakoa, kiitos runsaan harjoittelun. Camillus on parhaita esimerkkejä vanhasta menestyksekkäästä sotapäälliköstä. Plutarkhos kirjoittaa, kuinka ”ylhäisö ja rahvas, kansalaiset ja senaatti yksimieleisesti valitsivat Camilluksen viidennen kerran diktaattoriksi, kun Rooma oli suuressa vaarassa gallialaisten hyökkäyksen edessä. Camillus, joka oli jo hyvin vanha, lähes 80-vuotias, otti samantien tehtävän vastaan ja keräsi joukot kokoon.” Plutarkhos korostaa, kuinka vanhuudella ei ollut mitään negatiivista vaikutusta Camilluksen toimiin, pikemminkin päinvastoin.²¹²

Plutarkhos kuvaa, kuinka sankarit, vaikka olivatkin jo vanhoja ja ehkä hieman kömpelöitä lähitaisteluun, kestivät hyökkäykset ja taistelivat ikäisekseen suurella voimalla. Esimerkiksi Metellus ”puolusti ikäisekseen uskomattoman vahvasti ja taisteli loistavasti”.²¹³ Ja jos vanhalta mieheltä puuttui ruumiinvoimia, rohkeus korvasi heikkouden: ”Pompeiuksen luokse tuli myös Tidius Sextius, äärimmäisen vanha ontuva mies. Muut nauroivat hänelle, mutta kun Pompeius näki hänet, hän juoksi häntä vastaan pitäen sitä

²¹⁰ *An seni* 784 E-F, 789 C, 791 D-792 A.

²¹¹ *Pomp.* 64.1-2.

²¹² *Phil.* 18.3-7; *Cam.* 37-43, 40.2-3.

²¹³ *Sert.* 21.2; *Dion* 30.9; *Fab.* 12.4; *Demetr.* 28.1; *Alc.* 18.1. *Ages.* 34.4; *Tim.* 37.7-10.

suurenmoisena todistuksena, että miehet, jotka olivat jo vanhoja ja voimattomia, turvallisuuden sijaan halusivat kohdata vaaroja hänen kanssaan.”²¹⁴

Vanhojen sotilaiden kyvyistä todistavat myös Eumeneksen sotilaat, jotka olivat Filipoksen ja Aleksanterin vanhimpia sotilaita, ja jotka eivät olleet hävinneet vielä kertaakaan siihen taisteluun mennessä. ”Monet heistä olivat jo yli 70-vuotiaita eikä yksikään alle 60-vuotias... He hyökkäsivät sellaisella raivolla, ettei vastustajasta jäänyt miestäkään eloon.”²¹⁵ Parhaiten Plutarkhoksen sotilasihanne ilmenee hänen mukaillessaan Homerosta: ”Todellisia roomalaisia olivat ne, jotka sotivat nuoruudessaan karthagolaisia, parhaassa iässään gallialaisia ja vanhoina Hannibalia ja uudelleen karthagolaisia vastaan. Ja toisin kuin useimmille miehille, ei heille viimeisinäkään vuosina myönnetty vapautusta palveluksesta, vaan heidät kutsuttiin arvonsa ja kykyjensä takia yhä uudelleen ottamaan komennuksen sotajoukoista.”²¹⁶

Vanhojen päälliköiden kokemus oli sodankäynnissä mitä arvokkain voimavara. Plutarkhos kirjoittaa, että ”haitat, joita iän tuoma fyysinen heikkous tuo niille, jotka osallistuvat sotatoimiin tavallista vanhempina, ovat pienemmät kuin ne hyödyt, joita on heidän kokemuksestaan”. Plutarkhoksen mielestä vanhalla johtajalla on sotatilanteessa erityisesti se ansio, että hänellä on paljon kokemusta, harkitsevaisuutta ja kaukonäköisyyttä, eikä hän suinpäin ryntää taisteluun: ”Sen takia valtiot haluavat johtajakseen vanhempia miehiä, kun ne ovat erityisen vaikeassa tai vaarallisessa tilanteessa.”²¹⁷ Kokemuksen merkitys ilmenee myös parissa elämäkertojen esimerkissä. Ensimmäisessä tapauksessa sankari itse on jo vanha: Aemilius Paulluksen nuoret innokkaat päälliköt vaativat taistelun aloittamista heti, mutta hän sanoi heille: ”Kyllä, jos minulla olisi teidän nuoruutenne; mutta monet voitot ovat opettaneet minulle hävinneiden virheet, joten en lähde taisteluun heti marssin jälkeen valmistautunutta hyvin vihollista vastaan.” Toisessa esimerkissä sankari kuuntelee vanhempiaan, mikä osoittaa myös hänen viisautensa: ”Pompeius epäili hyökätä pimeydessä, mutta hänen vanhimmat päällikkönsä kehottivat häntä hyökkäämään heti, koska kuu valaisi juuri sopivasti niin, että siitä oli hyötyä heille ja haittaa viholliselle.” Selvästi vanhan sotapäällikön arvon kertoo tarina Pyrrhoksesta. Kun Antigonokselta kysyttiin, kuka on paras sotapäällikkö,

²¹⁴ *Pomp.* 64.4.

²¹⁵ *Eum.* 16.4.

²¹⁶ *Marc.* 1.2-3. (Hom.II. 16.86: ”Niin nuorina kuin vanhoinakin heidät määrättiin raskaisiin aseisiin.”)

²¹⁷ *An seni* 788 C, 789 D-F, 790 A; *Flam.* 21.4-5.

hän vastasi: ”Pyrrhos, jos hän elää vanhaksi”, toisin sanoen kunhan kokemusta karttuu rohkeuden lisäksi.²¹⁸

Sotapäällikön menestys edellytti sekä rohkeutta että harkitsevaisuutta. Kuten jo aikaisemmin on tullut ilmi, perinteiset nuorten miesten ominaisuudet katsottiin eduksi vanhoilla miehillä ja toisin päin. Varhaisen kypsyyden ja toisaalta myöhäisen rohkeuden hyödyt korostuvat Plutarkhoksen arvioidessa sotapäälliköitä. Camilluksen maltillisuus nuorena teki hänestä johtajan. Muuten Plutarkhos kuvaa hänet nuorena rohkeaksi, ja rohkeus teki hänestä myös vanhana kunnioitettavan. Samalla tavalla Timoleonin luonne sotilaana oli ”niin hyvin tasapainossa, että hän osoitti suurta viisautta nuoruuden ja yhtä suurta rohkeutta vanhuuden urotöissään”.²¹⁹

”Camillus todisti, että ne ovat järkeviä, jotka eivät pelkää ruumiin heikkoutta ja vanhenemista, vaan valitsevat johtajakseen sen, jolla on kokemusta ja rohkeutta.”²²⁰ Tämä Plutarkhoksen arvio kertoo tiivistetysti, mitkä olivat vanhan sotasankarin mahdollisuudet ja rajat sekä Plutarkhoksen oman mielipiteen asiasta. Hän asettaa vastakohtiksi heikkouden ja kokemuksen. Ruumiin heikkeneminen vanhennuttua oli väistämätöntä, mutta sen vaikutuksen monet paikkasivat rohkeudellaan ja päättäväisellä harjoittelulla sekä ennen kaikkea kokemuksellaan. Camilluksen, Aemilius Paulluksen ja Timoleonin uroteot jatkavat sankaritarinoiden perinnettä, mutta toisaalta näyttää siltä, että he ovat niitä poikkeuksia, jotka vahvistavat säännön. Useimpien kohdalla vanhuus todennäköisesti tarkoitti heikentynyttä kuntoa – ja vähentynyttä halua – osallistua taisteluihin.

4.1.2. Päälliköstä valtiomieheksi

Vanhojen valtiomiesten kyvyttömyys osallistua sotaan vaaransi heidän asemansa yhteisön jäseninä. He saattoivat kuitenkin korvata tämän puutteen osallistumalla politiikkaan, sillä ”ei vain miehen ruumis ole osa valtiota vaan ennenkaikkea hänen sielunsa”.²²¹ Plutarkhoksella Timoleon on tästä hyvä esimerkki. Hän kertoo, kuinka Timoleonin näköperinnöllisen sairauden takia heikkeni hänen vanhennuttuaan ja kuinka hän lopulta tuli

²¹⁸ *Aem.* 17.4; *Pomp.* 32.5; *Pyr.* 8.2.

²¹⁹ *Cam.* 1.3, 37.3-4; *Tim* 3.5.

²²⁰ *Cam.* 38.1-2.

²²¹ *An seni* 797 E-F; Parkin 1998, 35.

täysin sokeaksi. Palattuaan kotiin sodasta Timoleon luovutti ylipäällikkyytensä pois. Hän kuitenkin osallistui aktiivisesti poliittiseen elämään vielä myöhemminkin. Plutarkhoksen mielestä niiden vanhempien miesten, joille sotaan osallistuminen terveyden puolesta ei enää ollut mahdollista, pitäisi muuten osallistua yhteisten asioiden hoitoon, sillä siihen oli vaikka kuinka paljon mahdollisuuksia.²²²

Plutarkhos siis suosittaa sankarille poliittista uraa, mikäli hän ei vanhuuden takia enää pysty osallistumaan sotaan. Poliitiikka ei kuitenkaan ole missään nimessä toisarvoista toimintaa, pikemminkin päinvastoin. Plutarkhos ylistää roomalaisia, jotka antoivat kunnianimiä ei ainoastaan sotapäälliköille vaan myös valtiomiehille. Poliitiikan ensisijaisuus ilmenee myös siinä, kun hän kirjoittaa, että Sulla arveli hänen sodissa voittamansa maineen olevan nyt riittävä poliittiseen toimintaan, joten hän palasi Roomaan ja vaihtoi sotimisen politiikkaan.²²³

Sotapäällikön päämäärä on voitto, mutta se on vain yksi edellytys sille, että valtio kokonaisuudessaan saavuttaa hyvän elämän päämäärän. Sotaa ei käydä sen itsensä takia, vaan Plutarkhos tutkii, mitä voitolla saavutetaan, ja miten valtio tai yksittäinen sankari käyttää voittoaan hyväksi. Tästä seuraa, että Plutarkhos usein esittää sotauran toissijaisena poliittiseen uraan nähden. Plutarkhoksen arviot päähenkilöistä perustuvat usein jakoon sota- ja poliittisten saavutusten välillä. Joillakin heistä oli ainoastaan sotilaallinen koulutus. Esimerkiksi Marius ei osannut toimia rauhan aikana tai politiikassa, ja se on vaara, jonka Plutarkhos näkee uhkaavan kaikkia päälliköitä heidän sotilasuransa jälkeen. ”Poliittisessa elämässä on ainaisena vaarana, että niiden maine heikkenee, jotka ovat todistaneet suuruutensa sodissa ja joille on vaikeata hyväksyä ajatus kansalaisten yhdenvertaisuudesta.”²²⁴

Vanha Agesilaoskaan ei saa ylistystä siitä hyvästä, että hän sotien puutteessa varusti palkka-armeijan egyptiläiselle barbaarille. Plutarkhos jatkaa, että ”vaikka kyseessä olisi ollut Hellaan vapaustaistelu Persiaa vastaan, sittenkin teko olisi ollut yli 80-vuotiaalle ja haavojen rumentamalle vanhukselle sopimaton”. Hän selittää, että teon tekee kunnia-kaaksi se, että se on sopusoinnussa tekijän iän ja muiden olosuhteiden kanssa, sillä ni-

²²² *Tim.*, 37.7-38.7; *An seni* 789 C-E.

²²³ *Pomp.* 13.6-7; *Sulla* 5.1.

²²⁴ *Mar.* 6.1, 28.1-3, 32.1; *Pomp.* 23.4, 46.1-2; *Cor.* 1.3, 15.1-5; Wardmann 93-100; Duff, 121.

menomaan olosuhteet ja sopusuhtaisuus antavat teolle sen luonteen ja tekee siitä joko hyvän tai pahan. Agesilaos ei kuitenkaan välittänyt muiden mielipiteistä. Hän ei pitänyt mitään julkista tekoa kunnianttomana: hänen mielestään häpeällisintä oli istua toimettona ja odottaa kuolemaa.²²⁵ Toisaalta Plutarkhos jakaa Agesilaoksen mielipiteen siitä, että toimettomuus on pahasta, mutta aktiivisuuden olisi pitänyt suuntautua johonkin muualle kuin sotimiseen. Kuten Mariuskaan, Agesilaos ei osannut sopeutua rauhanajan toimiin. Agesilaoksen ja Mariuksen arvostelu ja toisaalta Camilluksen ihailu näyttävät olevan ristiriidassa keskenään. Plutarkhoksen suhtautumisen määrää kuitenkin juuri olosuhteet, esimerkiksi millaisessa vaarassa kaupunki oli tai oliko käytettävissä nuoria kyvykkäitä johtajia, sekä erityisesti sankarin motiivi: Agesilaos ja Marius pyrkivät taisteluihin itsekkästä kunnianhimosta, Camillus taas antoi itsensä valtion käyttöön tavoitteenaan hyve eikä kunnia.

Joka tapauksessa Plutarkhos valitsi elämäkertojen päähenkilöiksi toiminnan miehiä, sotapäälliköitä ja valtiomiehiä. Hän ei ole sisällyttänyt elämäkertoihin runoilijoita tai filosofiä, mikä olisi ollut hyvin mahdollista kirjallisen perinteen valossa. Plutarkhos arvostaa julkisen elämän yksityisen edelle, ja on selvästi sitä mieltä, että filosofiasta täytyy olla käytännön hyötyä. Hän kritisoi epikurolaista ihannetta, jossa vältellään julkista elämää. Todellinen hyve on Plutarkhoksen mukaan mahdollista vain, jos on aktiivinen yhteisön toiminnassa.²²⁶

4.2. Valtiomiehen vanhuus

4.2.1. Osallistuminen vs. vetäytyminen yksityiselämään

Caton ja Luculluksen vanhuuden käsittelyn yhteydessä on tullut selväksi, että Plutarkhos pitää yhteiskunnallista osallistumista tärkeimpänä hyveenä. Saman kannan hän esittää esseessään vanhoista miehistä politiikassa. Osallistuminen yhteisten asioiden

²²⁵ *Ages.* 35.3-36.1-3. Toisaalla Plutarkhos katsoo tarpeelliseksi siteerata sanaa sanaan Ksenofonin kirjoittamaa Agesilaoksen elämäkertaa, missä hän kysyy, ”onko koskaan ollut nuorta sotilasta, joka olisi ollut menestyksekkäämpi, rohkeampi, viholliselle vaarallisempi, tai kuoleman tullen enemmän ystäviensä kaipaama kuin ikäloppu Agasilaos”. *An seni* 784 E-F (*Xen.Ag.* 11.15 D). Kirjoitusten eri tavoitteet – elämäkerrassa Agesilaoksen käytöksen puolueeton arviointi ja esseessä vanhoista miehistä politiikassa heidän tarpeellisuutensa osoittaminen – selittävät jälleen kerran näennäiset ristiriitaisuudet niiden välillä.

hoitoon on kansalaisen velvollisuus, ja sitä hänen tulee jatkaa vielä vanhanakin. Plutarkhos esittelee muutamia menneisyyden valtiomiehiä, jotka tekivät suuria tekoja vielä vanhanakin, ja kysyy voivatko he nykyajan ihmiset, jotka elävät ylellisyydessä ja vapaana tyranneista ja sodista, olla sellaisia pelkureita, että vetäytyvät jopa rauhanajan politiikasta, jossa kiistat ratkaistaan useimmiten lain mukaan keskustelemalla.²²⁷

Mielenkiintoinen kysymys on, missä määrin vanha mies oli täysi jäsen roomalaisessa tai kreikkalaisessa poliittisessa yhteisössä. Kansalaisen määritelmä on lähtöisin Aristoteleelta, joka ei pitänyt nuoria tai vanhoja puhtaasti kansalaisina, vaan he olivat sitä vain tietyin varauksin ja lisämäärein. Nuorilla oli se etu vanhoihin nähden, että heistä tuli kansalaisia, kun taas vanhat olivat jo parhaat aikansa eläneet.²²⁸ Plutarkhos ilmaisee selkeästi sen kannan, että ne, jotka yrittävät esittää jonkinalaista eläkeikää valtiomiehille, etsivät vain tekosyitä laiskottelulle ja pelkuruudelle. Hän pitää täysin hulluna ajatusta, että vanhojen miesten pitäisi vain istua kotona ja antaa joutilaisuuden tuhota sen arvon ja aseman, jonka he ovat saavuttaneet taisteluissa ja politiikassa. Hänen mielestään miehen velvollisuus on pitää yllä mainettaan, eikä antaa sen kuihtua kuin urheilijan seppeleen.²²⁹

Plutarkhoksen argumentti on, että ihmisen halu palvella yhteisöään ei koskaan vanhene, ja tämä piirre pitäisi käyttää hyväksi, sillä vanhatkin miehet voivat monella tapaa olla hyödyksi valtionhoidossa. Hän kysyy, mitä tapahtuu valtiolle, jossa ei arvosteta vanhoja miehiä, vaan jossa heidät jatkuvasti korvataan uusilla nuorilla, jotka janoavat valtaa ja kunniaa, mutta joilla ei ole valtiomiestaitoa.²³⁰

Esimerkiksi Timoleon, joka sokeutensa takia joutui luopumaan ylipäällikkyydestään, osallistui aktiivisesti poliittiseen elämään. Häneltä kysyttiin neuvoa vaikeissa ja kiistanalaisissa asioissa. Plutarkhos kirjoittaa, että vanhaa Timoleonia kunnioitettiin ja hänestä pidettiin huolta kuin kansan isästä. Myös vanha Solon sai paljon kunnioitusta osakseen, koska hän osallistui valtion asioiden hoitoon vielä vanhanakin. Hänen korkea ikänsä esti häntä osallistumasta yhtä aktiivisesti kuin aikaisemmin, mutta julkisten puheiden sijaan

²²⁶ *Praec. ger.* 798 B; *An seni* 783 C; *De virt. mor.* 443 E-F; *De tranq. an.* 465 C-466 A; *Arist.-Cato i comp.* 3.1.

²²⁷ *An seni* 784 F-785 A.

²²⁸ Parkin 1998, 34-36. (Aristot. pol. 1275 A)

²²⁹ *An seni* 783 B, F; 786 C-F.

hän keskusteli yksityisesti johtavien miesten kanssa ja saikin heidät sopimaan erimielisyytensä.²³¹

Aivan samalla tavalla kuin nuorempana ei Plutarkhoskaan oletakaan ikääntyneen poliitikon jatkavan toimintaansa valtion hyväksi. Hänen mukaansa politiikassa on tiettyjä tehtäviä, jotka erityisen hyvin sopivat juuri vanhemmille miehille. Plutarkhos on valmis myöntämyksiin, ja toteaa, että jos ei kerta kaikkiaan enää jaksa, niin sitten ei voi itseään pakottaa. Mutta niin kauan kuin voimia aktiiviseen tai edes jonkinlaiseen poliittiseen osallistumiseen riittää, tulisi vanhojen miesten ottaa hoitaakseen itselleen sopivia, kevyitä tehtäviä. Tämä mielessä hän antaa myös ohjeita siihen, miten vanhat miehet parhaiten voisivat ylläpitää ruumiinkuntoa kevyillä harjoituksilla, kävelyillä ja keskustelulla.²³²

Plutarkhos perustelee vanhojen miesten osallistumista sillä, että he ”hyödyttävät valtiota järjellä, arvostelukyvillä, vilpittömyydellä, ja syvällisellä viisaudella. Ei vain miehen ruumis ole osa valtiota vaan ennenkaikkea hänen sielunsa, sen oikeudenmukaisuus, maltillisuus ja viisaus. Ja ne saavuttavat hyvyytensä hitaasti ja myöhään.” Plutarkhoksen mukaan ikä ei niinkään vähennä kykyä suorittaa vähempiarvoisia asioita kuin lisää kykyä johtaa ja hallita. Hän korostaa vanhojen itseluottamuksen tärkeyttä. ”Nuoret miehet kilpailevat siitä kuka on parhaasta suvusta, kuka on hyveellisin tai kunniallinen ja ovat kateellisia toisilleen, mutta vanhuuden tuoma ylemmyys ja paremmuus, jota kuvaa sana *presbeion*, ei aiheuta kateutta ja se tunnustetaan mielihyvin. Sillä mikään muu kunnioitus ei kaunista niin paljon antajaa kuin vastaanottajaakin kuin vanhuuden kunnioitus. Ja jos vielä esiintyy kademielisyyttä vanhoja miehiä kohtaan, heidän tulee kukistaa se vallallaan eikä kääntää avuttomana selkäänsä. Sillä ihmiset eivät hyökkää heitä vastaan kateudesta vaan halveksien sitä, että he ovat luovuttaneet.”²³³

Plutarkhos kirjoittaa, että jollei vanhojen miesten politiikkaan osallistumiselle ole mitään muuta syytä, niin ainakin nuorten opettaminen ja ohjaaminen. Hän perustelee kantansa sillä, että pelkät puheet ja neuvot eivät riitä, vaan vanhempien pitää myös esimerkillään näyttää, kuinka valtion asioita käytännössä hoidetaan. Vakuudeksi hän vielä

²³⁰ *An seni* 783 F, 790 D, 797 E.

²³¹ *Tim.* 37.7-39.1; *Sol.* 29.2.

²³² *An seni* 793 A-794 C, 797 D.

²³³ *An seni* 787 D-F, 797 E-F.

luettelee esimerkillisiä opettajia ja oppilaita.²³⁴ Vanhat nuorten opettajina tulee erityisesti esiin vanhemman Caton ja Ciceron elämäkertoissa. Nuori Cato itse otti esikuvakseen Fabius Maximuksen. Myöhemmin Plutarkhos kertoo, kuinka Cato kutsui luokseen ystäviään, ja hänen seurassaan viihtyivät paitsi hänen ikätoverinsa myös nuoremmat miehet. Hän oli kokenut ja lukenut paljon, joten häntä kannatti kuunnella. Cicero puolestaan vetäytyi politiikasta Caesarin voitettua ja keskittyi filosofian opettamiseen nuorille miehille. Opettamalla kuuluisien ja ylhäisten perheiden poikia hän sai kaupungissa uudelleen paljon vaikutusvaltaa.²³⁵

Jokapäiväisen nuorten ohjaamisen lisäksi Plutarkhos pitää vanhojen ja kokeneiden valtiomiesten erityisenä tehtävänä johtaa kansaa, kun valtion turvallisuus on uhattuna. Tällaisesta yhteiskunnallisesta rohkeudesta hän kertoo myös elämäkertoissa. Kuuluisin tapaus on Solon. Kun Ateenassa syttyi levottomuuksia, Solon, vaikka hän oli jo hyvin vanha eikä hänellä ollut tukijoita, meni torille ja puhui kansalle. Kun kukaan ei uskaltanut asettua hänen puolelleen, hän palasi kotiin ja heitti aseensa oven eteen kadulle kehottaen kansalaisia vuorostaan puolustamaan isänmaataan ja lakejaan. Sitten hän sulkeutui kotiinsa kirjoittamaan ateenalaisia halveksia runoja. Monet varoittivat, että sellaisten runojen takia tyranni vielä tappaisi hänet ja kysyivät, mihin hän henkensä luotti. Solon vastasi, että hän luotti korkeaan ikäänsä. Samanlaisen kohtauksen Plutarkhos raportoi Ceasarin elämäkerrassa. Considius, hyvin vanha senaattori, kertoi kerran Caesarille, että hänen kollegansa eivät uskaltaneet kokoontua, koska pelkäsivät aseistettuja sotilaita. Kun Caesar kysyi, miksei hän jäänyt kotiin samasta syystä, hän vastasi: ”koska vanhuuteni tekee minusta pelottoman; sen lyhyen ajan takia, joka minulla on vielä jäljellä, ei kannata huolestua”.²³⁶ Sen sijaan että heistä tulisi vanhemmiten arkoja ja mukavuudenhaluisia, aidosti hyveelliset valtiomiehet nousevat rohkeasti puolustamaan oikeudenmukaisuutta.

Osallistuminen valtionhoitoon on Plutarkhoksen mielestä hyve, oikeus ja miellyttävä velvollisuus. Hänen mielestään on sekä valtion että yksilön parhaan kannalta katsottuna väärin, jos mieheltä riistetään hänen asemansa kansalaisena vain hänen ikänsä takia. Valtiolle koituvia etuja vanhoista valtiomiehistä olen käsitellyt edellä. Vanhan valtio-

²³⁴ *An seni* 790 D-791 C.

²³⁵ *Cato i* 3.4, 25.2; *Cic.* 40.1.

²³⁶ *An seni* 794 D-F; *Sol.* 30.1-31.1; *Caes.* 14.14.-15.

miehen oikeutta osallistua politiikkaan Plutarkhos perustelee kahdella tapaa. Ensimmäinen on se julkisen elämän tarjoama hyveellinen ja henkinen nautinto, jota todellinen valtiomies tuntee saadessaan tehdä työtä yhteisönsä hyväksi. ”Koska vanhoille miehille on vähän iloa ruumiillisista nautinnoista, heidän tulisi osata saada tyydytystä hengen nautinnoista. Näistä ensisijainen on julkinen elämä.”²³⁷ Toinen perustelu on jatkuvuus. Hänen mielestään on oikein, että vanhakin saa asua missä siihenkin asti ja elää siten, miten hän on tottunut elämään. Vanhojen poliitikkojen ei tulisi jättää omaa tuttua elämänsä, vain aloittaakseen toisen, itselleen aivan vieraan elämän.²³⁸

Elämäkerroissa Solon, Timeleon ja erityisesti Cato toimivat esimerkkeinä Plutarkhoksen suositellessa osallistumista ja ylistäessä siitä syntyvää arvostettua asemaa ja henkistä hyvinvointia. Hänen mielestään hyvä, täysi vanhuus on poliittisesti aktiivinen. Vaihtoehtoisiakin tapoja viettää vanhuutta esitettiin. Muun muassa Seneca ja Plinius nuorempi olivat toista mieltä kuin Plutarkhos. Parkin arvelee, että itse asiassa suurin osa roomalaisista ylhäisömiehistä halusi vanhoilla päivillään harrastaa maanviljelyä, filosofiaa tai muita itselleen mieluisia kevyitä askareita. Hyvän valtiomiehen kuului uhrata elämänsä alku- ja keskivaiheet isänmaalle ja pitää viimeiset vuodet itsellään. *Otium cum dignitate*, yksityiselämään palaaminen arvonantoa nauttien, kuvaa hyvin tätä tavoitetta.²³⁹ Myös Homeroksella maanviljely esiintyy sankarillisen sotimisen vaihtoehtona, ja myöhemminkin ne on ajateltu toisiaan täydentävinä hyveinä. Homeroksen vanhalla Laërteella on soturin uran jälkeen uusi rooli maanviljelijänä ja uuden elämän luojana. Tämä on tulkittu todistukseksi ihmiselämän ja luonnon kiertokulun yhteydestä.²⁴⁰

Plutarkhos ei kuitenkaan näe maanviljelyä henkisenä harrastuksena vaan rahanahneutena. Hän suhtautuu siis hyvin kielteisesti valtiomiehen yksityisyyteen vetäytymiseen. Hän arvostelee ankarasti niitä, joiden into hyveellisiin ja kunniakkaisiin asioihin lopah-

²³⁷ *An seni* 786 A-E, 790 C, 791 C.

²³⁸ *Cato i* 4.4-5.6, *An seni* 783 B-784 C, 785 C, 786 C-F, 789 A.

²³⁹ Parkin 1998, 26-30; Falkner, 45-46. (Sen.epist. 27, 58, 76; Plin.epist. 3.1) Myös Cicero sanoo kirjoituksessaan vanhuudesta, että filosofian lisäksi vanhan miehen paras ajanviete on maanviljelys (Cic.Cato. 49-54). Yhdessäkään muussa tekstissä hän ei kuitenkaan mainitse maatöitä mielenvirkistykseenä. Päinvastoin hän valittaa sitä, että joutuu käymään tilallaan, eikä malta odottaa, että pääsisi takaisin kaupunkiin politiikan pariin. Tässä Ciceron kirjoituksessa puhujana onkin vanha Cato, ja tutkijat ovat pikemminkin sitä mieltä, että Cicero itse ajatteli monesta vanhuuteen liittyvästä asiasta päinvastaisesti kuin on olettanut Caton ajatelleen. Finley, 15; Powell, 3. Näin ollen Plutarkhoksen ja Ciceron mielipiteet osallistumisesta politiikkaan vanhana eivät välttämättä olekaan niin kaukana toisistaan kuin mitä Parkin esittää.

²⁴⁰ Falkner, 45-47, 61 viitteet 70, 76.

taa materialististen halujen ollessa etusijalla. Plutarkhos esittää, että on järjetöntä, jos vanhojen kyvykkäiden miesten panos koituu vain jonkin talon, maatilan tai muun omaisuuden hyväksi, eikä siten hyödytä valtiota ja muita kansalaisia lainkaan. Hänen mielestään kunniallisuus, suuruus ja kyvykkyys julkisissa tehtävissä tuhoutuvat, kun aletaan harrastaa vain kotiaskareita ja rahantekoa. Hän ei tiedä miksi kutsuisi niitä, jotka kutsuvat tätä nautinnonhalua ja ylellisyyttä levoksi ja virkistykseksi, ja antavat valtiomiehen itsessään hiljalleen kuihtua pois. Kehottaa jotakin Catoa tai Fokionia jättämään politiikan ja ryhtymään maanviljelijäksi on hänen mielestään väärin ja sopimatonta.²⁴¹

Toisaalta Plutarkhos on valmis suomaan vanhuuden levon sen ansainneelle. Kun Filoipoimen oli jo 70-vuotias, ja kahdeksatta kertaa akhailaisten kenraali, hän toivoi vain, että hänen viimeinen vuotensa virassa sujuisi rauhallisesti ilman sotia ja että hän sen jälkeenkin voisi elää rauhassa elämänsä loppuun. Plutarkhos kuvaa, kuinka Filoipoimenin suunnitelmat vanhuuden viettämisestä kuitenkin kariutuivat: ”kuin rangaistuksena jokin jumalallinen voima sai hänet kaatumaan elämänsä viime metreillä kuin juoksijan, joka kompastuu aivan maaliviivalla”. Filoipoimen joutui siis vielä kerran lähtemään urheana taisteluun.²⁴² Plutarkhos mainitsee myös, kuinka eräs sotapäällikkö Titus Vinius kateellisena eräälle toiselle, Virginiukselle, yritti vahingoittaa tämän uraa estämällä yleisen, ”mutta huomaamattaan pelastikin hänet kaikilta niiltä kärsimyksiltä ja vaikeuksilta, joihin muut päälliköt joutuivat, ja auttoi hänet rauhalliseen ja hiljaiseen vanhuuden lepoon”.²⁴³

Tim Parkinin mukaan yleinen mielipide antiikissa oli, että vanhus on hyödytön niin sodassa kuin politiikassakin. Sodassa hän on heikko ja puolustuskyvytön, politiikassa taas hänen huono muistinsa, kuulonsa ja näkönsä sekä kumara ulkomuotonsa tekee hänestä naurunalaisen ja kykenemättömän hoitamaan tehtäviään.²⁴⁴ On totta, että Plutarkhoksen lähtökohta on puolusteleva hänen kirjoituksessaan vanhoista miehistä politiikassa, mutta tällaiset yleistyksset vanhuuteen suhtautumisesta eivät ole perusteltuja. Plutarkhoksen mielestä, ja hän tuskin oli mielipiteineen aivan yksin, hyödytön on sellainen vanha mies,

²⁴¹ *An seni* 783 E, 785 D-E, 789 C, 797 F.

²⁴² *Phil.* 18.1-3.

²⁴³ *Galba* 10.4.

²⁴⁴ Parkin 1998, 36. Parkin lainaa Stobaioksen antologiassa esiintyvää katkelmaa, jonka on kirjoittanut muuan Juncus mahdollisesti toisella vuosisadalla jKr. Parkinin mukaan ”hyödytön” (*inutilis*) esiintyy antiikin teksteissä aika usein samassa yhteydessä kuin ”vanha” (*senectus*).

joka hylkää politiikan ja vetäytyy yksityisyyteen tarkoituksenaan rikastuminen ja mukava elämä.

4.2.2. Sopimattomat elämäntavat

Plutarkhos myöntää, että lepo ja mietiskely ovat kenties sopivaa lohdutusta vanhalle miehelle, joka on jättänyt sodat ja politiikan, mutta kunniallisen uran päättäminen nautiskeluun ja irstailuun on hänen mielestään hävytöntä. Monessa yhteydessä hän vaatii aktiivista osallistumista julkiseen elämään ja halveksuu laiskottelijoita. Hänen mielestään mikään ei ole halpamaisempaa kuin laiskuus, pelkuruus ja velttous, kun vetäydytään virasta viettämään kotielämää naisväen kanssa. Lukijan vakuuttaakseen hän kertoo esimerkkejä laiskuutta inhoavista vanhoista miehistä.²⁴⁵ Elämäkerroista taas löytyy päinvastaisia esimerkkejä: ”Kaikkien odotusten vastaisesti Metellus oli antautunut nauttimaan ylellisyydestä – itse asiassa hänessä oli tapahtunut täydellinen muutos loistokkuuden ja ylellisyyden suhteen. Tämä vaikutti myös Pompeiuksen maineeseen, sillä hän pitäytyi aina yksinkertaisissa tavoissaan.” Toisaalla Plutarkhos selittää tapahtunutta sillä, että Metelluksella oli ollut niin monia kovia koettelemuksia, mutta ne eivät kuitenkaan anna anteeksi hänen käytöstään.²⁴⁶

Kunnioitetusta Solonistakin Plutarkhos löytää moitittavaa. Solon oli Plutarkhoksen mukaan luonteeltaan innokas kuulemaan ja oppimaan aina jotain uutta, ja nyt vanhana hän ”enemmän kuin koskaan huvitti itseään, jopa juomingeilla ja musiikilla”. Plutarkhos kirjoittaa, että Solon hylkäsi aloittamansa suuren työn Atlantiksesta ei ajan puutteen takia, kuten Platon sanoo, vaan pikemminkin vanhuutensa takia peläten työn ylivoimaisuutta. Sillä Solonin itse kirjoittamat säkeet todistavat Plutarkhoksen mielestä, että tällä oli kylliksi vapaa-aikaa: ”tulla joka päivä vanhemmaksi ja oppia jotain uutta” ja ”nyt ovat naisten, laulun ja viinin ilot myös minun ilonani”. Tyranni Peisistratoksen johtamassa Ateenaa aktiivinen osallistuminen politiikkaan ei enää mahdollista vanhalle Solonille, mutta Plutarkhos moittii häntä joka tapauksessa aikansa väärinkäyttämistä.²⁴⁷

²⁴⁵ *An seni* 784 A, 792 A-C; *Cim.-Luc. comp.* 1.3.

²⁴⁶ *Pomp* 18.2; *Sert.* 13.1-2.

²⁴⁷ *Sol.* 29.4, 31.3.

Vielä pahempia tapauksia olivat Marius ja Sulla. Marius ajautui ahdingossaan ryyppäämään niin, että hän oli juopuneena sopimattomiin aikoihin ja tavalla, joka ei ollut omiaan hänen ikäiselleen miehelle. Sulla taas vietti ”jo nuorena paljon aikaa ilvehtijöiden kanssa ja eli heidän kanssaan irستاasti, ja kun hän oli tehnyt itsestään itsevaltiaan, hän tapasi päivittäin huikentelevaisia näyttelijöitä ja juopotteli heidän kanssaan, vaikka ihmiset ajattelivat, että hän häpäisi niin ikänsä kuin virkansakin”. Sulla oli taipuvainen eroottisiin suhteisiin ja hekumallisuuteen, mistä hän ei kieltäytynyt edes vanhalla iällä. Vastakohtana vertailuparilleen Lysandrokselle ”Sulla ei antanut nuorena köyhyyden tai vanhana iän rajoittaa halujaan, vaan antoi kansalle avioliitto- ja ylellisyyslakeja, vaikka itse eli loisteliaasti ja haureudessa”.²⁴⁸

Plutarkhos laskee huonoihin elämäntapoihin erityisesti siveettömyyden. Kuitenkaan hän ei juuri kommentoi päähenkilöidensä yksityiselämää elämäkerroissa kuten esimerkiksi Suetonius, jolle keisarin seksielämä kertoi hänen kyvyistään hallita. Vaikka Plutarkhos *Aleksanterin* alkupuheessa kertookin käyttävänsä juuri anekdoottimateriaalia ja lisäksi käsittelee laajasti muita intohimoja, Duffin mukaan hän mahdollisesti piti tällaista aineistoa sopimattomana historiankirjoitukseen. Niissä tapauksissa, joissa päähenkilöiden seksielämästä puhutaan, sillä on suora vaikutus päähenkilön poliittiseen uraan, kuten Antoniuksen rakkaudessa Kleopatraan. Plutarkhos ei kerro seksuaalisesta käyttäytymisestä sen itsensä takia, eikä sillä ole suurta merkitystä arvioidessa valtiomiehen elämää ja uraa. Tärkeämpää on se, miten mies käyttäytyy vertaisiaan ja kansaa kohtaan niin sodassa kuin rauhankin aikana.²⁴⁹ Tämän analyysin valossa onkin mielenkiintoista, että Plutarkhos puhuu avioliitoista ja muista suhteista nimenomaan kertoessaan vanhoista päähenkilöistään.

Kertoessaan monista Solonin säätämistä hyvistä laeista, hän mainitsee sen, joka esti epäsovivat avioliitot. Plutarkhoksen mielestä lakien ei pitäisi sallia liittoja, jossa puolisilla on liikaa ikäeroa tai jotka eivät ole rakkaudesta syntyneitä ja siten eivät täytä avioliiton tehtävää. ”Vanhoilta miehiltä pitää kieltää liitot nuorten neitojen kanssa... ja yhtä lailla jos tavataan nuori mies vanhan naisen luota lihottamassa itseään, hänelle pitää osoittaa joku naimakelpoinen nuori nainen.”²⁵⁰ Hän tuomitsee Thesuksen, joka

²⁴⁸ *Mar.* 45.2-3; *Sulla*, 2.2-3; *Lys.-Sulla comp.* 3.2.

²⁴⁹ Wardman 60; Duff, 94-97.

²⁵⁰ *Sol.* 20.5.

ryösti Helenan ”ollessaan yli-ikäinen ja tämän ollessa alaikäinen”. Toisaalla hän kirjoittaa, että ”Helena oli vasta kypsytön lapsi, kun Theseus oli jo liian vanha jopa lailliseen avioliittoon”.²⁵¹ Syyrian kuninkaasta Antiokhoksesta Plutarkhos mainitsee, että hän iälleen sopimattomasti nai nuoren neidon. Antiokhoksen naimakaupalla oli poliittisesti huonoja seurauksia, ja se oli myös moraalisesti hyvin arveluttavaa. Plutarkhos arvioi, että se oli paitsi ajallisesti, myös kuninkaan ikää ajatellen sopimaton, sillä hän oli vanha mies ja morsian vasta tyttö.²⁵²

Plutarkhoksen mukaan se on järkevä, joka yrittää estää vanhaa miestä menemästä naimisiin. Hän käsittelee taas onnellisuuden teemaa julistaen, että ”tyytymättömyyttä ei paranneta muuttamalla elämäntapaa tai menemällä naimisiin... Sellaiset muutokset eivät helpota kaipausta, jonka todellinen syy on järjettömyys ja kohtuuttomuus sekä osaa-mattomuus nauttia siitä mitä on saanut.”²⁵³ Antiikin aikana harva avioliitto kesti monta kymmentä vuotta, vaan päättyi jommankumman puolison kuolemaan tai avioeroon. Itse asiassa vanhuuden tuoma raihnaisuus hyväksyttiin myöhemmässä roomalaisessa laissa avioeron syyksi. Se että Plutarkhos esittää närkästyksensä tällaista perustelua kohtaan, osoittaa että käytäntö lienee ollut aika yleinen. Plutarkhos ei kuitenkaan ole ainoa, joka tuo esiin toiveen siitä, että pariskunta voisi vanhentua yhdessä. Monet roomalaiset kirjailijat pitivät köyhääkin vanhaa, toisiaan tukevaa paria onnellisena ja onnekkana.²⁵⁴

Plutarkhoksen paheksunnasta saavat osakseen niin Cicero kuin vanhempi Catokin. Cicerosta Plutarkhos kertoo, että tämä erosi vaimostaan Terentiasta ja nai rikkaan nuoren neidon, vaikka oli jo vanha. Syitä eroon on esitetty useita, joista todennäköisimpänä Plutarkhos pitää sitä, että vaimo oli laiminlyönyt Ciceroa ja hänen perhettään. Terentian mukaan taas nuori kauneus lumosi Ciceron. Ciceron vapautettu orja Tiro sanoi liiton syynä olleen Ciceron velat. Plutarkhos kertoo, kuinka Antonius käytti eroa Ciceroa vastaan kirjoittamalla, että tämä oli jättänyt naisen, jonka vierellä oli elänyt vanhaksi ja vihjaili samalla, ettei kotosalla viihtyvistä Cicerosta ollut menestyjäksi tai sotilaaksi.²⁵⁵ Plutarkhos esittää, että kestävä avioliitto on paras vaihtoehto ja se hyödyttää eniten niin kansalaisia kuin valtiotakin. Hänen mukaansa sellaiset vanhat miehet ovat kieroutuneita,

²⁵¹ *Thes.* 31.1; *Thes.-Rom. comp.* 6.1.

²⁵² *Phil.* 27.1; *Flam.* 16.1-2.

²⁵³ *An seni* 789 A-B; *De tranq. an.* 466 A-C; onnellisuudesta ks. Duff, 106.

²⁵⁴ Parkin 1997, 136-137, erit. viitteet 45, 47 ja 51 (Dig. 24.1.61, Gaius). Ks. esim. Tib. 1.10.39-44; Prop. 1.8.46; Ov.fast. 3.541-542.

jotka monen onnellisen ja nuhteettoman avioliittovuoden jälkeen jättävät aviovaimonsa elääkseen yksin tai ottaakseen rakastajattaren. Antonius ei kuitenkaan ole oikea mies arvostelemaan Ciceroa, sillä hän itse ”hylkäsi sen mikä oli hyvää (*kalon*)... ja haetutti Kleopatran luokseen”.²⁵⁶

Cato puolestaan tapaili naisia vielä vanhanakin, ja ollessaan jo reippaasti yli naimaiän hän nai nuoren naisen. Plutarkhos kertoo, kuinka Cato kertoi tytön isälle, joka oli hänen suojattinsa, löytäneensä tytölle sopivan sulhasen, jolla ei ollut muita puutteita kuin hyvin korkea ikä. Kun paljastui, että Cato tarjosikin itseään vävyksi, isä ensin hämmästytti mutta suostui sitten kauppaan mielihyvin. Plutarkhos ei osoita mitenkään erityisesti paheksuntaansa. Päinvastoin hän korostaa, kuinka Cato otti naimakaupallaan huomioon vanhemman poikansa toiveet. Vertailussaan Aristeidekseen Plutarkhos kuitenkin arvostelee tätä Caton toista avioliittoa. Hän pitää sitä täysin sopimattomana Caton arvolle ja iälle sekä häpeäksi hänen luonteelleen, ”teki hän sen sitten oman mukavuudenhalunsa takia tai kostaakseen pojalleen sen, ettei tämä hyväksynyt hänen rakastajatartaan”. Caton selitys, että hän halusi paljon lapsia, ei Plutarkhoksen mielestä ole uskottava. Silloin Caton olisi pitänyt naida hyväskuinen nainen, eikä varsinkaan pitää ensin rakastajatarta.²⁵⁷ Vertailussa Plutarkhos esittää siis paljon kriittisemmän näkemyksen päähenkilön käytöksestä kuin itse elämäkerrassa, ja jopa kyseenalaistaa oman kertomuksensa. Duff pääättelee, mielestäni järkeenkäyvästi, että tämän epäjohtonmukaisuuden tehtävä on tuoda esiin kysymyksen ongelmallisuus ja saada lukija punnitsemaan eri tapoja arvioida päähenkilön tekoja.²⁵⁸

Yllättäen Plutarkhos on suopea Pompeiuksen epäsuhtaisia avioliittoja kohtaan. Pompeiuksen ”nuori vaimo rakasti häntä mielettömästi, vaikka hänen korkea ikänsä ei lainkaan houkutellut sellaista kiintymystä”. Plutarkhos pitää todennäköisimpänä syynä naisen rakkauteen Pompeiuksen täydellistä uskollisuutta ja hellyyttä vaimoan kohtaan. Vaimo valitettavasti kuoli synnytykseen, ja jonkin ajan kuluttua Pompeius nai toisen nuoren naisen, jonka kaikinpuolisesta erinomaisuudesta Plutarkhos kertoo yksityiskohdallisesti. Silti monet pitivät tätäkin liittoa huonona parin ikäeron takia, sillä Cornelia olisi

²⁵⁵ Cic. 41.3-6.

²⁵⁶ *An seni* 789 B; *Ant.* 36.2; Wardman, 61.

²⁵⁷ *Cato i* 24.1-3; *Arist.-Cato i comp.* 6.1.

²⁵⁸ Duff, 266. Ristiriidoista elämäkertojen ja loppuvertailujen välillä ks. Duff. 266-286.

sopinut vaimoksi paremminkin Pompeiuksen pojalle. Plutarkhos ei kuitenkaan yhdy näihin arvostelijoihin.²⁵⁹

Plutarkhoksen myötämielisyyttä Pompeiuksen liittoja kohtaan selittää hänen suhtautumisensa Sullan suhteeseen nuoren naisen kanssa. Plutarkhos kertoo, kuinka ”Sulla nai naisen, ei mistään siveellisestä tai arvokkaasta syystä, vaan hän tuli vietellyksi kuin nuorukainen naisen katseista ja raukeista ilmeistä, joilla kaikista häpeällisimpiä ja säädyttömimpiä intohimoja kiihotetaan... Vaikka Sullalla sitten oli ihana vaimo kotona, hän silti seurusteli näyttelijöiden ja musikanttien kanssa, ja hän oli, vaikka oli jo yli-ikäinen, loppuun asti hyvin ihastunut imitaattori Metrobiukseen.”²⁶⁰ Sullan tapauksessa myös avioliitto nuoren naisen kanssa todistaa siitä siveettömyydestä ja kehnosta elämästä, josta hän nautti. Pompeiuksen kunnollisuus ja hyveellisyys eivät sitä vastoin vahingoittuneet avioparin ikäeron takia.

Vanhoihin kohdistuvat odotukset ja se, mitä pidettiin heille sopivana tai sopimattomana käytöksenä, tulevat selvästi esiin Plutarkhoksen pohdintoissa vanhojen miesten epäsuhtaisista liitoista. Myöhäisen avioliiton tai suhteen vaikutus päähenkilön poliittiseen uraan ei välttämättä ollut suuri, mutta moraalisesti se oli sitäkin arveluttavampaa. Plutarkhos esittää, että käyttäytymällä arvokkaasti ja ikäiselleen sopivasti vanhat välttävät nuorten arvostelun ja saavat osakseen kunnioitusta ja arvostusta, ja se taas edistää valtion hyvää.

4.3. Sukupolvet vastakkain

Antiikin yhteiskunnassa ja erityisesti politiikassa vallitsi iän suhteen jako kahteen, nuoriin ja vanhoihin. Usein tämä jako ilmeni sukupolvien välisissä ristiriitatilanteissa. Useimmat antiikin kirjallisuudessa esiintyvät maininnat näistä konflikteista voidaan sijoittaa jompaan kumpaan seuraavista kategorioista: (1) vanhojen moraalisiaarnat siitä, kuinka nuorten kuuluisi käyttäytyä ja (2) komedioiden kuvaukset – jotka eivät välttämättä ole nuorten kirjoittamia – nuoren kapinallisen taistelusta konservatiivista (tai joissain tapauksissa vielä kapinallisempaa) vanhaa isää vastaan. Ristiriitatilanteet kuvaavat

²⁵⁹ *Pomp.* 2.2-5, 53.2, 55.1-3.

²⁶⁰ *Sulla* 31.6.

usein yleisiä perheensisäisiä suhteita, jotka voisivat sijoittua mihin aikaan ja paikkaan tahansa. Yhteiskunnallisesti vakavampi sukupolvien välisen konfliktin muoto on nuorten yhteenotto vanhojen kanssa, joka voi johtaa jopa sisällissotaan. Plutarkhoksen mielestä syy on selvä: ”Yksinkertainen totuus on se, että siinä olivat vastakkain nuoret, so-
taa haluavat miehet ja vanhat, rauhaa haluavat miehet.”²⁶¹

Yhtäältä elämäkertojen päähenkilöt ovat yhteiskunnan eliittiä, mutta toisaalta kun he vanhenevat, he joutuvat sysätyiksi syrjään nuorempien sankareiden tieltä: Kun Sulla kuuli, että Pompeius kapinoi, hän totesi ystävilleen, että ilmeisesti oli hänen kohtalonsa, nyt kun hän oli vanha mies (*genomenō geronti*, vanhaa sukupolvea), taistella poikien kanssa. Plutarkhos lisää, että Sulla sanoi näin, koska myös Marius, joka oli hyvin nuori, oli aiheuttanut hänelle paljon ikävyvyyksiä ja saattanut hänet suureen vaaraan.²⁶²

Plutarkhos kuvaa sukupolvien välistä taistelua hyvin juuri Pompeiuksen elämäkerrassa. Pompeius kysyi lupaa triumfiin, mutta Sulla ei myöntänyt sitä, koska vain konsuli tai preetori sai viettää triumfia. Sulla puolusti kieltoa sillä, että jos Pompeius, jolla tuskin edes kasvoi parta ja joka oli liian nuori senaattoriksi, ratsastaisi kaupunkiin voittokulku-
eessa, niin ihmiset alkaisivat inhota niin Sullan hallitusta kuin Pompeiusta itseäänkin. Pompeius ei tästä Plutarkhoksen mukaan masentunut, vaan ”kehotti Sullaa ottamaan huomioon, että useimmat palvovat nousevaa kuin laskevaa aurinkoa, tarkoittaen, että hänen oma valtansa oli nousemassa, kun taas Sullan valta oli hiipumassa”. Kirjoitukses-
saan *Ohjeita valtionjohtoon* Plutarkhos toteaa, että kansa on valmis hyväksymään aloit-
telijan, koska se on ehtinyt kyllästyä vanhoihin tekijöihin. Sankarin auktoriteetin ja val-
lan nopea ja loistokas kasvu ei näet herätä kateutta. Tämän todistaa hänen mukaansa se,
että Sullakin pyörsi vastustuksensa Pompeiuksen triumfin suhteen kuultuaan hänen
vihjeensä nousevasta ja laskevasta auringosta.²⁶³

Vanhan valtiomiehen hankala asema tulee esiin Caton elämäkerrassa. Caton kerrottiin selvinneen lähes viidestäkymmenestä syytteestä, ja erityisesti Plutarkhos mainitsee vii-
meisen kerran, jolloin Cato oli 86-vuotias: ”Hän sanoi silloin tunnetun lauseensa, että
hänen, joka on elänyt yhden sukupolven kanssa on vaikea puolustautua seuraavan

²⁶¹ Parkin 1997, 140; *Nic.* 11.3.

²⁶² *Pomp.* 13.3.

²⁶³ *Pomp.* 14.1-3; *Praec. ger.* 804 C-F.

edessä.” Sama lainaus toistuu kirjoituksessa vanhoista miehistä politiikassa, kun Plutarkhos ylistää vanhojen valtiomiesten viisautta ja suuria tekoja, ja esittää että sellaiset lait ovat viisaita, jotka kieltävät nuorukaisten nousemisen puhujakorokkeelle. Ilmeisin tulkintatapa tässä lienee se, että konfliktitilanteet ovat vältettävissä, jos nuoret pysyvät aloillaan, sillä Plutarkhos tiivistää Platonin sanoin, että sellainen on varmin valtio, jossa nuoret tottelevat ja vanhat hallitsevat.²⁶⁴ Yleensä kertoessaan kiistanalaisista poliittisista kysymyksistä Plutarkhos asettuu ”vanhempien ja järkevempien” kansalaisten puolelle. Hän puhuu esimerkiksi ”parhaimmista ja vanhimmista” makedonialaisista ja miehistä, jotka olivat ”vanhimpia ja maineikkaimpia”. Esimerkiksi Coriolanus ”sai puolelleen useimmat nuoret ja rikkaat senaattorit, mutta muutamat vanhat senaattorit vastustivat häntä epäillen lopputulosta, joka olikin sitten kerta kaikkiaan huono”.²⁶⁵

Plutarkhos haluaa todistaa, että vanhallakin miehellä on arvonsa ja paikkansa yhteiskunnassa. Hän korostaa, että useissa valtioissa on ollut ihanteena vanhainvalta: erityisesti Spartassa *gerousia* (vanhain neuvosto) ja Roomassa senaatti. Kreikan sanat *geras* (kunnia, myös palkinto) ja *gerairein* (syvä kunnioitus) hän katsoo olevan johdettu sanasta *gerontes* (vanhat miehet) juuri vanhojen viisauden takia. Plutarkhos kuvailee, että kuten laki asettaa kruunun kuninkaan päähän, niin luonto kruunaa miehen harmaalla tukalla osoituksena korkeasta arvosta ja johtajuudesta.²⁶⁶ Samanlainen idealistinen menneisyyden kaipuu tulee esiin myös esimerkiksi Ciceron kirjoituksessa vanhuudesta. Vanhat miehet kuten Plutarkhos ja Cicero joutuivat mahdollisesti kokemaan nuorempien ikäpolvien painostusta, ja halusivat vastauksena muistuttaa siitä, että perinteisesti vanhat neuvoivat ja nuorten tehtävä oli kuunnella ja totella.²⁶⁷

Camilluksen elämäkerrassa Plutarkhos kuvaa nuoren ja vanhan päällikön välistä arvovaltataistelua. Hän kertoo, kuinka kansa vaati vanhan Camilluksen johtamaan taistelua. Se vakuutti, että hänen ei tarvitsisi taistella, vain määrätä ja neuvoa nuorempaa kollegaansa Lucius Furiusta. Tilanne taisteluissa johti kuitenkin vanhan ja nuoren sotapäällikön väliseen konfliktiin, jossa vastapuolina esiintyvät harkitsevaisuus ja uhkarohkeus. Plutarkhos kirjoittaa, että Camillus pelkäsi ottaa ohjia käsiinsä, ettei häntä olisi luultu kateelliseksi nuoremmalleen ja estävän häneltä kunniaa. Nähdessään Luciuksen olevan

²⁶⁴ *Cato i* 15.4-5; *An seni* 784 D, 789 E. (Plat.rep. 3.412)

²⁶⁵ *Alex.* 54.3; *Pyr.* 13.2; *Otho* 1.2; *Cor* 17.1.

²⁶⁶ *An seni* 789 E-F.

²⁶⁷ *An seni* 789 D-F. Powell, 3-4; Parkin 1998, 25-26 (Cic.Cato esim. 19-22).

pahasti häviöllä, hän kuitenkin otti johdon taistelussa ja sai kaikki miehet taakseen.²⁶⁸ Plutarkhos todistaa jälleen, kuinka vanhan päällikön arvovalta ja kokemus voittavat nuoren kiihkön ja kunnianhimon. Camilluksen epäröinti tuo kuitenkin esiin ongelman, jota Plutarkhos pohtii laajasti kirjoituksessaan vanhoista miehistä politiikassa. Keski-tynkin seuraavaksi kahteen teemaan, joihin Plutarkhos erityisesti on kiinnittänyt huomiota, nimittäin edelleen vanhojen miesten kunnianhimoon sekä nuorten ja vanhojen väliseen työnjakoon, niin kuin se valtion kannalta on parasta.

Plutarkhos puhuu kirjoituksessaan vanhoista miehistä politiikassa positiivisessa mielessä kunnian säilyttämisestä, mutta korostaa, että kunnia pitää ajatella seurauksena hyveestä, ei toisin päin. Kunnianhimo on positiivinen piirre esimerkiksi Themistokleella ja Theseuksella, joita innoittivat heidän edeltäjiensä suuret teot. Samoin Plutarkhos näkee kunnianhimon erityispiirteenä Spartan valtiossa ja spartalaisessa koulutuksessa. Useimmiten se on kuitenkin kielteinen voima, vaarallinen tunne, jota täytyy kontrolloida. Kun se on hallitsematonta, se on vaarallista sekä yksilölle että yhteiskunnalle. Mariuksen elämäkerrassa Plutarkhos tutkii kunnianhimoa yksilön näkökulmasta, kun taas esimerkiksi sankarinelikon Agis, Cleomenes ja Tiberius ja Gaius Gracchus elämäkerrat varoittavat liiallisen kunnianhimon vaaroista yhteiskunnalle.²⁶⁹

Kuten edellä on ilmennyt, Plutarkhoksen mukaan nuorille sopii kunnianhimo, sillä se innoittaa heitä sankaritekoihin yhteisön puolesta, mutta vanhojen sitä vastoin kuuluu olla kunnianarvoisia. Hän sanoo, että yleensä ihmiset pitävät kunnianhimoa ja virkojen keräilyä yhtä pahana asiana vanhoilla miehillä kuin mieltymystä rikkauksiin ja nautintoihin. Plutarkhoksen mukaan vanheneminen kuitenkin luonnostaan heikentää kunnianhimoa ja rauhoittaa haluja, jotka ovat haitaksi niin ihmiselle itselleen kuin valtiollekin. Vanhoilla järki hallitsee tunteita, ja muutenkin Plutarkhos on sitä mieltä, että vanhat eivät ole alttiita riidoille ja kateudelle.²⁷⁰

Vanhojen miesten kunnianarvoisuus edellyttää Plutarkhoksen mukaan sitä, että he eivät tee mitä tahansa töitä, vaan vain tärkeitä, merkittäviä ja kunniallisia. Eikä heidän pidä tavoitella näitä virkoja vaan pyrkiä kieltäytymään niistä. Plutarkhoksen loppupäätelmä

²⁶⁸ *Cam.* 37.1-4.

²⁶⁹ *An seni* 786 D-787 B; *Ages.* 5.3-4; *Ag.* 1.1-2.6; *Thes.* 6.6-7; *Them.* 3.4. Kunnianhimosta ja vihasta Plutarkhoksella ks. Duff, 83-89; Wardman, 115-124.

²⁷⁰ *An seni* 788 F, 793 D-E; *De virt. mor.* 450 F.

on se, että ne, jotka tavoittelevat hyvettä, eivät vanhana tahdo valtaa ja asemaa itselleen, vaan antavat itsensä käytettäväksi valtion hyväksi. Tästä asenteesta hän kiittää myös Galbaa tämän elämäkerran loppulauseessa. Sama pätee myös edellä mainittuun kohtaukseen Camilluksen elämäkerrassa. Camillus otti vastentahtoisesti vastuun taistelussa, sillä hän näki, että nuoren päällikön kunnianhimo olisi suistanut joukot tuohon.²⁷¹

Plutarkhoksen mukaan valtiomiehen ei pidä vanhan kateellisen puunrungon tavoin estää nuorten versojen kasvua, vaan antaa heille tilaa ja toimia erotuomarina nuorten poliitisten ambitioiden keskellä. Hänen mukaansa nuoret inhoavat sellaisia vanhoja miehiä, jotka eivät anna lainkaan tilaa nuoremmille tulla esiin ja osallistua päätöksentekoon. Niinpä hän antaa joitakin neuvoja vanhoille miehille. Hän painottaa, että heidän ei pidä olla joka paikassa suuna päänä, vaan nimenomaan opastaa ja ohjata nuoria oikeaan. Heidän tulee olla enimmäkseen hiljaa ja antaa nuorempien puhua ja vain ohjata keskustelua ystävällisesti oikeaan suuntaan. Heidän pitää myös tahallaan hävitä joskus, jotta nuorempien voima ja itseluottamus kasvaisi. Nuoria ei pidä arvostella nöyryyttävästi julkisuudessa, vaan ystävällisesti yksityisesti ohjata heitä oikealle tielle valtion hoidossa ja rohkaista eteenpäin. Camillus osoitti juuri tällaista isällisyyttä: Vaikka Lucius Furius oli taistelussa syöksynyt uhkarohkeasti vihollisen kimppuun Camilluksen neuvoista välittämättä, Camillus kuitenkin seuraavan kapinan uhatessa valitsi juuri tämän nuorukaisen avukseen. Hän halusi pyyhkiä pois miehen onnettomuuden ja häpeän.²⁷²

Plutarkhos näkee kunnianhimon erityisenä moraalisen vaarana, koska se voi aiheuttaa säröjä yhteiskuntaan ja rikkoa valtion eheyden ja sopusoinnun. Tämä yhteiskunnallisen sopusoinnun rikkoutuminen on Plutarkhoksen tärkeimpiä huolenaiheita elämäkertoissa. Se askarrutti myös yleisesti hänen aikansa ihmisiä. Plutarkhos arvostelee erityisesti niitä, joiden oma kunnianhimo aiheutti valtiolle haitallista kilpailua, kuten Lysandrosta, Mariusta, Sullaa, Agesilaosta ja vanhempaa Catoa. Esimerkiksi Mariuksen ja Sullan keskinäinen eripura ja kateus johti lopulta sisällissotaan, tyranniaan ja valtion sekasortoon.²⁷³ Plutarkhos arvostaa korkealle valtiomiesten yhteistyön ja eri yhteiskuntaluokkien tasapainon. Esimerkiksi Coriolanuksen elämäkerrassa tulee esiin yhteiskuntaluokkien sopusoinnun tärkeys, mutta myös se, että vanhat valtiomiehet ovat pitkälti tämän

²⁷¹ *An seni* 794 A-C; *Galba*, 29.2-3; *Cam.* 37.1-4.

²⁷² *An seni* 793 E, 794 C-D, 795 A-796 C; *Cam.* 38.2-3.

²⁷³ Duff, 89. *Lys.* 23.2; *Sulla* 4.4; *Ages.* 8.3-4; *Arist.-Cato i comp.* 5.3-4.

harmonian tae. Plutarkhos kertoo, kuinka ”jotkut patriiseista eivät halunneet myöntää kansalle mitään valtaa, mutta vanhimmat senaattorit ja ne, jotka olivat eniten kansan puolella, olivat sitä mieltä, että kansa ei olisi arvioinnissaan ankara vaan inhimillinen ja lempeä, sillä se ei halveksunut senaattia vaan koki itsensä halveksituksi”.²⁷⁴

Vanhojen ja nuorten välillä pitää Plutarkhoksen mukaan olla sopusointu, eli kunkin kansalaisen tulisi löytää oma paikkansa yhteisössä. Yhteisö koostuu yksilöistä, ja samalla tavalla tasapaino on tärkeää yksilön mielessä. Tämän olemme huomanneet erityisesti Mariuksesta. Plutarkhos ajattelee, että vanhojen täytyy asettua kunnianhimoansa yläpuolelle, sillä nuoret, jotka eivät saa tyydytettyä luonnollista kunnianhimoaan, koska vanhat taistelevat samoista kunnianosoituksista, myös helposti uhmaavat vanhoja ja saattavat vaaraan koko yhteiskuntarauhan. Mitä enemmän vanhat monopolisoivat valtaa, sitä kärsimättömämpiä nuoremmat sukupolvet ovat haastamaan heidän asemansa.

Siitä, että vanhat ovat mukana politiikassa, on Plutarkhoksen mukaan hyötyä myös nuorille ja valtiolle kokonaisuudessaan. Vanhojen konkreettinen osallistumien valtionhoitoon pelkkien sivusta annettujen ohjeiden sijaan edistää valtion tasapainoisuutta. Plutarkhoksella ajatukseen harmoniasta liittyy läheisesti käsitys eri elementtien sopivasta sekoitussuhteesta niin yksilön luonteen kuin yhteiskunnankin tapauksessa. Vanhat taasoittavat nuorten kiihkoa, ja nuorista ja vanhoista muodostuu yhdessä sopiva sekoitus. Ja tämä sekoitus takaa sopusoinnun valtiossa.²⁷⁵ Myös Spartan gerontokratiaa tutkinut David on päättellyt, että Spartassa *gerousian* tärkein tehtävä oli juuri tasapainottaa yhteistyön ja kilpailun elementtejä yhteiskunnassa.²⁷⁶

Koska vanhoilla henkilökohtaisen kunnian himo on jo laantunut, heidän rauhanomainen, laajemmin yhteiskunnan etua tavoitteleva toimintansa on yhtä välttämätöntä valtion menestykselle kuin nuorten into tehdä sotaisia urotöitä. Tämä onnellinen tasapaino saavutetaan nuorten ja vanhojen käytännön yhteistyöllä politiikassa. Plutarkhos tarkastelee asetelmaa kummaltakin kantilta. Kokemattomien nuorten on turha luulla itsestään liikoja, ja heidän on kunnioitettava vanhempiaan, mutta vanhojen poliitikkojen taas on osattava pysytellä taka-alalla. Hän vertaa valtiomiehen uraa Vestan neitsyihin, jotka

²⁷⁴ *Phoc.* 2.8, *Cim.* 17.6; *Praec. ger.* 824 C; *Cor.* 19.3. Harmoniasta yhteiskunnallisena voimavarana ks. Wardman, 57-61; Duff, 89-90.

²⁷⁵ *An seni* 791 C; ks. Duff, 90-92; Wardman, 59.

²⁷⁶ David, 105-107.

olivat ensin oppilaana, mutta lopulta itse opettajana.²⁷⁷ Kyse on siis jatkuvuudesta, joka varmistaa valtion ja sen kansalaisten menestyksen.

4.4. Vanhat naiset

Olen tutkimuksessani käsitellyt enimmäkseen vanhoja valtiomiehiä, koska he ovat Plutarkhoksen elämäkertojen päähenkilöitä. Elämäkerroissa tai muuallakaan tuotannossaan Plutarkhos ei kuitenkaan missään nimessä vaikene naisista. Vaikka hän ei olekaan kirjoittanut yhdenkään naisen elämäkertaa, naisilla ja myös vanhoilla naisilla on osansa monessa elämäkerrassa. He ovat vanhoja äitejä, vaimoja tai kertojia. Plutarkhos esimerkiksi viittaa vanhan kurtisaani Floran tarinoihin Pompeiuksesta useaan otteeseen. Vanhan orjanaisen kertomus taas on lähteenä Crassuksen elämäkerrassa.²⁷⁸ Lisäksi voidaan perustellusti olettaa, että jos Plutarkhos olisi kirjoittanut merkittävien naisten elämäkertoja, ne eivät olisi painotuksiltaan juurikaan eronneet suurmiesten elämäkerroista. Kirjoituksessaan naisten hyveistä hän asettaa ”elämän elämää vastaan ja teot tekoja vastaan” verratessaan naisten ja miesten hyveitä.²⁷⁹

Plutarkhos selittää, että hyveellisyyteen vaikuttavat henkilökohtaiset ominaisuudet, elinympäristö ja kulttuuri, ei siis ensisijaisesti se, onko mies vai nainen. Hän toteaa, että naisten osoittama rohkeus ei mitenkään eroa miesten rohkeudesta. Plutarkhoksen käsitys naisten hyveellisyydestä ilmenee selvästi hänen kirjoittaessaan, ettei ole samaa mieltä kuin Thukydidēs, jonka mielestä paras nainen on se, josta kuulee vähiten puhuttavan niin hyvää kuin pahaakin. Hänen mielestään naisen kunnian ja maineen tulee olla tunnettu, ja hän pitää erinomaisena roomalaista tapaa pitää julkisia hautajaispuheita myös naisille.²⁸⁰

Elämäkerroissa Plutarkhos korostaa vanhojen naisten suorittamia urotekoja siinä missä vanhojen miestenkin: ”Pyrrhos oli lähitaistelussa miehen kanssa, jonka köyhä vanha äiti katseli taistelua muiden naisten kanssa läheisen talon katolta. Äiti pelästyi poikansa tilannetta ja heitti kattotiilen Pyrrhoksen päähän niin, että tämä putosi hevosensa selästä

²⁷⁷ *An seni* 795 D-E.

²⁷⁸ *Pomp.* 2.2; *Crass.* 5.4.

²⁷⁹ *Virt. mul.* 243 C.

²⁸⁰ *Virt. mul.* 242 E-243 E (Thuk. 2.45).

ja joutui tapetuksi.”²⁸¹ Gracchusten ja Agiksen ja Kleomeneksen elämäkertoissa vanhat äidit saavat suuren roolin, sillä miehet itse kuolivat ennenaikaisesti. He osoittavat suurta yhteiskunnallista rohkeutta ja urheaa luonnetta. Agiksen äiti ja tämän äiti vaativat tulla teloitetuksi yhdessä Agiksen kanssa. Isoäidistä Plutarkhos kirjoittaa, että tämä oli jo hyvin vanha ja oli erittäin arvostettu muiden spartalaisnaisten keskuudessa. Kleomeneksen äiti taas halusi uhrautua poikansa politiikan hyväksi. Plutarkhos kertoo hänen sanoen: ”Mitä vielä odostat? Lähetä tämä raihmainen ruumis sinne, missä siitä on eniten hyötyä Spartalle, ennen kuin vanhuus tuhoaa sen kokonaan täällä joutilaisuudessa.”²⁸²

Gracchusten äiti Cornelia oli erittäin arvostettu, sillä hänen poikiensa saavutuksia pidettiin suurelta osin hyvän kasvatuksen ansiona. Gaiuksen elämäkerran lopussa Plutarkhos ylistää Corneliaa siitä, kuinka tämä jaloluontoinen nainen suruaan näyttämättä jaksoi puhua poikiensa lähes legendaarisesta elämästä. Samanlainen lujatahtoinen matroona oli Coriolanuksen äiti, joka kasvatti poikansa yksin. Plutarkhos toteaa hyväksyvästi, kuinka Coriolanus ylisti ja miellytti äitiään kaikin tavoin. Hän jopa meni naimisiin äitinsä toiveiden mukaan ja asui tämän talossa perheineen.²⁸³ Naisten hyveellisyys toteutui enimmäkseen kodin piirissä, ja Plutarkhoksen elämäkertoissakin merkittävät naiset ovat korostetusti erinomaisten miesten kasvattajia. Plutarkhoksen kirjoitus naisten hyveistä kuitenkin keskittyy juuri sankarillisiin naisiin sotatilanteissa, ja vanhat naiset, kuten esimerkiksi Kleomeneksen äiti, osallistuvat elämäkertoissa myös politiikkaan.

Vanhojen naisten sosiaalinen asema oli erilainen kuin nuorten vaimojen. Heidät joko samaistettiin miehiin, ja he saivat siten osallistua julkiseen elämään tai heillä oli merkittävä rooli naisten joukossa, erityisesti seremonioiden johtajina. On kuitenkin esitetty, että vanhempien naisten nauttimat sosiaaliset oikeudet – meidän näkökulmastamme – eivät johtuneet heidän asemansa paranemisesta tai suuremmasta arvostuksesta, vaan pikemminkin päinvastoin. Kun he eivät enää voineet täyttää velvollisuuttaan synnyttää kansalaisia, he eivät tarvinneet samanlaista suojelua ja toisaalta ei ollut enää niin suurta merkitystä sillä, noudattivatko he yhteisön sovinnaisia tapoja.²⁸⁴

²⁸¹ *Pyr.* 34.1-3.

²⁸² *Ag.* 20.3; *Cleom.* 22.4.

²⁸³ *T. Gracch.* 1.5; *G. Gracch.* 29.2-3; *Cor.* 4.4.

²⁸⁴ Humphreys, 47, 49; Parkin 1998, 37; Garland 1990, 244.

Mielenkiintoinen esimerkki politiikkaan osallistuvasta naisesta on Kimonin sisar Elpinike, jonka Plutarkhos kertoo toimineen välittäjänä veljensä ja Perikleen välillä. Hän on selvästi vahva nainen, josta riittää vastusta Perikleelle. Elpinike puhui veljensä puolesta, mutta Perikles sanoi hänelle hymyillen: ”Elpinike, olet vanha nainen, olet liian vanha tällaiseen puuhaan.” Oikeudenkäynnissä Perikles kuitenkin esitti vain muodollisen syytöksen Kimonia vastaan. Myöhemmin Plutarkhos kertoo Elpinikeen arvostelleen Periklestä sodasta liittolaisia vastaan, mihin tämä vastasi Elpinikeen olevan liian vanha sekaantumiaan asioihin, kirjaimellisesti ”vanhat naiset eivät käytä parfyymeja”.²⁸⁵ On huomattavaa, että Perikles pyrkii lannistamaan Elpinikeen nimenomaan nimittämällä häntä vanhaksi. Plutarkhos kuitenkin esittää Perikleen ivan hyväntahtoisena piikittelynä, ja olihan Elpinikeen sanoilla vaikutusta Perikleen toimiin.

Vanhat naiset pilkan kohteena on joka tapauksessa tyypillistä antiikin kirjallisuudessa, ja erityisesti tietenkin komediassa, missä vanhat miehet ja naiset esitetään usein irvokkaasti rumina, irstaina ja seksihulluina.²⁸⁶ Plutarkhoskin tekee ivallisia huomautuksia vanhoista naisista kertoessaan turmeltuneista ihmisistä ja heidän kierosta naimapolitiikastaan. Aleksanterin leski Nikaea hallitsi linnoitusta, ja Antigonos päätti lähettää poikansa tälle mieheksi edistääkseen suunnitelmiaan. ”Hän houkutteli Nikaeaa kuninkaallisella liitolla ja avioelämällä nuoren miehen kanssa, joka ei ollut ollenkaan epämieluisaa seuraa vanhemmalle naiselle.” Demetrioksen elämäkerrassa hänen naisasiansa saavat paljon tilaa. Kurtisaani Lamia vietti itseään nuoremman Demetrioksen, vaikkei ollut enää parhaassa iässä. Plutarkhoksen mielestä on hämmästyttävää, kuinka Demetrios rakasti Lamiaa, vaikka tämä oli jo parhaat päivänsä nähnyt. ”Joka tapauksessa”, Plutarkhos jatkaa, ”kun Demetrios kysyi vaimoltaan Manialta, mitä mieltä hän oli Lamiasta, hän vastasi että piti tätä vanhana naisena. Ja toisen kerran kun Demetrios esitteli Lamialta saamiaan lahjoja, Mania totesi, että Demetrios saisi hänen äidiltään enemmän, jos hän ottaisi tämän rakastajattarekseen.”²⁸⁷

Vanhat naiset ovat siis samalla tavalla Plutarkhoksen arvioinnin kohteena kuin vanhat miehetkin. Hän ei tee eroa miesten ja naisten ihanteiden välille, ja vanhojen naisten kohdalla toistuvat samat teemat ja kysymykset kuin vanhojen miestenkin kohdalla.

²⁸⁵ *Cim.* 14.4; *Per.* 10.5, 28.5.

²⁸⁶ Parkin 1998, 36-37; Bertman, 164-165.

²⁸⁷ *Arat.* 17.2; *Demetr.* 16.4, 27.1-6.

Kunniallinen ja rohkea käyttäytyminen saa ylistystä, vanhoille sopimaton käytös taas moitteita. Miesten ja naisten tulee samalla tavalla pyrkiä hyveeseen vanhoinakin, ja myös naisten kohdalla todellinen hyve vaatii osallistumista yhteisön hyväksi. Näin tekivät niin Cornelia kasvattaessaan pojistaan hyveellisiä miehiä ja kertoessaan väsymättä heidän saavutuksistaan, kuin Elpinikekin, joka kulissien takana sovitti johtavien miesten välisiä riitoja.

5. Plutarkhoksen suhtautuminen vanhuuteen

Totesin alussa, että kysymys vanhuuden arvostuksesta on siinä mielessä tarkoitukseton, että suhtautuminen vanhuuteen antiikin aikana tuskin eroaa ratkaisevasti ajattelutavoista muina aikoina. Jossain suulliseen tiedonsiirtoon turvautuvissa kulttuureissa vanhoilla ehkä on ollut erityinen merkitys ja arvo perimätiedon välittäjinä, mutta muuten ajallista muutosta suhtautumisessa vanhuuteen on turha yrittää eritellä jakamalla aikakausia vanhuusmyönteisiin ja -kielteisiin. Kirjallisuuden perusteella yleiskuva vanhuudesta antiikissa on ristiriitainen. Vanhuuskuvauksissa vuorottelevat arvostus, halveksunta, ristiriitaiset pelot ja odotukset. Raihnaista ja seniiliä vanhuutta pelättiin, mutta samalla myös toivottiin arvokasta, rauhaisaa ja arvostettua vanhuutta. Huomattavin piirre suhtautumisessa vanhuuteen – niin antiikissa kuin nykyäänkin – on siis kaksijakoisuus. On myös muistettava, että sellaista asiaa kuin vanhuus itsessään on mahdotonta arvottaa. Voidaan vain todeta ikääntymisellä olevan hyvät ja huonot puolensa.²⁸⁸ Vanheneminen, sen kokeminen ja siihen suhtautuminen on hyvin yksilöllistä ja yksilötkin suhtautuvat vanhuuteen eri tavoilla riippuen heidän taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta asemastaan sekä ennen kaikkea riippuen heidän iästään.²⁸⁹

Kysymys on silti houkutteleva – ehkäpä ennen kaikkea siksi, että aiheesta keskustellaan niin paljon nykyisinkin. Plutarkhos on niitä antiikin kirjailijoita, jotka suhtautuivat vanhuuteen pääsääntöisesti positiivisesti. Hän kertoo, miksi vanhoja tulee arvostaa. Hän oli kuitenkin itse jo vanha kirjoittaessaan elämäkerrat ja muut kirjoituksensa, joten pikemminkin voitaisiin tulkita, että vanhuutta, oikeammin siis kokemusta ja muita iän tuomia ansioita, ei yleensä hänen mielestään arvostettu tarpeeksi. Miksi hän muuten olisi niin ponnekkaasti puolustanut vanhoja valtiomiehiä?

²⁸⁸ Vrt. Minois, joka kirjoittaa, että ”on paljastavaa, kuinka kukaan näistä viisaista miehistä (viitaten Soloniin, Plutarkhokseen ja Aristoteleeseen) ei sano, onko vanhuus itsessään (en elle-même) hyvä asia. He hyväksyvät vanhuuden niin kauan kuin ovat myös terveitä.” Epäselväksi kuitenkin jää, mitä tämä Minoisin mielestä paljastaa. Hän jatkaa, että kaikenkaikkiaan filosofien käsitys vanhuudesta oli hyvin sekava. Minois, 88-89.

²⁸⁹ Pysyvyydestä suhtautumisessa vanhuuteen kertoo sekin, että Plutarkhoksen kirjoitusten perusteella olen voinut tehdä suunnilleen samanlaisia johtopäätöksiä kuin kirjailija Merete Mazzarella, joka pohjaa ajatuk-sensa omien kokemustensa lisäksi lähinnä pohjoismaiseen nykykirjallisuuteen. Mazzarella, passim.

Plutarkhos ei kuitenkaan tuo missään esiin, että olisi itse joutunut kärsimään syrjinnästä ikänsä takia. Ennemmin hänen huolenaan on laajempi kysymys yhteisön tulevaisuudesta. Hänen kirjoituksissaan on ennen kaikkea yhteiskunnallinen näkökulma. Tietenkin yksilön hyveellisyys on tärkeää, mutta se ei ole itsetarkoitus. Myöskään vanhojen arvostus ei ole itsetarkoitus. Hyveellisiä kansalaisia tarvitaan turvaamaan tasapaino valtiossa, ja yhteiskunnallisen sopusoinnun takaajina Plutarkhos näkee juuri vanhat valtiomiehet. Hän perustelee toivomansa vanhojen miesten roolin ja aseman yhteiskunnassa jatkuvuudella. Plutarkhos ajattelee konservatiivisesti, ja hänen asenteissaan näkyy myös tyypillinen kaipaus vanhoihin hyviin aikoihin. Vaikka Plutarkhos sanoo ajattelevansa erityisesti valtion hyötyä, hänen toista motiiviaan, omaa etua, eli vanhojen taloudellista ja poliittista asemaa, ei sitäkään voida kieltää.

Huomattavaa on kuitenkin se, että Plutarkhos ei ainoastaan saarnaa nuorille, kuinka vanhoja pitää kunnioittaa, vaan hän keskittyy pikemminkin siihen, kuinka vanhojen tulee käyttäytyä ansaitakseen kunnioitusta ja arvostusta. Elämäkerroista ilmenee selvästi, kuinka vanhojen arvostukseen vaikuttivat enemmän heidän henkilökohtaiset piirteensä ja osaamisensa kuin se, että he olivat vanhoja. Vanhuus itsessään ei tuonut arvostusta, eikä varsinkaan silloin, kun henkilö käyttäytyi vanhojen arvolle sopimattomasti.

Hyvän vanhuuden vaatimus oli ja on ankara. Minois yhtyy Simone de Beauvoirin kielteiseen näkemykseen vanhuudesta tuodessaan esiin tärkeimmän päätelmänsä suhtautumisesta vanhuuteen antiikista renessanssiin: ”Vanhoja kauhistellaan, jos heillä on samoja haluja, tunteita ja vaatimuksia kuin nuorilla: vanhojen rakkaus tai mustasukkaisuus tuntuu inhottavalta tai naurettavalta, seksuaalisuus vastenmieliseltä ja raju käyttäytyminen koomiselta. Heidän täytyy olla esimerkkinä kaikille hyville... kunnioitettuja ja kokeneita viisaita tavallisten ihmisten yläpuolella... Joka tapauksessa, olivat he sitten hyveellisiä tai kurjia, heidän paikkansa on ihmiskunnan ulkopuolella.”²⁹⁰ Plutarkhos vaalii ihmisrakkautta ja kehottaa lukijaansa ymmärtämään päähenkilöidensä heikkouksia, mutta onko hänen vanhuuskuvauksissaan tätä de Beauvoirin vaatimaa inhimillisyyttä?

²⁹⁰ Minois, 408; de Beauvoir, 9-10.

Plutarkhos ylistää voitokkaita vanhoja päälliköitä. Rohkeissa ja kokeneissa sankareissa kuten Camilluksessa ei ole mitään vastenmielistä saati naurettavaa. Mariuksen elämäkerta sitä vastoin on esimerkki päinvastaisesta asenteesta, mutta sille on syynsä. Plutarkhos arvioi sankareidensa tekoja sen perusteella, oliko niiden taustalla pyrkimys hyveeseen vai esimerkiksi kunnianhimo. Siten päällepäin samanlainen teko on toisella sankarillinen saavutus, toisella häpeällistä itsensä korostamista. Plutarkhos uskoo, että vanhoilla luonnollisesti halut ja intohimot heikkenevät, ja ne joilla niin ei käy, saavat osakseen jyrkkää arvostelua. Käsitellessään sopivaa ja sopimatonta käytöstä yksityiselämässä Plutarkhos esiintyy pikemminkin moralistina kuin ymmärtäjänä. Hän arvostelee erityisesti Sullaa ja Mariusta, mutta myös Ciceroa ja Catoa. Näyttäisi siis siltä, että Plutarkhoksenkin mukaan vain voittamalla tai kieltämällä halunsa vanhat voivat välttyä näyttämästä vastenmielisiltä muiden silmissä. Inhimillisuus tulee esiin Luculluksen tapauksessa, mutta siinäkin hyvin ristiriitaisella tavalla.

Vanhoille ei automaattisesti myönnetty roolia tai etuoikeutettua asemaa yhteisössä. Tim Parkin arvelee, että ehkäpä juuri sen takia jotkut kirjailijat, viitaten lähinnä Plutarkhokseen, sinnikkäästi väittivät, että vanhoillakin on tärkeä tehtävä julkisessa elämässä.²⁹¹ Mielestäni Plutarkhos ei vaadi vanhoille missään nimessä itsestään selvää arvostusta, vaan se pitää ansaita. Hän on kuitenkin sitä mieltä, että vanhojen valtiomiesten ei pitäisi *menettää* asemaansa vain korkean ikänsä takia.

Parkin esittää, että yleinen mielipide antiikin aikana oli, että vanha mies on ruumiillisen ja henkisen heikkoutensa takia hyödytön niin sodassa kuin politiikassakin.²⁹² Kuten olemme todenneet, Plutarkhos on asiasta päinvastaista mieltä. Hänen vanhoja poliitikkoja käsittelevässä kirjoituksessaan on kieltämättä puolusteleva lähtökohta, mutta epäilen hänen olleen yksin mielipiteidensä kanssa. Plutarkhos ei kirjoita kuuroista, kumarista tai vanhuudenhöperöistä valtiomiehistä, mikä on luonnollista, sillä kirjoituksen tehtävähän on todistaa, että vanhat poliitikot ovat ensiarvoisen tärkeitä valtiolle. Mutta hän ei juuri viittaa vanhuuden vaivoihin myöskään elämäkerroissa. Esimerkiksi vanhan Timoleonin sokeutta hän ei pidä esteenä aktiiviselle osallistumiselle politiikkaan.

²⁹¹ Parkin 1998, 34-35.

²⁹² Parkin 1998, 36.

Plutarkhos itse ei mitä ilmeisimmin kärsinyt vanhuuden tuomasta fyysisestä tai henkisestä rappeutumisesta, vaan hänellä oli juuri sellainen arvokas vanhuus, jota monet toivoivat. Mahdollisesti sen takia hän ei kiinnittänyt huomiota vanhuuteen yleisesti liitettyihin negatiivisiin puoliin. Oliko Plutarkhoksen näkemys vanhuudesta sitten epärealistisen ihannoiva? Mielestäni ei, sillä täytyy ottaa huomioon, että Plutarkhos käsittelee yksilön vanhuutta moraalisesta, eli luonnetta ja tekoja arvioivasta, näkökulmasta. Hyvän vanhuuden ehtona ei siis ole ensisijaisesti terve vanhuus vaan hyveellinen vanhuus. Hänen mielestään vanhat eivät myöskään menetä toisten arvostusta sen takia, että he olisivat vanhoja ja heikkoja, vaan koska he käyttäytyvät ikäisekseen sopimattomasti eivätkä ole kunnioituksen arvoisia. Tiivistäen voidaan sanoa, että Plutarkhos ei katso ongelman olevan vanhuus vaan henkilön luonteenpiirteet.

Luonteen hyvyys tai sen heikkoudet kuitenkin korostuvat vanhana, ja se on suurin syy siihen, että Plutarkhos käsittelee päähenkilöiden vanhuutta elämäkertoissa. Hän kertoo henkilön vanhuudesta sitä enemmän, mitä paremmin hän on voinut sen avulla perustella käsityksensä tämän luonteenlaadusta. Vasta vanhana ihminen on valmis, ja vasta silloin on mahdollista arvioida hänen luonteensa laatua ja hänen elämänsä arvoa. Plutarkhos kiinnittää paljon huomiota henkilöhahmojensa elämän kokonaisuuteen. Sopusuhtainen ja eheä kokonaisuus oli tavoiteltavaa, ja hyvä vanhuus oli tärkeä osa tätä kokonaisuutta. Useassa elämäkerrassa tulee esiin se, että päähenkilö muistettiin pitkälti sen perusteella, millainen hän oli vanhana. Vanhuuden piti olla siis arvokas ja kunniakas, jotta elämä kokonaisuudessaan olisi ollut hyvä ja myöhemminkin ylistämisen arvoinen.

Mielenkiintoisin esimerkki Plutarkhoksen vanhoista valtiomiehistä on Marius, sillä hänen elämäkerrassaan tulevat selvästi esiin ne jännitteet, jotka liittyvät Plutarkhoksen ajatuksiin luonteenpiirteiden kehityksestä, hyveen ja paheen, sopivan ja sopimattoman arvioinnista, vanhuuden heikkoudesta ja sen voittamisesta, sekä vanhan valtiomiehen vaikeudesta löytää paikkansa yhteisössä. Vaikka Mariuksen kunnianhimo oli aluksi hyväksyttävä piirre, kuten nuorilla miehillä yleensä, vallan vaikutuksesta ja koulutuksen puutteen takia se vanhemmiten syveni viaksi, joka peitti alleen kaikki hänen hyvät puolensa. Kunnianhimoinen Marius oli haluton luopumaan arvovallastaan, ja hän kamppaili vanhuuden tuomaa uupumusta vastaan. Plutarkhoksen mukaan ongelma oli ennen kaikkea se, että Marius ei osannut siirtyä toisenlaiseen rooliin tultuaan vanhaksi.

Yhteisön näkemys yksittäisestä vanhasta henkilöstä riippui siitä, miten hyvin hän löysi paikkansa siinä. Vanhoja valtiomiehiä uhkasi syrjäytyminen, ja Plutarkhos kuvaa, kuinka varsinkin vanhan sotapäällikön oli vaikea löytää paikkaansa. Pelko sankaruuden menettämisestä oli suuri. Esimerkkiensä avulla Plutarkhos pyrkii osoittamaan, kuinka vanha mies saakin parasta tyydytystä osallistumalla politiikkaan. Tärkeää on kuitenkin se, että saavutusten innoittajana on hyve eikä kunnia. Oli se sitten epäinhimillinen vaatimus tai ei, vanhan miehen pitää Plutarkhoksen mielestä nousta kunnianhimonsa ja halujensa yläpuolelle – Mazzarella puhuu luopumisen taidosta.²⁹³

Plutarkhoksen käsitys luopumisesta on ylevä, niin kuin monilla muillakin antiikin ja myöhempien aikojen filosofeilla ja moralisteilla. Vanhojen tulee korvata fyysiset halut ja kilpailu henkisillä nautinnoilla ja yhteistyöllä. Plutarkhoksen mielestä heidän ei kuitenkaan missään nimessä tule luopua aktiivisesta – tarkemmin sanottuna poliittisesti aktiivisesta – elämästä. Erityisesti Camillus, Solon ja Cato edustavat Plutarkhokselle ihanteellista valtiomiestä, joka vanhanakin puolustaa yhteisöä, oikeudenmukaisuutta ja hyveitä ja saa siitä hyvästä henkistä nautintoa ja arvostetun aseman – huomionarvoista on, että tämä sama ihanne koskee myös vanhoja naisia. Plutarkhos korostaa vanhojen valtiomiesten merkitystä niin sodankäynnissä kuin politiikassakin, mutta hän asettaa heille myös korkeat vaatimukset. Loppujen lopuksi näyttäisi siltä, että Plutarkhos on ankarampi vaatiessaan hyveellisyyttä vanhoilta kuin nuoremmilta valtiomiehiltä. Nuorten erehtyminen on ymmärrettävää, sitä vastoin vanhojen tieto ja kokemus edellyttävät tiukempia kriteerejä hyveellisyydelle. Hyvä vanhuus kruunaa hyvän elämän, ja Plutarkhokselle hyvä vanhuus tarkoittaa ennen kaikkea hyveellistä vanhuutta.

²⁹³ Mazzarella, 39-42.

Lähteet

Plutarkhos, *Elämäkerrat (Bioi)*:

<i>Aem.</i>	Aemilius Paullus	<i>Lys.</i>	Lysandros
<i>Ages.</i>	Agesilaos	<i>Marc.</i>	Marcellus
<i>Ag.</i>	Agis	<i>Mar.</i>	Marius
<i>Alc.</i>	Alkibiades	<i>Nic.</i>	Nikias
<i>Alex.</i>	Aleksanteri	<i>Numa</i>	Numa Pompilius
<i>Arat.</i>	Aratos	<i>Otho</i>	Otho
<i>Arist.</i>	Aristeides	<i>Pel.</i>	Pelopidas
<i>Art.</i>	Artakserkses	<i>Per.</i>	Perikles
<i>Brut.</i>	Brutus	<i>Phil.</i>	Filopoimen
<i>Caes.</i>	Caesar	<i>Phoc.</i>	Fokion
<i>Cam.</i>	Camillus	<i>Pomp.</i>	Pompeius Magnus
<i>Cato i</i>	Cato vanhempi	<i>Pub.</i>	Poplicola
<i>Cato ii</i>	Cato nuorempi	<i>Pyr.</i>	Pyrrhos
<i>Cic.</i>	Cicero	<i>Rom.</i>	Romulus
<i>Cor.</i>	Coriolanus	<i>Sert.</i>	Sertorius
<i>Crass.</i>	Crassus	<i>Sol.</i>	Solon
<i>Demetr.</i>	Demetrios	<i>Sulla</i>	Sulla
<i>Dem.</i>	Demosthenes	<i>Them.</i>	Themistokles
<i>Dion</i>	Dion	<i>Thes.</i>	Theseus
<i>Eum.</i>	Eumenes	<i>T. Gracch.</i>	Tiberius Gracchus
<i>Fab.</i>	Fabius Maximus	<i>Tim.</i>	Timoleon
<i>Flam.</i>	Titus Flamininus		
<i>G. Gracch.</i>	Gaius Gracchus		
<i>Galba</i>	Galba		
<i>Cim.</i>	Kimon		
<i>Cleom.</i>	Kleomenes		
<i>Luc.</i>	Lucullus		
<i>Lyc.</i>	Lykurgos		

Plutarkhos, *Moraalisia kirjoituksia* (*Ēthika t. Moralia*):

<i>An seni</i>	Pitäisikö vanhojen miesten osallistua politiikkaan? (<i>Ei presbyterō politeuteon</i>)
<i>Consol. ad Apoll.</i>	Lohdutusta Apolloniukselle (<i>Paramuthētikos pros Apollōnion</i>)
<i>De cohib. ira.</i>	Vihan hallinnasta (<i>Peri aorgēsias</i>)
<i>De E delphico</i>	Delfoin E:stä (<i>Peri tou EI tou en Delfois</i>)
<i>De sera num.</i>	Jumalallisesta rangaistuksesta (<i>Peri tōn hypo tou theiou bradeōs timōroumenōn</i>)
<i>De tranq. an.</i>	Mielenrauhasta (<i>Peri euthymias</i>)
<i>De virt. moral.</i>	Moraalisesta hyveestä (<i>Peri tēs ēthikēs aretēs</i>)
<i>Mul. virt.</i>	Naisten hyveet (<i>Gynaikōn aretai</i>)
<i>Praec. ger.</i>	Ohjeita valtionjohtoon (<i>Politika paraggelmata</i>)
<i>Prof. in virt.</i>	Kuinka huomaa että on edistynyt hyveessä? (<i>Pōs an tis aisthoito heautou prokoptontos ep' aretē</i>)

 Kirjallisuus

- Bertman, Stephen *The Ashes and the Flame: Passion and Aging in Classical Poetry.* Teoksessa *Old Age in Greek and Latin Literature.* Toim: Thomas Falkner & Judith de Luce. State University of New York Press, Albany 1989, s. 157-171.
- Cartledge, P.A. *The Greeks: A Portrait of Self and Others.* Oxford University Press, Oxford 1993.
- de Beauvoir, Simone *Vanhuus.* Suom. Mirja Bolgár. Gummerus, Jyväskylä 1992 (1970).
- de Luce, Judith *Ovid as an Idiographic Study of Creativity and Old Age.* Teoksessa *Old Age in Greek and Latin Literature.* Toim: Thomas Falkner & Judith de Luce. State University of New York Press, Albany 1989, s. 195-216.
- de Luce, Judith & Falkner, Thomas *Preface.* Teoksessa *Old Age in Greek and Latin Literature.* Toim: Thomas Falkner & Judith de Luce. State University of New York Press, Albany 1989, s. vii-xiii.
- David, Ephraim *Old Age in Sparta.* Adolf M. Hackert, Amsterdam 1991.
- Duff, Tim *Plutarch's Lives. Exploring Virtue and Vice.* Clarendon Press, Oxford 1999.
- Eyben, Emiel *Old Age in Greco-Roman Antiquity and Early Christianity: An Annotated Select Bibliography.* Teoksessa *Old Age in Greek and Latin Literature.* Toim: Thomas Falkner & Judith de Luce. State University of New York Press, Albany 1989, s. 230-251.
- Falkner, Thomas *Epi gēraos oydō: Homeric Heroism, Old Age and the End of Odyssey.* Teoksessa *Old Age in Greek and Latin Literature.* Toim: Thomas Falkner & Judith de Luce. State University of New York Press, Albany 1989, s. 21-67.
- Finley, M.I. *The Elderly In Classical Antiquity.* Teoksessa *Old Age in Greek and Latin Literature.* Toim: Thomas Falkner & Judith de Luce. State University of New York Press, Albany 1989, s. 1-20.

- Garland, Robert *The Greek Way of Life: From Conception to Old Age.* Cornell University Press, Ithaca NY 1990.
- Garland, Robert The Mockery of the Deformed and the Disabled in Graeco-Roman Culture. *Teoksessa Laughter Down the Centuries*, Vol 1. Toim: Siegfried Jägel & Asko Timonen. Turun yliopisto, Turku 1994.
- Geiger, Joseph Plutarch's *Parallel Lives: The Choice of Heroes.* Teoksessa *Essays on Plutarch's Lives.* Toim: Barbara Scardigli. Clarendon Press, Oxford 1995, s. 165-190.
- Hubbard, Thomas Old Men in the Youthful Plays of Aritophanes. Teoksessa *Old Age in Greek and Latin Literature.* Toim: Thomas Falkner & Judith de Luce. State University of New York Press, Albany 1989, s. 90-113.
- Humphreys, S.C. *The Family, Women and Death.* Routledge & Kegan Paul, London 1993.
- Hyrkkänen, Markku Aatehistorian mieli. *HAik* 4/1989, s. 325-336.
- Johnson, Paul Historical readings of old age and ageing. Teoksessa *Old Age from Antiquity to Post-Modernity.* Toim: Paul Johnson & Pat Thane. Routledge, London 1998, s. 1-18.
- Jones, C.P. Towards a Chronology of Plutarch's Works. Teoksessa *Essays on Plutarch's Lives.* Toim: Barbara Scardigli. Clarendon Press, Oxford 1995, s. 95-123.
- Kimball, Solon T. Introduction. Teoksessa van Gennep: *The Rites of Passage.* The University of Chicago Press, Chicago 1960, s. v-xviii.
- King, Helen Tithonos and Tettix. Teoksessa *Old Age in Greek and Latin Literature.* Toim: Thomas Falkner & Judith de Luce. State University of New York Press, Albany 1989, s. 68-89.
- Mazzarella, Merete *Kun kesä kääntyy. Vanhenemisen taidosta.* Suom. Risto Hannula. Tammi, Helsinki 2000.
- McLerran, Jennifer *Old Age in Myth and Symbol: A Cultural Dictionary.* Greenwood Press, Westport Iowa 1991.

- Minois, Georges *Histoire de la vieillesse en Occident de l'Antiquité à la Renaissance*. Librairie Arthème Fayard, Paris 1987.
- Nikolaidis, A.G. Plutarch's contradictions. *Ancient World*. Vol. 25, 1994, s. 213-222.
- Parkin, Tim *Demography and Roman Society*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1992.
- Parkin, Tim Out of Sight, Out of Mind: Elderly Members of the Roman Family. Teoksessa *The Roman Family in Italy. Status, Sentiment, Space*. Toim: Beryl Rawson & Paul Weaver. Clarendon Press, Oxford 1997, s.123-148.
- Parkin, Tim Ageing in Antiquity. Status and Participation. Teoksessa *Old Age from Antiquity to Post-Modernity*. Toim: Paul Johnson & Pat Thane. Routledge, London 1998, s. 19-42.
- Powell, J.G.F. Introduction and commentary. Teoksessa *Cicero: Cato Maior de senectute*. Cambridge University Press, Cambridge 1988.
- Richardson, B.E. *Old Age Among the Ancient Greek*. The Johns Hopkins Press, Baltimore 1969 (1933).
- Russell, D.A. On Reading Plutarch's Lives. Teoksessa *Essays on Plutarch's Lives*. Toim: Barbara Scardigli. Clarendon Press, Oxford 1995, s. 75-94.
- Russell, D.A. *Plutarch*. Duckworth, London 1973.
- Seltzer, Mildred When Fields Collide or A View From Gerontology. Teoksessa *Old Age in Greek and Latin Literature*. Toim: Thomas Falkner & Judith de Luce. State University of New York Press, Albany 1989, s. 217-229.
- Sterns, Peter Review Article (Minoisin teoksesta). *History and Theory*. Vol. 30, 1991, s. 261-270.
- Swain, S.C.R. Hellenic Culture and the Roman Heroes of Plutarch. Teoksessa *Essays on Plutarch's Lives*. Toim: Barbara Scardigli. Clarendon Press, Oxford 1995, s. 229-264.

- Troyansky, David Balancing social and cultural approaches to the history of old age and ageing Europe. A review and an example from post-Revolutionary France. Teoksessa *Old Age from Antiquity to Post-Modernity*. Toim: Paul Johnson & Pat Thane. Routledge, London 1998, s. 96-109.
- Van Gennep, Arnold *The Rites of Passage*. The University of Chicago Press, Chicago 1960 (1908).
- Van Nortwick, Thomas “Do not go gently...”*Oedipus at Colonus* and the Psychology of Aging. Teoksessa *Old Age in Greek and Latin Literature*. Toim: Thomas Falkner & Judith de Luce. State University of New York Press, Albany 1989, s. 132-156.
- Wardman, Alan *Plutarch’s Lives*. Elek Books, London 1974.
- Wiedemann, Thomas *Adults and Children in the Roman Empire*. Routledge, London 1989.

Liite 1 Kuka kukin oli

Aemilius Paullus	Roomalainen päällikkö ja valtiomies, kuoli n. 160 eKr.
Agesilaos	Spartan kuningas, eli n. 444-360 eKr.
Agis IV	Spartan kuningas 244-241 eKr.
Aleksanteri Suuri	Makedonian kuningas, eli 356-323 eKr.
Alkibiades	Ateenalainen valtiomies ja sotapäällikkö, eli n. 450-404 eKr.
Antonius	Roomalainen päällikkö ja triumviri, eli 82-30 eKr.
Aratos	Sikyonalainen valtiomies ja Akhaian liiton johtaja, eli 271-213 eKr.
Aristeides	Ateenalainen valtiomies ja sotapäällikkö, kuoli v. 467 eKr.
Artakserkses II	Persian kuningas 404-359 eKr.
Brutus	Roomalainen oikeuspuhujia, eli n. 85-42 eKr.
Caesar	Roomalainen valtiomies ja sotapäällikkö, eli 100-44 eKr.
Camillus	Roomalainen sotapäällikkö, diktaattorina v. 396 eKr.
Cato nuorempi	Roomalainen poliitikko, eli 95-46 eKr.
Cato vanhempi	Roomalainen sotapäällikkö ja valtiomies, eli 234-149 eKr.
Cicero	Roomalainen poliitikko, puhuja ja kirjailija, eli 106-43 eKr.
Coriolanus	Legendaarinen roomalainen sotapäällikkö, ajettiin maanpakoon 491 eKr.
Crassus	Roomalainen poliitikko, eli 115-53 eKr.
Demetrios	Ateenalainen filosofi ja valtiomies, hallitsi Ateenaa 317-307 eKr.
Demosthenes	Attikalainen puhuja ja poliitikko, eli 384-322 eKr.
Dion	Syrakusalainen Platonin ystävä ja ihailija, eli 409-354 eKr.
Eumenes	Makedonialainen valtiomies ja sotapäällikkö, eli 363-316 eKr.
Fabius Maximus	Roomalainen sotapäällikkö, konsuli ja diktaattori, kuoli v. 203 eKr.
Filipoimen	Kreikkalainen sotapäällikkö ja Akhaian liiton johtaja, eli 253-182 eKr.
Fokion	Ateenalainen poliitikko ja sotapäällikkö, eli n. 402-318 eKr.
Gaius Gracchus	Roomalainen poliitikko, eli 153-121 eKr.
Galba	Rooman keisari 68-69, eli 4 eKr.-69 jKr.
Kimon	Ateenalainen poliitikko ja sotapäällikkö, kuoli n. 449 eKr.
Kleomenes III	Spartan kuningas 235-219 eKr.
Lucullus	Roomalainen valtiomies, eli 117-56 eKr.
Lykurgos	Spartan tarunomainen lainlaatija, jonka uskottiin eläneen 800-luvulla eKr.
Lysandros	Spartalainen sotapäällikkö peloponnesolaissodan loppuvaiheessa.
Marcellus	Roomalainen sotapäällikkö ja konsuli, kuoli v. 208 eKr.
Marius	Roomalainen sotapäällikkö, eli n. 157-86 eKr.
Metellus Pius	Roomalainen päällikkö, kuoli n. 63 eKr.
Nikias	Ateenalainen poliitikko ja sotapäällikkö, eli n. 470-413 eKr.
Numa Pompilius	Rooman toinen kuningas, hallitsi tradition mukaan 715-673 eKr.

Otho	Rooman keisari tammikuusta huhtikuuhun 69, eli 32-69.
Pelopidas	Teebalainen valtiomies ja sotapäällikkö, eli n. 410-364 eKr.
Perikles	Ateenalainen valtiomies, eli n. 495-429 eKr.
Pompeius Magnus	Roomalainen sotapäällikkö, eli 106-48 eKr.
Poplicola	Roomalainen valtiomies, konsulina v. 509 eKr.
Pyrrhos	Epeiroksessa asuneiden molossien kuningas 306-302 ja 297-272 eKr.
Romulus	Tradition mukaan Rooman ensimmäinen kuningas 753-715 eKr.
Sertorius	Roomalainen päällikkö, eli 123-72 eKr.
Solon	Ateenalainen runoilija, lainsäätäjä ja valtiomies, eli n. 640-560 eKr.
Sulla	Roomalainen sotapäällikkö ja valtiomies, eli 139-78 eKr.
Themistokles	Ateenalainen poliitikko ja sotapäällikkö, eli n. 525-459 eKr.
Theseus	Ateenan myyttinen kuningas
Tiberius Gracchus	Roomalainen poliitikko, eli 162-133 eKr.
Timoleon	Korinttilainen sotapäällikkö ja valtiomies, eli n. 410-335 eKr.
Titus Flamininus	Roomalainen sotapäällikkö, eli 228-174 eKr.

Lähde:

Castrén Paavo & Pietilä-Castrén Leena, *Antiikin käsikirja*. Otava, 2000.

Liite 2 Ikämaininnat Elämäkerroissa

HENKILÖ	MAININNAT IÄSTÄ	LUKU
Aemilius Paullus	Aemilius Paullus oli jo varttuneessa iässä ja noin 60-vuotias.	10.2 / 39
	Hänen nuoremmat poikansa kuolivat 14- ja 12-vuotiaana.	35.2-3
Agesilaos	Agesilaos oli yli 80-vuotias perustaessaan palkka-armeijan egyptiläiselle barbaarille.	36.2 / 40
	Agesilaos kuoli 84-vuotiaana.	40.2
Agis	-	
Aleksanteri	-	
Alkibiades	-	
Antonius	Kleopatra kuoli 40-vuotiaana, Antonius oli kuollessaan 56- tai 53-vuotias.	86.4-5 / 87
Aratos	Aratos jäi isättömäksi seitsenvuotiaana.	2.2 / 54
Aristeides	-	
Artakserkses	Hän määräsi Dareioksen, joka oli silloin 50-vuotias, kruununperijäksi.	26.2
	Artakserkses eli 94-vuotiaaksi.	30.5 / 30.5
Brutus	Octavius nimitettiin konsuliksi vaikka hän oli vasta 20-vuotias nuorukainen, kuten hän itse muistelmissaan kertoo.	27.3
Caesar	Caesar eli 56-vuotiaaksi.	69.1 / 69.14
Camillus	Camillus valittiin viidennen kerran diktaattoriksi. Hän oli silloin hyvin vanha, lähes 80-vuotias.	40.3 / 43
Cato nuorempi	Kun Cato oli 14-vuotias...	3.3 / 73
	Kun Cato oli 20-vuotias...	3.5
	Cato oli kuollessaan 48-vuotias.	73.1
Cato vanhempi	Hän sanoo osallistuneensa ensimmäiseen taisteluunsa 17-vuotiaana.	1.6 / 27
	Cato oli viimeisen kerran syytettynä 86-vuotiaana ja syyttäjänä vielä neljä vuotta myöhemmin eli 90-vuotiaana.	15.4-5
Cicero	Cicero kuoli 64. ikävuodellaan.	48.5 / 49
Coriolanus	-	-
Crassus	Crassus oli yli 60-vuotias, ja näytti ikäistään vanhemmalta.	17.2 / 33

	Hyrodes ei ollut vielä edes kolmeakymmentä, ja silti hänet tunnettiin hyvin harkitsevaisuudestaan ja viisaudestaan.	21.7
Demetrios	Demetrios oli vasta 22-vuotias, kun hän ensimmäisen kerran otti yksin vastuun tärkeästä taistelusta.	5.2 / 53
	Demetrioksen isä Antigonos oli silloin lähes 80-vuotias, ja hänen suuri kokonsa ja painonsa, jopa enemmän kuin hänen ikänsä, vaikeuttivat hänen valloitusretkiään.	19.3
	Demetrios kuoli 54-vuotiaana.	52.3
Demosthenes	Hän oli 32-vuotias, mutta hänellä ei vielä ollut valtaa tai mainetta poliitikkona.	12.3 / 31
	Takautuva ikämaininta: hän kirjoitti puheet ollessaan 27- tai 28-vuotias.	15.3
Dion	-	
Eumenes	-	
Fabius Maximus	-	
Filopoimen	Hän oli 30-vuotias, kun Kleomenes hyökkäsi kaupunkiin.	5.1 / 21
	Hän oli nyt 70-vuotias ja kahdeksatta kertaa akhaialaisten päällikkö.	18.1
Fokion	-	-
Gaius Gracchus	Vain että hän oli 9 vuotta veljeään nuorempi	1.2
Galba	Nymphidius Sabinus uskoi Galban olevan liian heikko jaksakseen matkan Roomaan, sillä Galba oli 73. ikävuodellaan.	8.1 / 29
Kimon	-	
Kleomenes	-	
Lucullus	Kuningas Mithridatesin sisaret, Roksana ja Statira, olivat noin 40-vuotiaita ja naimattomia.	18.2
Lykurgos	-	
Lysandros	-	
Marcellus	Hän oli yli 60-vuotias, kun hän aloitti viidennen konsulikautensa.	28.3 / 30
Marius	Vanhuus alkoi painaa Mariuksen tarmokkuutta, sillä hän oli jo yli 66-vuotias.	33.1 / 46
	Marius nimitettiin prokonsuliksi kun hän oli yli 70-vuotias.	41.4
	Marius oli elänyt 70 vuotta.	45.7
Nikias	-	
Numa Pompilius	Numa oli jo 40-vuotias, kun lähetystö Roomasta tuli pyytämään häntä kuninkaaksi.	5.1 / 22

	Numa oli kuollessaan vähän yli 80-vuotias.	21.4
Otho	Otho kuoli 37-vuotiaana.	18.2 / 18
Pelopidas	-	
Perikles	-	
Pompeius	Pompeius oli vasta 23-vuotias, kun hän neuvotteli päällikkyiden itselleen.	6.3 / 80
	Häneltä meni Afrikan kukistamiseen vain 40 päivää, vaikka hän oli vasta 24-vuotias.	12.5
	Hänen ikänsä oli nyt, niiden mukaan jotka tahtovat verrata häntä joka suhteessa Aleksanteriin, alle 34 vuotta, mutta oikeasti hän oli lähes 40-vuotias.	46.1
	Pompeius oli nyt 58-vuotias, mutta oli taisteluharjoituksissa yhtä vahvoilla kuin kuka tahansa nuoremmista.	64.2
	Pompeius kuoli 59-vuotiaana, vain päivän syntymäpäivänsä jälkeen.	79.4
Poplicola	-	
Pyrrhos	Pyrrhos nostettiin valtaistuimelle 12-vuotiaana.	3.3 / 34
	17-vuotiaana hän oli jo vakiinnuttanut valtansa kuninkaana.	4.1
Romulus	Romuluksen kerrotaan olleen 54-vuotias kuollessaan.	29.7 / 29.7
Sertorius	-	
Solon	-	
Sulla	Sulla nimitettiin konsuliksi 50-vuotiaana.	6.10 / 38
Themistokles	Themistokles kuoli 64-vuotiaana.	31.5 / 32
Theseus	Hellanioksen mukaan Theseus oli jo 50-vuotias, kun hän ryösti Helenan, joka ei ollut vielä edes naimiässä.	31.1 / 36
Tiberius Gracchus	Tiberius kuoli alle 30-vuotiaana	G. Gracch. 1.2
Timoleon	-	
Titus Flamininus	Kansa äänesti hänet lain vastaisesti konsuliksi, vaikka hän ei ollut vielä 30 vuotta.	2.1-2 / 20

Liite 3 Elämäkertojen päähenkilöiden kuoliniät ja -syyt

HENKILÖ	KUOLINIKÄ JA –SYY PLUTARKHOKSEN MUKAAN (suluissa oletettu kuolinikä)	LUKU
Aemilius Paullus	Kuoli tautiin, kuolinikää ei mainita. (yli 60 vuotta)	39
Agesilaos	Kuoli 84-vuotiaana, syytä ei mainita.	40.2
Agis	Murhattiin, kuolinikää ei mainita (24 vuotta)	20.1
Aleksanteri	Kuoli kuumetautiin. Plutarkhos ei kerro ikää, mutta tarkan päivän: Daisios-kuun 30. päivänä. (33 vuotta)	75.6
Alkibiades	Murhattiin, kuolinikää ei mainita. (46 vuotta)	34
Antonius	Surmasi itsensä 53- tai 56-vuotiaana. (52 vuotta)	86.4-5
Aratos	Murhattiin, kuolinikää ei mainita. (58 vuotta)	53.1
Aristeides	Plutarkhos ei tunne Aristeideen vanhuutta tai loppua, vaan esittää muutaman arvion tämän kuolinajasta ja -paikasta. Yhden mukaan hän kuoli vanhuuteen Ateenassa arvostettuna ja kunnioitettuna.	26.1
Artakserkses	Vanhuuteen ja poikiensa kohtalon aiheuttamaan suruun 94-vuotiaana.	30.5
Brutus	Surmasi itsensä hävittyään sodan, ikää ei mainita. (43 vuotta)	52
Caesar	Murhattiin 56-vuotiaana.	69.1
Camillus	Kuoli ruttoon ”erittäin vanhana”, vajaa 80-vuotiaana.	40.3
Cato nuorempi	Teki itsemurhan 48-vuotiaana.	73.1
Cato vanhempi	Ei mainitse kuolinsyytä tai ikää. (85 vuotta)	27.4
Cicero	Murhattiin 63-vuotiaana.	48.5
Coriolanus	Murhattiin, kuolinikää ei mainita. (ei tietoa)	39
Crassus	Kuoli taistelussa, kuolinikää ei mainita. (62 vuotta)	31
Demetrios	Kuoli 54-vuotiaana sairauteen, joka johtui toimittomuudesta ja liiasta syömisestä ja juomisesta.	52.3
Demosthenes	Tappoi itsensä myrkyllä. Plutarkhos ei kerro kuolinikää, vain sen, että Demosthenes kuoli Pyanopsion-kuussa, ”tarkemmin kuun 16. päivänä, joka on kauhein Thesmoforian päivistä”. (62 vuotta)	28.1
Dion	Murhattiin, kuolinikää ei mainita. (55 vuotta)	57

Eumenes	Kuoli sotavankina, kuolinikää ei mainita. (47 vuotta)	19.1
Fabius Maximus	Kuoli tautiin, kuolinikää ei mainita. (ei tietoa)	27
Filopoimen	Vihollinen teloitti myrkyllä hänen ollessaan 70-vuotias.	20.3
Fokion	Tuomittiin kuolemaan, kuolinikää ei mainita. (84 vuotta)	30.2
Gaius Gracchus	Murhattiin, kuolinikää ei mainita. (32 vuotta)	17
Galba	Murhattiin. Ikää ei mainita, mutta päivä oli kuudes Othon adoption jälkeen, xviii Cal. Feb. (73 vuotta)	24-27
Kimon	Kuoli taistelussa, sairauteen tai haavoittuneena. Ikää ei mainita. (ei tietoa)	19.1
Kleomenes	Surmasi itsensä, kuolinikää ei mainita. (34 vuotta)	37.6-7
Lucullus	Lääkkeiden aiheuttamaan vajaamielisyyteen, kuolinikää ei mainita. (61 vuotta)	43.1
Lykurgos	Näännytti itsensä nälkään ”sopivassa iässä”. (ei tietoa)	29.4-5
Lysandros	Kuoli taistelussa, kuolinikää ei mainita. (ei tietoa)	27.1, 28. 5
Marcellus	Kuoli taistelussa, kuolinikää ei mainita. (yli 60 vuotta)	29.8
Marius	Kuoli tautiin yli 70-vuotiaana, 17 päivää seitsemännen konsuliksi valintansa jälkeen.	45.7, 46.5
Nikias	Teloitettiin sodan jälkeen, kuolinikää ei mainita. (57 vuotta)	28
Numa Pompilius	Kuihtui vähitellen vanhuuteen ja johonkin lievään sairauteen vähän yli 80 vuotiaana	21.4
Otho	Surmasi itsensä 37-vuotiaana hävittyään sodan.	17.3, 18.2
Pelopidas	Kuoli taistelussa, kuolinikää ei mainita. (46 vuotta)	32.7
Perikles	Kuoli ruttoon, kuolinikää ei mainita. (66 vuotta)	38
Pompeius	Murhattiin 59-vuotiaana.	79.4
Poplicola	Kuoli heti vietettyään triumfin. Ikää tai kuolinsyytä ei mainita. (ei tietoa)	23.2
Pyrrhos	Kuoli taistelussa, kuolinikää ei mainita. (47 vuotta)	34.3
Romulus	Katosi salaperäisesti, Plutarkhos epäilee myös murhaa. ”Romuluksen kerrotaan olleen 54-vuotias.”	27.3, 29.7
Sertorius	Murhattiin, kuolinikää ei mainita. (51 vuotta)	26
Solon	Kuolinsyytä ei mainita. Plutarkhos esittää kaksi arviota, joista toisen mukaan Solon olisi elänyt vielä kauan Peisistratoksen jälkeen, toisen mukaan vajaan kaksi vuotta. (80 vuotta)	32.3

Sulla	Kuoli jonkinlaiseen tautiin, jonka syyksi Plutarkhos sanoo epäsiiveelliset elämäntavat. Ei mainitse kuolinikää. (61 vuotta)	36-37
Themistokles	Surmasi itsensä myrkyllä 64-vuotiaana.	31.4-5
Theseus	Murhattiin, kuolinikää ei mainita. (ei tietoa)	35.4
Tiberius Gracchus	Murhattiin alle 30-vuotiaana. (29 vuotta)	19.5-6, G. Gracch. 1.2
Timoleon	Kuoli vanhuudenheikkouteen, ikää ei mainita. (75 vuotta)	39
Titus Flamininus	Tituksen lopusta ei ole muuta tietoa kuin että hän kuoli rauhassa. (54 vuotta)	21.8

Liite 4 Tiivistelmä vanhaksi eläneistä päähenkilöistä

Alla on lueteltu vanhaksi eläneet elämäkertojen päähenkilöt vanhimmasta nuorimpaan. Kuolinikä on Plutarkhoksen mukaan tai muista lähteistä (vrt. liite 3).

Artakserkses	94
Cato	85
Agesilaos	84
Fokion	84
Numa	80+
Solon	80
Camillus	79
Timoleon	75
Galba	73
Marius	71
Filopoimen	71
Perikles	66
Themistokles	64
Cicero	63
Demosthenes	62
Crassus	62
Lucullus	61
Sulla	61
Aemilius Paullus	60+
Marcellus	60+
Pompeius	59
Titus Flamininus	54

Näiden lisäksi Plutarkhos mainitsee vanhoiksi myös Lysandroksen ja Aristeideksen, joiden eliniästä ei ole tietoa muista lähteistä.